

HELSINŠKI ODBOR ZA
LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

SVEDOČANSTVA 38

VERNA SVOJOJ PROFESIJ

*prijatelji o Seški
Stanojlović*

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

SVEDOČANSTVA BR. 38

VERNA SVOJOJ PROFESIJI

*Prijatelji o
Seški Stanojlović*

BEOGRAD, 2011

VERNA SVOJOJ PROFESIJ
PRIJATELJI O SEŠKI STANOJLOVIĆ

biblioteka Svedočanstva, knjiga br. 38

IZDAVAČ

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

FOTOGRAFIJA NA NASLOVNOJ STRANI

Draško Gagović

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA

Zagorac, Beograd

ISBN 978-86-7208-182-4

COBISS.SR-ID 184216332

CIP – Katalogizacija u publikaciji Narodna biblioteka Srbije, Beograd
070:929 Stanojlović S.(046) 316.4(497.11)(046) 323(497.11)(046)

VERNA svojoj profesiji / [urednik Sonja Biserko]. – Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2011 (Beograd : Zagorac). – 116 str. ; 23 cm

Tiraž 200. – Uvod: str. 6-7. – Biografski podaci: str. 113.

a) Stanojlović, Seška (1941-) b) Srbija – Društvene prilike c) Srbija – Političke prilike

SADRŽAJ

UVOD.....	6
Draga-Ciga Božinović	
MEDIJI U TRANZICIJI.....	9
Bojana Oprian Ilić	
NEODGOVORNOST PREMA PRAVDI.....	15
Olga Zirojević	
NOVI MEDIJI: AL-DŽAZIRA	18
Dimitrije Boarov	
DUŠEVNI BOLOVI ZBOG SLOBODE ŠTAMPE	24
Izabela Kisić	
MEDIJI I TRANZICIONA PRAVDA.....	29
Miomir Udovički	
KINESKA NOVA GODINA.....	43
Ivan Mrđen	
U RITMU PREFERANSA	46
Ivan Hrašovec	
POVODOM JUBILEJA.....	52
Spomenka Grujičić	
O STIDU	54
Vojka Vignjević	
VERNA ISTINI I PROFESIJI	58
Lula Mikijelj	
TA NEOBIČNA ŽENA	60

Nebojša Tasić	
RAZUM I OSEĆAJNOST.....	65
Bojan al Pinto-Brkić	
SRBIJA: SEDAM TAČAKA O NAŠEM VREMENU	69
Ivan Torov	
„REKONTRUISANJE“ ISTORIJE.....	73
Slobodanka Ast	
BITKA ZA PAMĆENJE	76
Latinka Perović	
PAMĆENJE I OSVETA	83
Pavel Domonji	
JOSIP BROZ TITO: ČVRST I MEKAN.....	89
Safeta Biševac	
GOVORITE LI B-H-S-C?	92
Sonja Biserko	
ZAPADNI BALKAN I EVROPSKE INTEGRACIJE	100
Seska Stanojlović	
JA U KINI	105
BIOGRAFSKI PODACI	113

UVOD

KNJIGA “VERNA SVOJOJ PROFESIJ” je zbirka članaka dugogodišnjih najbližih prijatelja i saradnika Seške Stanojlović, koji su se na taj način okupili povodom njenog jubileja, 70 godina života. Knjiga je omaž i priznanje njejoj doslednosti u angažmanu u evropeizaciji i modernizaciji Srbije, kao i za nesumnjiv doprinos rasvetljavanju i kristalizaciji političkih i društvenih procesa u srpskom društvu.

Kroz jasnu i prepoznatljivu uređivačku politiku, glasilo Helsinškog odbora, Helsinška povelja, čija je glavna urednica Seška Stanojlović, postala je prepoznatljiva publikacija, sa uticajem koji prelazi granice Srbije. Ona je okupila saradnike koji su uspeali da toj publikaciji daju ozbiljnost i relevantnost.

Koncepcija Povelje zasniva se na dva principa: suočavanje sa nedavnom prošlošću i proevropski put. Povelja je počela kao bilten koji se bavio pitanjem izbeglica. Otvaranje pitanja povratka svih bilo je centralno pitanje za rekonstrukciju prostora bivše Jugoslavije. Izbeglice sa kojima je Odbor radio i Povelja kao glasilo bili su važni mehanizmi u zagovaranju njihovog popovratka.

Seška Stanojlović je jedna od retkih osoba koja je od samog početka zaoštavanja jugoslovenske krize, odnosno od dolaska Slobodana Miloševića na političku scenu Srbije i Jugoslavije, jasno razumela karakter procesa koji je završio u raspadu zemlje i brutalnom ratu.

Sa još nekoliko saradnika (Ljubivoje Aćimović, Novak Pribičević, Latinka Perović i dr.) ona je bila važna u profilisanju rada i orijentacije Odbora.

Ova knjiga je izraz poštovanja i priznanja za Seškin višedecenijski rad i njenoj snazi da izdrži pritiske ratnih hušakača, konzervativnih dogmata i poplavu tabloidnog novinarstva. Ona je jedna od retkih koja je uspela da sačuva dostojanstvo svoje profesije koja je tokom devedesetih pala na najniže grane.

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

DRAGA-CIGA BOŽINOVIĆ

MEDIJI U TRANZICIJI

(Umesto intervjuja sa Seškom Stanojlović)

DRUŽEĆI SE DECENIJAMA, Seška Stanojlović i ja smo imale običaj da se po završetku dana čujemo i sumiramo događaje, pa smo tako često razgovarale i o novinarstvu, utoliko pre što smo obe radile u medijima. Kao vrsni profesionalac, koja je počela da piše za novine još u studentskim danima, Seška je tačno detektovala stanje na medijskoj sceni u Jugoslaviji, potom u Srbiji u raznim njenim fazama, tražeći objašnjenja za sunovrat profesije i podržavajući i ličnim angažmanom nezavisne medije i nezavisno novinarstvo.

Kada je početkom 90-tih ostala bez posla i za život zarađivala pomažući stranim novinarima, njen angažman se nikada nije završavao na pukom prevođenju, već joj je, u tim smutnim ratnim vremenima, bilo veoma važno da dođe do prave informacije i do pravog izvora, da istina o događajima u bivšoj Jugoslaviji, pre svega o zločinima i drugim zlodelima dopre u svet-sku, kad već nije mogla u domaću javnost. Američki novinar Roj Gatman (Roy Gutman), dobitnik Pulicerove nagrade za međunarodno izveštavanje 1993, koji je svetu otkrio postojanje logora u BiH, u jednom članku iz Banjaluke u svojoj poznatoj knjizi „Svedok genocida“ (prevedena na deset jezika), uz svoj potpis stavio je i potpis Seške Stanojlović. Seška je prošle godine bila i njegov gost u Sarajevu, kada mu je uručena nagrade počasnog građanina tog grada. Roj Gatman je znao da mnoge stvari iz Bosne ne bi tako uspešno obavio da uz sebe nije imao novinarku Sešku Stanojlović.

Tokom 90'tih, Seška i ja smo se zajednički zgražavale nad ogoljenom medijskom propagandom, nad bestidnim lažima i raspirivanjem mržnje, a nakon demokratskih promena kritikovale smo nepodnošljivu lakoc-u novinarstva podnošenjem mikrofona pred novim političarima željnih

publiciteta, kao i očigledno „dilovanje“ između nove vlasti i ranijih opozicionih medija, ali smo i jednima i drugima davale „popust“, znajući da je potrebo vreme za transformaciju. Deset godina nakon početka tranzicije, na sve moje pokušaje da načnem medijsku temu, na sva moja, sada ciljna pitanja o medijima (da bi se odgovori našli u ovoj knjizi), Seška bi kratko i rezignirano odgovarala s jednom rečju: „strašno“,verovatno se pitajući šta me je spopalo da je zapitkujem o stvarima na koje znam njen odgovor. Tako je propala ideja da sa Seškom povodom njenog jubileja napravim intervju o medijima, pa umesto toga prilažem ovaj tekst.

Mediji u Srbiji su tokom čitave decenije tranzicije uspeli da prevale put od patriotskog novinarstva (šta god to značilo) do – haosa na medijskog sceni. Teško da bi neko posle 2000. godine poverovao da će deset godina kasnije dve trećine medija smatrati da je izloženo ne samo finansijskim, već i političkim pritiscima, a upravo takve podatke su izneli predstavnici OEBS-a sredinom marta 2011.¹ Još je teže bilo zamisliti da će mediji, u svojoj nemoći da promene sopstvenu situaciju, pisati otvoreno pismo predsedniku države, predstavnicima Evropske komisije, Evropske unije i OEBS-a. A upravo to se dogodilo početkom aprila 2011. u zajedničkoj akciji Udruženja novinara Srbije (UNS), Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), Nezavisnog društva novinara Vojvodine, ANEMA-a i Lokal presa.

1 Danas, 11.mart 2011.

“Sloboda štampe u Srbiji je danas ozbiljno ugrožena. Stanje u medijima je gore nego što je ikada bilo od petog oktobra, a država ne čini gotovo ništa da pomogne medijskoj industriji da preživi krizu... Ovo nije reforma medija koju ste obećali kada ste došli na vlast”, navedeno je u zajedničkom pismu novinarskih udruženja i asocijacije koje je pročitano na konferenciji za novinare.²

Predstavnici medija su naveli da je lokalna štampa na izdisaju, da je položaj novinara bedan, da su pojedini istraživački novinari pod zaštitom policije a da nezavisne novine “stradaju zbog pogrešne primene prava u nepravičnim sudovima”. Posebno je naglašeno da vladajuća koalicija zateže čak i sa donošenjem strategije razvoja medija na koju se, u dogovoru sa medijima i sa EU, pre više od godinu dana čvrsto obavezala. Probijanje rokova i rastezanje statusa kvo direktno ugrožava primenu temeljnog evropskog principa da država ne sme da upravlja medijima, niti da utiče na uređivačku politiku, poručeno je sa te konferencije za novinare.

U Srbiji je tranzicija u zastoju u celom društvu i tu mediji, naravno, ne mogu da budu izuzetak. Propagandu s početka 90 – tih zamenio je krajem te decenije ogoljeni pritisak na medije uz pomoć Zakona o informisanju i drakonskih kazni za medije, da bi nakon 5.og oktobra uređivanje iz raznih kabineta zamenili sofisticirani pritisci, “obaveštenja”, “sugestije”, lične veze s novinarima ili (najpre) s menadžmentom dobro ekipiranih istaknutih političara koji su tako plasirali svoje političke opcije. Prvih godina tranzicije, u Srbiji je odnegovana čitava novinarska generacija koja je upražnjavala takozvano Sony novinarstvo, što podrazumeva nekritičko uzimanje izjava od političara i poslovnog establismenta bez ikakvog angažmana samog novinara. Tako su “intervjuisani” plasirali svoje teze, opcije i projekte, pri čemu novinar služi samo kao držač mikrofona.

Od sredine 2000 – tih, težiste pritisaka i pokušaja uticaja na uređivanje medija prebacuje se sa države na poslovne sfere. Prodorni PR timovi jakih kompanija često su uspevali da proture propagandu kao informaciju ili da u medijima isforsiraju političku opciju koju podržavaju ili za koju

2 Beta, 6. april 2011.

se javno zalažu. Konačno, poslednjih par godina, biznis se potpuno umešao u medije. Uspeh medija se više ne meri kvalitetom, već profitabilnošću, koji, opet, obezbeđuju oglašivači prostora. A kako su oglašivača najčešće u sprezi s nekom političkom opcijom, mediji su u situaciji ili da se priklone tim opcijama ili da tavoru bez sredstava.

S pojavom tabloida (nakon 2000.) sumnjivog ili nepoznatog vlasništva, odgovornost za javnu reč, koja ni ranije nije bila posebna odlika medija u Srbiji, još je smanjena. Lansiranje senzacionalističkih vesti i informacija, bez navođenja izvora, ili bez njihove identifikacije (“nezavisni”, “obavešteni”, “pouzđani”) postali su svakodnevna pojava. Poslednjih nekoliko godina počela je i estradizacija javne scene, koja je dostigla vrhunac 2010. poplavom rialiti programa, čiji se “sadržaj” (prostakluk i primitivizam) prelivao na stranice štampe, bez pravovremenog i bez pravog reagovanja regulatornih tela, odnosno RRA i Saveta za štampu. Negativna selekcija vesti je takođe postala uobičajena pojava. Ubistva, silovanja, katastrofe, saobraćajne nesreće, to su teme koje ispunjavaju naslovnice većine listova i udarne tv i radio vesti, čemu se dodatno “katastrofiše” javno mnjenje. Profesionalizam, analize, istraživanja, u takvom novinarstvu nemaju svoje mesto, a nije ni poželjno. Pozitivni primeri ili su skrajnuti, ili ostaju nepoznati javnosti jer je za njih potrebno dodatnog novinarskog napora i istraživanja.

Mnogi novinari, da bi prehranili svoje porodice, rade za dva i tri medija, ponekad i sa sasvim različitim uređivačkim konceptima. U takvoj situaciji, novac se ustvari samo prebacuje iz jednog medija u drugi, na račun profesionalnosti i kvaliteta, jer novinar koji stalno radi na tri “tezge” ne može da pruži kvalitet koji bi pružio da je materijalno obezbeđen i spokojan. Medijsku scenu Srbije i zbog takvog položaja novinara karakteriše nastavak moralno-profesionalne krize nastao još u doba režima Slobodana Miloševica. Istraživačko novinarstvo je gotovo potpuno zapostavljeno, odnosno svedeno je na pojedinačne podvige sve manjeg broja entuzijasta koji se, otkrivanjem određene istine, izlažu i riziku ne samo da budu tuženi, već i fizički ugroženi. Činjenica da je nekoliko novinara tokom 2010. uživalo i neposrednu policijsku zaštitu, dovoljno govori o toj ugroženosti,

ali i nedovoljnoj odlučnosti države da suzbije praksu da se novinarima sve češće nekažnjeno preti.

Mediji u Srbiji su u različitim vlasničkim odnosima – od državnih do onih sa “zamašnjem” ili sumnjivim kapitalom. Privatizacija se sprovodi sporo i uz puno nepoznanica, mada je aktuelna vlast donela niz propisa iz medijske oblasti koji je proces transformacija medija trebalo da ubrzaju. Medijskim zakonima, privatizacija medija morala je da bude obavljena do kraja 2007. ali taj posao još nije završen do kraja, što potvrđuje nedostatak volje vlasti da valjano reguliše položaj medija. Poseban su problem pro-mašene ili nakaradne privatizacije, ili one koje ostaju nepoznate javnosti. Medijsko tržište je u protekloj deceniji bilo interesantno za razna riskantna ulaganja, ili za ulaganja čiji se ulagač, iz nekih razloga, krio iza impresuma pojedinih dnevnika. I to je jedan od razloga što se vlasnička transformacija medija sprovodi sa velikim zakašnjenjem i uz velike teškoće, kao što se i ukupna privatizacija u Srbiji sprovodi sporo, teško, često neregularno i ne retko uz skandale.

Neverovatno je da podaničko novinarstvo još nije proterano iz medija u Srbiji. Najbolji primer za to su ekspresni otkaz i suspenzije na RT Vojvodina, posle greške na kajronu vesti prilikom posete Beogradu ruskog premijera Vladimira Putina, kada je napisano “potvrda neprijateljstva” umesto “potvrda prijateljstva”. Greška, s profesionalne tačke gledišta, jeste poprilična (pretpostavka je da je načinjena omaškom), ali obrazloženje koje je pratilo kazne zbog te greške prosto je bilo skandalozno i dokaz da u glavama pojedinih urednika još čuče cenzori. Uz izvinjenje javnosti zbog učinjene greške, generalni direktor i menadžment TV Vojvodina, sugerisali su da se radi o “predumišljaju”, odnosno „da je u pitanju ne samo napad na Radio-televiziju Vojvodine, već i pokušaj da se poljulja i ugroze tradicionalno prijateljski odnosi između srpskog i ruskog naroda“.³

3 Danas, 23.mart 2011.

Mediji se, deset godina nakon početka tranzicije, nalaze u čarobnom trouglu odsustva interesa države da oni zaista budu “sedma sila” (mada medijskom scenom umesto političara sada uglavnom diriguje biznis), trke za gledanošću i prostorom i nedostatka pozitivnog javnog mnjenja koje bi one koji se ne drže etičkih principa kaznila smanjenjem rejtinga ili tiraža.⁴ Uloga medija kao promotera demokratije i etičnosti ozbiljno je dovedena u pitanje skoro svakodnevnim kršenjem profesionalnih standarda u većini medija. Ako je ranije opravdanje bilo odsustvo regulative, sada to nije slučaj budući da je zakonski okvir za delovanje medija uglavnom donet, ali je problem u tome što se doneta rešenja ne sprovede, što su regulatorna tela i dalje podložna političkim uticajima, što privatizacija medija još nije završena i što se u mnogim slučajevima i dalje ne zna ko su vlasnici novina ili rtv stanica.

Tamnoj medijskoj slici Srbije dosta su doprineli i sami mediji, koji su u tranziciju ušli nepripremljeni i neorganizovani (za razliku od poslodavaca i vlasnika), razdvojeni u dva novinarska udruženja među kojima postoji animozitet, koja se međusobno tuže zbog imovine i koji imaju različita mišljenja o važnim političkim pitanjima. Ohrabruje bar što u poslednje vreme NUNS i UNS sve češće zajednički reaguju na probleme koji se tiču medija, ukazuju na konkretne primere ugroženosti novinara, insistiraju na njihovoj većoj zaštiti i stalno drže teme nerešenih slučajeva ubistva novinara, insistirajući da se oni razreše. Dva udruženja takođe sve češće imaju zajedničke akcije kojim se ukazuje na opšti položaj medija i poziciju novinara, poput zajedničkog potpisa na otvoreno pismo o ugroženoj medijskoj slobodi u Srbiji, upućenog na adresu predsednika države, Evropske komisije, EU i OEBS. Pismo je upućeno nakon više od deset godina od početka tranzicije!

4 Vreme, 28.oktobar 2010.

BOJANA OPRIAN ILIĆ

NEODGOVORNOST PREMA PRAVDI

Mediji i pravosuđe u Srbiji

U DRUŠTVU KOJE je privrženo demokratiji i vladavini prava (ili se tako deklarise) i sudstvo i mediji odgovorni su za informisanje građana o sprovođenju pravde. Na žalost, mnogi mediji u Srbiji su iskorišćeni kao oruđe propagand(n)e politike pa se na osnovu tzv. “nezvaničnih izvora”, prejudiciraju presude i najavljuju sudski postupci. Objavljujući, navodne, “ekskluzivne” i uglavnom nepotpune i(li) netačne informacije tako se neminovno utiče na tok suđenja, prosuđivanje javnog mnjenja i epilog sudskih procesa. Proklamovana sloboda govora u medijima često i neselektivno prelazi njene granice pa su sve brojnije tužbe za objavljene uvrede i klevete, osnovano ili neosnovao. Za ovu temu nisu potrebni posebni dokazi, dovoljno je pogledati skoro svakodnevne naslove u srbijanskim tabloidima u rubrikama crnih hronika, ali i u novinama koje se(be) smatraju ozbiljnim. Neretko se tek uhapšeni i osumnjičeni ljudi, na samom početku postupka čak i u naslovima proglašavaju za zločince, ubice, teroriste...

Slučajno ili namerno dogode se “greške” pa se i maloletnicima objavljuju imena ili se, posredno, ali nepogrešivo i prepoznatljivo, otkriva njihov identitet, primećuje Moma Ilić, dugogodišnji sudski izveštač.

Takođe, objavljuju se celi zapisnici iz istrage, čak i u slučajevima kada je to zakonom izričito zabranjeno. S druge strane, pravosuđe u Srbiji postalo je, moderno rečeno – transparento, odnosno otvorenije prema javnosti. Skoro svaki sud ili tužilaštvo ima svoje ovlašćene glasnogovornike ili portparole, ali se javnosti obraćaju obično samo u vezi “atraktivnih” predmeta:

Ceca, Jeca, Džaja... alijas Svetlana Ražnatović, Jelena Karleuša i Dragan Džajić, privatne i krivične tužbe ilustracija su interesovanja medija o sudskim procesima koji povećavaju tiraže ili uvećavaju gledanost elektronskih medija. Naravno, ne zaobilaze se ni afere u oblasti zdravstva, obrazovanja, privrede i bankarstva ali izveštavanja o tome uglavnom počinju nagoveštajem tužbi, a završavaju se tek presudama, ukoliko su uopšte izrečene posle niza godina. Takođe, tok istražnih postupaka, koji bi po definiciji, trebao biti izuzet od javnosti, ukoliko se radi o važnim političkim ili estadnim ličnostima, postao je u medijima glavna vest, čime se, bez sumje, ometa dalji sudski proces i dovodi u pitanje kredibilitet (i sigurnost) svedoka i svedočenja. Zamenom teza, politički pritisci te navodna sloboda govora i (zlo) upotreba infomacija i izvora iz kojih te “informacije” stižu do medija često ugrožavaju pravičnost sudskih postupaka i primenu zakona.

Izveštavanje o pravosuđu ili iz pravosuđa je specifičan i dvosmerni posao. Sudovi i tužilaštva ne smeju zatvarati vrata “pred nosom” novinara (što često čine) kada to nije neophodno jer upravo tako nastaju spekulacije i nagađanja koja su štetna za sve. Sa druge strane, novinarski kontakti i odgovornost prema izvorima u sudstvu (makar i neimenovanim) omogućavaju objektivost praćenja ovog trećeg stuba vlasti i važnog sektora društvenog života.

Način izveštavanja o pravosuđu, iz sudova, tužilaštava i sa suđenja posebno je problematičan i opasan kada se dotakne sfere ljudskih prava.

Poslednjih godina vidno je “mirnodopsko ignorisaje” ratnog zla. Naime, izveštaji o suđenjima za ratne zločine retko dopiru do javnosti jer ni dnevnoj politici ni medijima nije “profitabilno” da tabloidiziranim nacijama ponude činjenice o događajima iz devedesetih. U medije uglavnom dospevaju tek izveštaji o optužnicama i suđenjima za ratne zločine “velikog kalibra”, dok redovnog praćenja i izveštavanje o procesima optuženim za ratna zlodela skoro da nema. Posledica je da većina građana Srbije i ne zna za šta se sve vode ili su se vodili procesi pred Specijalim sudom za ratne zločine: Ovčara, Lovas, Beli Manastir, Stara Gradiška, Medački džep, Suva reka, Višegrad, Tuzla, Zvornik... Na žalost, rangiranje informacija i tekstova diktiraju ekskluzivnost i senzacionalnost događaja koji mogu doprineti tiražu, pa će se umesto izveštaja sa suđenja za ratne zločine uvek pre naći mesta za, recimo, intrige u nekom primitivnom rijaliti programu ili sitne prekršaje i skandale pijanih estradnih zvezda. Opravdanje je uvek manje – više isto, a jednako nesuvislo: to narod voli da čita. A takav odnos prema tobožnjoj želji i potrebi puka neminovno vodi u sferu, pojednostavljeno rečeno – manipulacije informacijama koje u krajnjem slučaju za posledicu imaju vrlo bitan uticaj i na formiranje javnog mnjenja.

OLGA ZIROJEVIĆ

NOVI MEDIJI: AL-DŽAZIRA

ISLAMSKI I ARAPSKI svet poznaje i koristi radio od tridesetih godina minulog veka kada su ga uvele kolonijalne sile. A od kraja pedesetih godina javljaju se televizijske stanice, državne i privatne. Danas su u većini arapskih zemalja ove stanice u državnom vlasništvu iako je od devedesetih godina, sa privrednom liberalizacijom, primetan trend ka privatizaciji. Tamo gde je dopušten privatni predajnik veći je broj i spektar televizijskih stanica. Tu i tamo nailazi se i na predajnike islamskih organizacija. U mnogim zemljama veliki deo programa se uvozi, to su, pre svega, igrani filmovi, dokumentarni i crtani filmovi, zatim dolaze vesti, TV serije, *talk-show*, politički magazini, muzičke emisije i kvizovi. Neki se programi posvećuju verskim temama sa učenjem Kur'ana, verskim instrukcijama i propovedima islamskih učenjaka. Takvih ima više u vreme Ramazana, na primer. Postoje i specijalni zabavni programi sa muzičkim predstavama i TV serijama; često su to serije sa temama iz arapsko-islamske istorije. Za domaće produkcije otežavajuća je politički ili moralno uslovljena cenzura, ova druga je uglavnom verski motivisana.

Od sredine osamdesetih godina javljaju se prvi satelitski programi koji prelaze nacionalne granice. I tu se, potom, razvila jedna oštra borba oko kontrole, u kojoj je važnu ulogu igrala Saudijska Arabija.

Od 1996. godine, međutim, svojim kritičkim i otvorenim izveštavanjem veliki ugled kod gledalaca stekao je nezavisni arapski satelitski kanal al-Džazira (*al-Jazeera*). Telefonom ili putem faksa gledaoci su mogli da učestvuju u mnogim diskusijama. I tu ima verskih emisija, a da bi se odgovorilo na pitanja gledalaca, pozivaju se ugledni šejhovi iz celog islamskog sveta.

Al-Džazira je najveći i najviše kontroverzni arapski informativni kanal na Srednjem istoku koji daje celodnevne vesti fokusirajući se uvek na najkonfliktnija područja u svetu. Njen osnivač je emir Katara, princ Hamad bin Halifa

al-Thani, koji je stanici stavio na raspolaganje budžet od 30 miliona dolara godišnje (i ta finansijska zavisnost al-Džazire od emira traje do danas) zaposlivši 17 upravo otpuštenih saradnika arapskog servisa BBC (koji je bio zatvorio svoj biro u Saudijskoj Arabiji zbog cenzure). Već krajem iste godine al-Džazira je počela s emitovanjem svog programa preko satelita. Budući relativno oslobođena okova cenzure i kontrole vlade mogla je da ponudi arapskoj publici i toliko potrebnu slobodu mišljenja, nezavisnost, kao i prostor za rasprave. Bila je i prva arapska televizijska stanica koja je prekinula nepisano pravilo da jedan arapski režim ne kritikuje drugi – izvor mnogih ranih konflikata. Ne treba posebno isticati da su stanovnici Bliskog istoka dobijali od svojih vlada i medija veoma ograničene informacije, uz to i veoma pristrasne.

Al-Džazirin tim novinara sa svojim multinacionalnim poreklom i različitim obrazovanjem (danas broji 3.000 saradnika, među njima je 400 novinara, koji dolaze iz 60 država, s tim, da nijedna grupa ne dominira) morao je da rezultira nizom zajedničkih osobina, kao što su objektivnost, tačnost i želja za istinom. Profesionalizam njenih novih reportaža, uz diskusije u studiju, koje su dovele do pokretanja više tabu tema, ubrzo su osvojili ogromnu publiku arapskog govornog područja. Redaktori al-Džazire daju često reč slušaocima ili gostima u studiju koji polemišu sa “krstašima” i “nevernicima” na Zapadu. Ali pored ovih populističkih izlaganja mogu se zapaziti i druge tendencije. Tako medij pokušava da vodi računa i o svojoj ideji vodilji “mišljenje i suprotno mišljenje”, tj. da postane forum za otvorene diskusije. Recimo, za diferencirano viđenje Zapada. Kada se u štampi ili u komentarima gledalaca pojave neprijateljske slike i kliše dolazi do kontroverznih diskusija u razgovorima, intervjuima i konferencijama za štampu čiji je visok nivo u očiglednom neskladu sa senzacionalističkom orijentacijom ostalih formata medija. Pri tom su kritikovani nediferencirani pogledi na “Zapad” i kliše dovodeni u pitanje. Medij je davao reč intelektulcima koji su pozivali na diferencirani odnos “prema Zapadu”. U stvari, spoljna politika je ipak bila odlučujuća za medijsku sliku Evrope. Pre početka rata u Iraku (2003) kritičko držanje većine evropskih vlada prema jednom vojnom udaru, primljeno je sa velikim interesovanjem.

Evropski protivnici rata bili su najomiljeniji *talk-show* gosti. A krajem 2005. pojavila se tu čak i jedna nova emisija pod imenom “Prijatelji Arapa”.

Simbolički al-Džazira je bila ne samo alternativni glas već i “rodni” glas iz arapskog sveta. Da, treba posebno istaći važnost jezičkog faktora; al – Džazira emituje, naime, isključivo na modernom standardnom arapskom uspostavljajući tako vezu među arapskim gledaocima. Pa i “ime mreže ima naglašeno pan-arapski ton. U arapskom jeziku termin “*al-žazeera*”, koji bukvalno znači “ostrvo” tesno se vezuje i čak znači “poluostrvo” – što je, po svojoj prilici, aluzija, u svesti većine gledalaca, ne toliko na samo poluostrvo Katar, na domovinsku zemlju al-Džazire, koliko na Arabijsko poluostrvo (...). Ovaj medij možda i nije prvi privatni kanal koji se obraća pan-arapskoj publici, ali svakako predstavlja prekretnicu u arapskom radio i TV saobraćaju, jer deluje iznutra, iz regiona Zaliva. Tako je on blizu srca svoje publike, prekidajući uticaje pretihodnog iskustva demokratije *offshore* medija, kao i mit da je jedan od uslova za uspostavljanje slobodnih medija njihovo izmeštanje izvan arapskog sveta”.

Pažnju zapadnog sveta al-Džazira je počela da privlači 2001. godine. Tada je bila jedina televizijska stanica sa permanentnom 24-satnom satelitskom vezom sa Kabulom. To je vreme avganistanskog rata kada se njen ekskluzivni materijal koristi širom sveta (pa i snimci rušenja čuvenih Budinih statua u Bamijanu, koje se danas, zahvaljujući angažmanu Nemačke, upravo rekonstruišu).

Al-Džazira je takođe dobijala poznate (i ozloglašene) video snimke od lidera al-Kaide. U vreme ovog rata Amerikanci su bombardovali njen biro u Kabulu, kao što će ga kasnije bombardovati i u Bagdadu. Medij je američka vlada više puta oštro kritikovala jer je, po njenom mišljenju, nekritički izveštavao o Sadamu Huseinu i Osami bin Ladenu (čiji je, inače, prvi video-snimak objavljen u SAD, da bi, kasnije, ove snimke preuzela i CNN, uz ostale). Iračke vlasti su, opet, proterivale njene reportere iz zemlje, a 2004. godine Alavijeva vlada je zatvorila sva al-Džazirina dopisništva u Iraku. I druge arapske vlade su se žalile na njeno izveštavanje i zatvarale joj biroe. Čak je i u Palestini zatvarano njeno dopisništvo (u Izraelu – nije). Dolazilo je do diplomatskih kriza, a zbog kritika su se prekidali i diplomatski odnosi (nema, međutim, pouzdanih

znakova o bilo kakvim vezama između al-Džazire i bilo koje ideologije ili grupe u arapskom svetu ili izvan njega).

Kritikovali su je i mnogi gledaoci jer je davala prostor izraelskim vladinim službenicima (čak i Šimonu Peresu). S druge strane optuživana je za mržnju prema Izraelu.

Među onima koji najviše utiču na arapsko javno mnjenje – a to su džamija, štampa i škola – najnovija, i možda najrevolucionarnija je al-Džazira, pa su poneke arapske vlade sve više pod pritiskom da idu u korak sa javnim mnjenjem. Iako sloboda ovog medija nije bez ograničenja – tako u svojim retkim reportažama o zemlji domaćinu, Kataru, nastoji, pažljivo da je ne kritikuje, kao ni vladarsku porodicu – ključ uspeha kanala je u relativnoj slobodi kojom raspolažu njeni saradnici. Tačnije, ona je popularna jer otvoreno raspravlja o osetljivim temama i kontroverznim pitanjima: državnoj korupciji, ljudskim pravima, proganjanju političkih protivnika, šerijatu, (in)kompatibilnosti islama i demokratije i islamskom fundamentalizmu. U nedostatku političkog pluralizma u arapskom svetu al-Džazira služi i kao defakto pan-arapska opozicija i kao forum za otpor (rado se ističe da kanal više daje reč poznatoj “arapskoj ulici” nego arapskim ministrima). Ona se stara i o glasu arapske opozicije i ugledna je platforma za političke disidente, od kojih mnogi žive u inostranstvu. Ovaj slobodni medij, opet, neki vide i kao eksponat katarskog emira i simbol njegove rešenosti da modernizuje svoju zemlju. Ukratko, autonomija i nezavisnost su relativni pojmovi jer, konačno, al-Džazirom rukovodi odbor direktora kojim predsedava Šejh Hamad bin Thamir Al Thani, člna katarske vladarske porodice. Otuda i relativna nezavisnost mreže, nju vlada ne kontroliše, ali je ipak u državnom vlasništvu. Najzad, mnogi Arapi je vide kao produženu ruku CNN i američke politike, kao i sam Katar za koji smatraju da je američka “država satelit”. Po istraživanjima Galupa iz 2002. godine (obavljenim u devet arapskih i islamskih zemalja) na al-Džaziru se u arapskom svetu gleda pozitivno sa zanimljivim nijansama između pojedinih regiona.

“Problem al-Džazire je – ističe *Mohamed Žayani* (pišući o fenomenu ovog medija) – hibridnost koja, paradoksalno, predstavlja njenu kulturnu specifičnost; ona je mešavina istoka i zapada, levičarskog i desničarskog, verskog i

sekularnog, tribalnog i urbanog, lokalnog i globalnog. Posmatrano iz te perspektive al-Džazira bi mogla da predstavlja prekretnicu u istoriji informacija”. Čini se, zaključuje isti autor, da je arapska publika dosad bila zadovoljna satelitskom demokratijom (neki u njoj vide i arapski parlament u etru). Ali, realne promene, smatra on, ne mogu se očekivati samo i jedino od medija, sam politički sistem i institucije treba menjati, razviti i adaptirati. Ukratko, istorija i kultura ne mogu se menjati preko noći, pa ne treba podlegati iluziji da satelitski TV kanal može drastično da menja društvo i da revolucionariše njegove institucije. Za poznatog moderatora al-Džazire, Palestinca Tawfika Tahu, ovaj medij je sredstvo arapske emancipacije. “Al-Džazira predstavlja – čitamo u jednom intervjuu – najbolje težnje otvorenosti i demokratizacije u arapskom svetu. Ona je dugoročno otvorena dvosmerna ulica u globalnom kretanju informacija i mišljenja. Treba je slaviti i hrabriti”. A nakon nedavnih zbivanja u arapskom svetu nailazimo i na ovakve naslove u *Nnovim ciriškim novinama* (NZZ, 6. mart): “TV stanica al-Džazira u Kataru pomaže da se obore diktatori”, “Bez arapskog programa al-Džazire tirani iz Tunisa i Kaira bili bi još na vlasti”.

Sa svoja četiri predajnika – u Kataru, Kuala Lumpuru, Londonu i Vašingtonu – i dopisništvima u 65 zemalja (čak i u takvim kao što su Zimbabve, Iran, Somalija, u kojima nema drugih inostranih dopisništava) al-Džazira emituje svoj program širom sveta; od 2006. godine i na engleskom, u planu su još kanal za turski i urdu jezik (danas zvanični jezik u Pakistanu, a njime se govori i u Indiji, ali i drugde). Prošle godine arapski *news éannal* došao je i na Balkan, a sedište će mu biti u Sarajevu. Negde u junu ovaj, kako ga neki nazivaju arapski CNN, trebalo bi da počne s emitovanjem regionalnog programa na lokalnim jezicima. Eksperti tvrde da bi njegov dolazak pozitivno uticao na regionalnu medijsku sliku. I po mišljenju direktora Medija Centra Sarajeva, Bora Kontića, biće, “u svakom slučaju, medijski interesantno pratiti mrežu koja bi mogla biti objektivan i nezavisan informator s ovih područja i prevazići interese koji pokrivaju područja država nastalih raspadom bivše Jugoslavije”.

Pa, dobro došla na Balkan, al – Džazira!

DIMITRIJE BOAROV

DUŠEVNI BOLOVI ZBOG SLOBODE ŠTAMPE

Globljenje štampe u obligacionim parnicama

POVODOM IZRICANJA KONAČNE presude pred Apelacionim sudom u Kragujevcu (21. aprila 2010) za naknadu nematerijalne štete Velji Iliću, u visini od 180.000 dinara, zbog objavljivanja humoreske „Zanemoćali mandarin“ i teksta „Dolazi vreme za polaganje računa“ u Čačanskim novinama (17. februara 2009), Nezavisno udruženje novinara Srbije je organizovalo okrugli sto u medija centru u Beogradu, pod naslovom „Osuđena humoreska: sloboda medija – osnovni uslov društvenog napretka“.

U pokušaju da ovim povodom odgovore na pitanja – da li je samo reč o lošem zakonu i lošoj sudskoj praksi, još goroj društvenoj klimi, nečem četvrtom ili o svemu tome zajedno, praktično svi učesnici u raspravi, od uvodničara Nebojše Popova i Jovana Ćirilova, pa do Zorana Ivoševića, Radeta Veljanovskog, Rodoljuba Šabića, Zage Pešić Golubović, Miodraga Zeca i svih ostalih, složili su se da je reč o sudskoj odluci opasnoj ne samo za srpsku štampu nego i za slobodu informisanja i slobodu izražavanja u Srbiji.

Još pre ovog skupa, vršilac predsednika NUNS-a Vukašin Obradović je u komentaru pravosnažne presude za naknadu nematerijalne štete Velji Iliću, istakao da je reč o „opasnom presedanu“, a da „muk“ koji prati pravosnažnost te presude, „može ostaviti nesagledive posledice, ne samo po novinarstvo“ (Blic, 9. jun).

Da li ova presuda o naknadi nematerijalne štete, uprkos tome što se ne oslanja na krivičnu kaznu (kakvu je, prvo, izvorno zatražio tužilac) – a

kod nas su kleveta i uvreda putem štampe i dalje kriminalizovane – znači uspostavljanje prakse da se naši političari mogu prepoznavati u svim vidovima javne kritike politike i da mogu tužiti za nematerijalnu štetu novinare autore tih kritika, a sudovi će im u građanskim parnicama procenjivati „duševnu bol“ u visini šestostruke prosečne plate u Srbiji? Da li, zatim, to znači da Velja Ilić nije tužio Jovana Jovanovića Zmaja i Miroslava Krležu, uprkos tome što su i oni pisali o mandarinima u Jututunskoj Juhahahi, samo zato što su mu advokati skrenuli pažnju na zastaru zahteva za štetu? Zašto se nije prepoznao kod Nušića, Domanovića, Zoščenka, Molijera, Fejdoa, Ibija ili Servantesa – kad je za to imao i više razloga nego u slučaju Čačanskih novina? To jest, da li novinari Srbije posle ove presude treba da izigravaju don kihote koje će stalno globiti svaki duševno povređeni sančo pansa srpske politike.

Ova presuda, sporna je, prvo, sa pravnog stanovišta, jer je u nesaglasnosti sa čuvenim Članom 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i suprotna je praksi Strazburškog suda u pogledu slobode izražavanja. A pošto i Član 10. i precidenti tog evropskog suda moraju biti stariji od naših zakona – bar tako piše u Ustavu Srbije – obrazloženje ove bizarne sudske odluke se gotovo cinično i poziva na Član 10. i na evropsku sudsku praksu, no, bez suvislog objašnjenja.

Srbija je pred tim Strazburškim sudom, međutim, već izgubila sve slučajeve u vezi sa zaštitom prava na slobodno izražavanje koji su stigli

do tog suda (dakle „poništene“ su joj četiri pravosnažne presude iz doma-
na kažnjavanja povrede časti i ugleda i prateće sudske odluke o naknadi
nematerijalne štete). Uprkos toj činjenici naši sudovi kao da idu dalje u
pravcu svojevrsnog vredanja časti i ugleda Srbije, o čemu bi novinari tre-
balo da napišu predstavku Visokom savetu pravosuđa. Pazite, čak i svetske
rejting agencije koje praktično određuju kreditni bonitet jedne države uzi-
maju u obzir stanje ljudskih prava u toj državi – pa se može dogoditi da nas
neka blasfemična presuda bukvalno debelo okamati po državnim zajmovi-
ma u inostranstvu.

Samo da se podsetimo, da sloboda saopštavanja informacija i ideja
(prema članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima), podrazumeva,
prema odluci Strazburškog suda, da „novinarska sloboda takođe obuhva-
ta i moguće pribegavanje određenom stepenu preterivanja, pa čak i provo-
kacije“ (slučaj Dalban protiv Rumunije, 1999. i Gomeš da Silva protiv Por-
tugala, 2000). U slučaju humoreske Čačanskih novina, po dominantnom
mišljenju učesnika Okruglog stola NUNS-a, ne može biti reči ni o nekom
od slučajeva kada je dopušteno ograničenje prava na slobodu izražavanja
u pogledu morala ili narušavanja ugleda i prava drugih ili iznošenja poro-
dičnih prilika. Strazburški sud je u više presuda formulisao stav da su „gra-
nice prihvatljive kritike veće kada su u pitanju političari kao takvi, nego
što je slučaj sa privatnim licima“, jer „političar neizbežno i svesno izlaže
svaku reč i postupak kritičkom razmatranju i od strane novinara i javnosti,
pa samim tim mora pokazati i veći stepen tolerancije“. Sud čak kaže da se
„politička pogrda često preliva u ličnu sferu, takvi su rizici politike i slo-
bodnog diskutovanja o idejama, što su garancije demokratskog društva“
(Oberšlik protiv Austrije, 1997). A sve što važi za političare, praktično važi
i za sve aktore javnog života, to jest javne ličnosti.

Sudski sistem koji je u suštini sudio jednoj humoreski, to jest prihvatio
stanovište da je jedna kritička humorska izazvala nematerijalnu štetu jednom
političaru, po mom mišljenju, opasno sužava demokratski prostor ne samo
umetnicima i novinarima, nego sugerira i zaključak da naša politička klasa
nameće jedan princip solidarnosti vlade i opozicije, u odbrani sopstvenog

shvatanja časti i ugleda, to jest gradi jedan vid ofanzivne odbrane od svake kritike koja dolazi izvan zidina „zabranjenog kruga“ srpske politike.

Posebno zabrinjava i to što, na drugoj strani, naši mediji pokazuju odsustvo bilo kakve profesionalne solidarnosti, to jest demonstriraju opasan nedostatak interesa za stvari toliko delikatne i vitalne za sudbinu same njihove kritičke slobode i za manevarski prostor srpskog žurnalizma. Naime, čitav ovaj čačanski slučaj gotovo da nije izazvao nikakvu pažnju vodećeg, inače „prestoničkog“ novinarstva. Ovaj novi fenomen, da štampu ne zanima slučaj koji zadire u načelo slobode štampe, ne može se objasniti drugačije nego kao simptom kapitulacije čitavog našeg medijskog sistema pred političkim pritiscima.

Ako se ipak radi samo o tome da naše sudstvo još smatra da je i dosuđivanje nematerijalne štete oblik penalizacije ili nema izgrađene standarde u pogledu dimenzionisanja građanskopravne odgovornosti u zaštiti časti i ugleda po privatnim tužbama, onda nas verifikacija presude Čačanskim novinama vodi u pogrešnom pravcu i uspostavlja jedan precedent sudske prakse od dalekosežnog i opasnog značaja. Na stranu to što samo prihvatanje tužbene teze da je došlo do nematerijalne štete u ovom slučaju upućuje na zaključak o inerciji patrijarhalnosti i tradicionalističkog shvatanja morala, straha od politike i političara, inkompetencije u domenu evropskog prava i drugih staromodnih manjkavosti u praksi našeg sudovanja. Jer, ako ni naš Apelacioni sud ne razume „mandarinsku alegoriju“ kao oblik neophodne kritike političke sfere u javnom interesu, kako li je tek razumeo alegoričnu hipotezu o vijagri i njenom uticaju na visok pritisak Velje Ilića u članku Čačanskih novina.

Dakle, u političkom smislu ova presuda Čačanskim novinama mogla bi imati vijagrični efekat u našem sudstvu, nema zadovoljstva, ali je posao odrađen. No, radi se upravo o tome da se to sudstvo osposobi za vreme kada će i Srbija, poput većine evropskih zemalja, krenuti putem potpune dekriminalizacije povreda časti i ugleda putem štampe i kada će se zaštita časti i ugleda u medijima indirektno obavljati upravo u građanskopravnim sporovima o nematerijalnoj šteti. Međutim, ovako kako je krenulo – nije dobro krenulo. Jer, niti se uvažava posebna podložnost javnih ličnosti

kritici u javnom interesu, niti se razdvaja pitanje činjenica koje se moraju dokazivati i vrednosnih sudova koji se ne moraju dokazivati, niti se kod naših sudova vidi pokušaj objektivizacije kriterijuma za utvrđivanje štete, niti se sudovi u čačku i Kragujevcu pozivaju na bilo kakve standarde u pogledu visine dosuđene nematerijalne štete. Možda su sve to posledice okolnosti da naše samoregulatorno telo, tek odskora formirani Savet za štampu Srbije, koje bi bilo najbolje mesto za rješavanje slučajeva ove vrste, još nije počeo efektivno da deluje, jer je konstituisan tek pre nekoliko meseci.

Vreme, 1. april 2010.

IZABELA KISIĆ

MEDIJI I TRANZICIONA PRAVDA

SKUPŠTINA SRBIJE USVOJILA je 2010. godine Deklaraciju o zločinu u Srebrenici. Iako ovaj zločin u Deklaraciji nije okarakterisan pravim imenom – genocid, onako kako je to učinjeno pred Međunarodnim sudom pravde, to je bio krupan pomak u suočavanju Srbije sa sopstvenom odgovornošću za rat. Deklaracija je usvojena pod višegodišnjim pritiskom civilnog sektora. Podrška medija u tom poslu bila je fragmentarna, isprovocirana iz samog civilnog sektora i ne baš česta. Sigurno nije bila sistemska. Snimak u posedu Haškog tribunala prikazan u srpskim medijima na kome se jasno vidi kako srpski vojnici ubijaju civile u Srebrenici samo je donekle preokrenuo priču o genocidu u Srebrenici. Od prikazivanja tog filma do Deklaracije prošlo je dosta vremena.

Tranziciona pravda kao prelazni period od nedemokratskog u demokratsko društvo treba da ponudi neki odgovor na sistemsko i masovno kršenje ljudskih prava i zločine u prošlosti, da se priznaju stradanja žrtava i promoviše mir i pomirenje. Tranziciona pravda postoji u onim društvima u kojima je vlada definisala, a pre svega primenila određeni vid tranzicione pravde. Među do sada poznatim formama tranzicione pravde su: komisije za istinu i pomirenje, suđenja počiniozima zločina pred domaćim i međunarodnim sudovima, reforme sistema bezbednosti, čuvanje javnog sećanja na žrtve...

U Srbiji ne postoji jedan opšte prihvaćen koncept tranzicione pravde već samo rastrkane inicijative. Neki vidovi tranzicione pravde u Srbiji praktikuju se na državnom nivou, kao što je formiranje specijalnog Tužilaštva za ratne zločine. Započete su reforme u nekim sektorima bezbednosti kao

što su vojska i policija. Postoje i organizacije i aktivisti u civilnom sektoru koji rade posao kojim država ne želi da se bavi: analiziraju kontekst u kome su se desili zločini i kako je došlo do rata i *sistemskog* zločina, objavljuju dokumenta koje su skupljali još tokom ratova, štampaju knjige i prave filmove, javno govore i tako pokušavaju da u „kolektivno sećanje“ ugrade činjenice o onome što se desilo žrtvama.

U Srbiji, međutim, 11 godina od petooktobarskih demokratskih promena i 12 godina od poslednjeg rata u kome je Srbija učestvovala nema jasnog odgovora na pitanje šta se desilo.

Deo ovog opšteg konteksta su i mediji u Srbiji. Analiza srpskih medija i njihove uloge u „tranzicionoj pravdi“ je utoliko potrebna što je njihova uloga u pripremi i vođenju rata bila neprikosnoven.

INSTITUCIONALNO NASLEĐE

Štampani mediji koji su postojali devedesetih, kao što su najstariji dnevni list *Politika* ili najčitanije dnevne novine *Večernje novosti*, postoje i danas. Ovi listovi danas su dobili konkurenciju i to ne samo u novinama sa sličnim konceptima već i u tabloidima. Razlike u uređivačkom konceptu nema.

Samo do pre 12 godina novinari u medijima pod kontrolom države bili su isključivo prenosioci vladinih saopštenja i tekstova koji su se uređivali u kabinetima i ratnim štabovima. Oni koji nisu pristajali na takav „uređivački“ koncept, otpušteni su sa posla, ili su samoinicijativno napuštali redakcije. (jedini list koji je uspevao izvesno vreme da pruža otpor bila je *Borba* koja je poražena 1994). Nakon petooktobarskih promena 2000. u štampanim medijima gotovo da niko nije dobio otkaz.

Dnevni listovi kao što su *Politika* ili *Večernje novosti* bili su propagandni bilteni osamdesetih i devedestih. Tokom petooktobarske „revolucije“ DOS je osnovao krizne štabove u ovim glasilima, tako da su se prva izdanja pojavila sa naslovnica koje su slavile pobjedu opozicije. To, međutim, nije tema ovog teksta. Ono što ovaj tekst problematizuje jeste da nijedne od tih

starih tradicionalnih novina nisu objavile uvodnik, a ni tekst, kojim bi rekli nešto o svojoj ulozi u ratu.

Teme koje su važne za tranzicionu pravdu pojavljuju se u beogradskim medijima periodično i fragmentarno i više nanose štete pomirenju, nego što mu doprinose. Analize štampe u tom smislu su retke i fragmentarne. I ovaj tekst predstavlja samo jedan isečak stvarnosti i analize medija. Uzeo je u obzir samo nekoliko poslednjih meseci (februar-april 2011.) tokom kojih su izdvojeni slučajevi preko kojih se prelama odnos medija prema ratu i ratnoj prošlosti. (List *Danas* nije razmatran).

Od završetka ratova u Bosni i Hrvatskoj prošlo je više od 15 godina. U tom periodu stasalo je više novinarskih generacija. Ako su u to vreme bili deca, svakodnevno granatiranje Sarajeva ili Vukovara danas sigurno nije živo u njihovom sećanju. Pitanje da li su ikada videli slike logora u Bosni s početka devedesetih (odnosno u delovima današnje Republike Srpske) u kojima su mučeni, silovani i ubijani civili Bošnjaci. Izuzetno mali broj novinara koji su prvi pisali o tim logorima u retkim nezavisnim štampanim medijima koji su se pojavljivali u Beogradu (moglo bi se reći samo *Borba*, odnosno *Naša Borba* i *Vreme*) morali su da budu vrlo pažljivi i brinuli su za svoju bezbednost. Ne retko morali su da žive u ilegali. Napadi na novinare nisu bili tako suptilni kao danas – ratni zločinci i kriminalci upadali su u redakcije i pretili i imali su podršku službi bezbednosti. Bilo je vreme nekažnjivosti i za najveće zločine kao što je ubistvo. Željko Ražanović Arkan kad mu se ne bi svideo neki tekst o njegovoj umešanosti u zločin upadao bi u redakciju i pretio da će ubiti novinara koji je pisao o njemu. Ubistvo novinarkе *Duge* Dade Vujašinović za vreme rata nikada nije razrešeno. Veruje se da je ubijena upravo zbog onoga što je videla u ratnoj zoni.

S druge strane, starije generacije novinara u medijima koji su bili pod kontrolom države (a to je većina) radije skrivaju svoju ulogu u ratnoj propagandi ili pak traže opravdanje za ono što su pisali u „svoje vreme“. Opravdanje se traži u relativizaciji rata i zločina („to je bio građanski rat u kome su svi podjednako krivi i na svim stranama je bilo zločina“), predstavljanju rata kao odbrambenog (zaštita srpskog naroda), rat devedesetih je nastavk

sukoba iz drugog svetskog rata... Iako se u Haškom sudu vode postupci protiv gotovo svih glavnih državnih funkcionera od kojih su mnogi već i završenim izricanjem presude na višedecenijske zatvorske kazne, ta činjenica je potpuno ignorisana i u društvu i u medijima. To je ukratko institucionalno nasleđe medija koji su samo deceniju ranije imali propagandu ulogu u ratu što nikada nije kritikovano iznutra.

Šta se desilo sa novim listovima koji su u popriličnom broju nastajali (nekad i nestajali) upravo u tranzicionom periodu? Za razliku od već postojećih oni nisu imali breme prošlosti ili nisu morali da nose teret prošlosti o kojem je ranije bilo reči. Paradoksalno je da su urednici u ove listove dolazili upravo iz štampe i medija koji su se devedesetih smatrali nezavisnim u odnosu na režim. To pokazuje da je i u tim medijima devedesetih postojala šarolikost u stavovima među novinarima ali da je postojao jasan koncept uređivačke politike. Osnivački kapital u ovim novonastalim medijima uvek je pod velom tajne, a neki od njih su u poslednjih desetak godina promenili po nekoliko vlasnika. Mnoge analize pokazuju da su ovi mediji upravo nastajali da bi odbranili koncept prošlosti, što je posebno postalo jasno uoči ubistva premijera Zorana Đinđića.

Zašto za deset godina tranzicije (koja još traje) nije nastao nijedan nezavisni dnevni list koji bi se prošlošću bavio na drugačiji način? Odgovor na ovo pitanje ne treba tražiti u medijskoj sferi već u nekim drugim političkim razlozima. Srpski tajkuni, od kojih je većina iznikla upravo iz rata, sigurno nemaju interes da pokrenu jedan takav list. Neki procenjuju da mesta ne samo za pluralitet ideja već i činjenice kada je u pitanju ratna prošlost nema i da se jedan takav projekat nikako ne bi isplatio. Svi žele profit, a kamoli uloženi novac natrag. Već umorna od Srbije i Zapadnog Balkana i sa otvaranjem novih žarišta, međunarodna zajednica nema interesa da doniranjem pomogne takav poduhvat.

U gore opisani kontekst smestila bih nekoliko slučajeva koji ukazuju na odnos medija prema ratu, zločinu i kazni.

DILEME ANALIZE MEDIJA

Zbog odsustva hrabrosti srpskih medija da detaljno i sistematski pišu o zločinu počinjenom u ime Srpstva, problematizuju teme odgovornosti Srbije za rat, skoro svako pisanje o zločinu nad Srbima i srpskim patnjama dovodi se u sumnju među grupama istraživača i u liberalnom delu javnosti. Ovako surova izjava nije izrečena zato što se takvi zločini negiraju u ovim krugovima. Naprotiv, mnoge od tih zločina dokumentovali su upravo aktivisti iz civilnog sektora. Razlog leži u odgovornosti samih medija i suština je navedena u prvoj rečenici ovog paragrafa. Ima i drugih razloga.

Recimo, većina medija izgubila je profesionalni kredibilitet, a nije puno uradila da izgradi novi. Neki mediji izašli su iz rata bez ikakvog kredibilitata. Nisu nikada unutar sebe dešifrovali matricu pisanja koja je dovela do rata. Takve analize uvek su dolazile spolja. Među novinarima srednje generacije, koji su zanat sticali u nezavisnoj štampi devedesetih, često se čuje da se većina novinara danas pretvorila u predstavnike reklamnih agencija i da ponovo, kao što su devedesetih to činili Tanjug, Politika ili Novosti, tekstove pišu isključivo na osnovu stranačkih saopštenja, u nešto boljem slučaju konferencija za štampu, te da su im glavni sagovornici upravo marketinški stručnjaci.

Treće opterećenje za srpske medije kada pišu o patnjama i zločinima nad Srbima, dolazi iz opšteg konteksta, tj. Iz socijalnog i političkog okruženja, odnosno državnih i kulturnih elita. Ovi tekstovi, nažalost, nemaju uticaj u smislu zadovoljenje pravde u ime direktnih žrtava. U političkim i kulturnim krugovima koji dominiraju društvom u odnosu na krhku liberalnu grupaciju, oni se koriste za više ciljeve da bi se opravdala srpska strana u ratu i delegitimisale novonastale post-jugoslovenske države.

Za istraživače koji se bave analizom medija takođe je izuzetno teško, pre svega zbog moralne odgovornosti da se slučajno ne povredi jedna jedina žrtva bez obzira na njeno poreklo, da uopšte uđu u dekonstrukciju ovakvih tekstova radi otkrivanja njihove skrivene poruke. To se odnosi pre svega na period kad ustvari ti slučajevi još nemaju sudski epilog i završnu

reč nekog nezavisnog tela koje se bavi istraživanjem zločina. A upravo je to period kada treba preventivno reagovati kada je reč o propagandi ili zloupotrebi serije tekstova u političke svrhe čiji cilj nije gradnja poverenja među nekada zaraćenim stranama. To sve može brzo da proizvede željene efekte, pogotovo u krhkim tranzicionim društvima izašlim iz konflikta ili u najmanju ruku da vrati točak pomirenja unazad. To je i veliki izazov za same medije – kako reagovati u takvim situacijama i kako sprečiti da njihovi tekstovi budu zloupotrebljeni.

Jedan od takvih primera jeste slučaj „žute kuće“ i trgovine ljudskim organima u šta je navodno umešan politički vrh Kosova gde su žrtve bili kosovski Srbi. Epilog ovog slučaj, u vreme pisanja ovog teksta, nije poznat, mada se o njemu u medijima ne govori već par meseci. Lavinu je pokrenuo dnevni list *Politika* objavljivanjem izveštaja člana Saveta Evrope Dik Martija u veoma osetljivom trenutku za Kosovo – uoči opštih izbora i početka pregovora Beograd – Priština. Tema se, potpuno očekivano i razumljivo, prelila u sve medije u Srbiji. Sve je trajalo nekoliko sedmica, posle čega je nastao muk o celom slučaju, a istraga prenet na EULEX. Tek nakon objavljivnja teksta u medijima Vlada Srbije je počela da se bavi tim slučajem u domaćoj javnosti i međunarodnim organizacijama. Bio je to poen za Vladu Srbije uoči pregovora , a samom Kosovu u međunarodnoj javnosti naneta velika šteta.

U ovakvim situacijama, u vremenu tranzicije, kada ne postoji poverenje u medije, kada se oni sami nisu suočili sa matricom pisanja u ranijim vremenima, i kad se savremena istorija još piše, postavlja se pitanje kako reagovati. Da li se ovakve priča smeju dovoditi u sumnju? Izgledalo je kao da se ne sme reći ništa što problematizuje ovaj izveštaj, recimo da ima nepotpune dokaze, ko su izvori u izveštaju (postoji sumnja da je Marti izveštaj sastavio upravo na osnovu novinarskih izvora, a ne stranih obaveštajnih službi), zašto je baš u tom trenutku objavljen... Ovakve dileme mogle su se čitati između redova. Jednu takvu izjavu, objavljen u jednom nezavisnom dnevnom listu, beogradski pregovarački tim za Kosovo shvatio je veoma dramatično i u „off the record“ razgovoru tvrdio da je nanela

ogromnu štetu Srbiji pred pregovore. S jedne strane, za razliku od prethodnih sličnih situacija državni funkcioneri su nastupali u izjavama jako oprezno tvrdeći da ulaze u pregovore sa svima sve dok se ne dokaže da je neko zločinac kao da su i sami sumnjali u njegove navode. S druge strane, mediji su slali poruku da svi moramo ostati jedinstveni u ovom slučaju.

MELODRAMA U MEDIJIMA I IZGUBLJENA ŠANSA

Kao što postoje različiti koncepti tranzicije pravde u Srbiji, tako postoji i manjinsko viđenje uzroka i posledica rata, čak i konkretnih zločina koji su se desili. Mediji, samostalno ili pod pritiskom, brižljivo paze da drugo mišljenje i činjenice koje ga argumentuju ne dobiju više prostora i ne ugroze već uramljenu sliku. U tom cilju, mediji ne retko sprovode žestoke kampanje, pune govora mržnje, protiv aktivista nevladinog sektora. Ovog puta, međutim, ukazaću na nešto drugačiji slučaj – kako su se dvojica veoma popularnih filmadžija, režiser i glumac, koji su krenuli su u Bosnu i Hercegovinu da promoviraju srpski film, a time i doprinesu i pomirenju, odjednom našli na meti srpske štampe.

Premijera melodrame „Montevideo, Bog te videdo“ u Sarajevu podudarila se sa hapšenjem generala Jovana Divjaka. On je uhapšen u Beču na osnovu poternice koju je raspisalo Tužilaštvo za ratne zločine u Srbiji koja ga tereti da je odgovoran za ubistvo „više od 40 vojnika i civila u Dobrovoljačkoj ulici u Sarajevu u maju 1992. godine“. Beogradskim medijima bio je i dostupan snimak na kome se vidi i čuje da Divjak izdaje naredbu „ne pucaj“ (na kolonu vojnika JNA) pripadnicima odbrambenih jedinica BiH a neke televizije su to i objavile.

Divjaku je dozvoljeno uz kauciju da izađe iz pritvora, ali je zadržan u Austriji. S druge strane Austrija je odbila da ga izruči Srbiji polazeći od toga da nema dovoljno argumenata za optužnicu. Nevladine organizacije i mirovni aktivisti u Srbiji koji istražuju i beleže zločine iz devedesetih, odmah su osudili hapšenje generala Divjaka, navodeći da je reč o političkim manipulacijama srpskog tužilaštva.

Helsinški odbor je ocenio da je reč o skandalu: „jer upravo on (Divjak) predstavlja simbol otpora srpskoj agresiji na Bosnu. Kao srpski general on se od samog početka suprotstavio opsadi Sarajeva zbog čega uživa nepodeljeno poštovanje u BiH. Jovo Divjak je oduvek bio meta Beograda. Nisu ga hapsili 2005. godine kada je bio u Beogradu, već je sada aktiviran slučaj kada Beograd veoma organizovano sprovodi reviziju istorije iz devedesetih“.

Režiser pomenute melodrame Dragan Bjelogrić izjavio je uoči premijere filma, da je zbunjen hapšenjem Jovana Divjaka, da ne zna o čemu se radi i da mu je žao što neće iprisustvoati premijeri filma. Divjak, je inače bio među VIP zvanicama za premijeru filma, a Bjelogrić je u istom intervjuu rekao da se sa Divjakom često viđao u Sarajevu i da su pričali o svemu i svačemu, a samo jednom i o politici.

Većina naslova u beogradskoj štampi svela se na „Bjelogriću žao što Divjak nije bio na premijeri“. Krivica Sergeja Trifunovića, za beogradske medije, bila je ta što je na proslavi održanoj nakon premijere filma obukao majicu sa likom Jovana Divjaka u kojoj se i fotografisao. Ta fotografija objavljena je u gotovo svim printanim medijima u Srbiji, kao i Bjelogrićeva izjava. Ovakvi tekstovi smešteni u kontekst nejasne optužnice da je Divjak kriv za ubistvo 40 vojnika i civila u centru Sarajeva – nosili su poruku da miljenici beogradske publike podržavaju ubicu Srba i vređaju žrtve.

Bjelogrić, a posebno Trifunović veoma su prisutni u srpskim medijima i popularni u Srbiji. Njihova „vernost“ srpstvu nikad nije dovođena u pitanje. Naprotiv. U tom smislu, i izdaja je velika. Bili su prinuđeni da melodramtično pravdaju u medijima za svoj gest i da objašnjavaju da je sve to bila samo slučajnost.

Priča da su film zajedno gledali Bošnjaci, Hrvati i Srbi i da je srbijski film osvojio bosansku publiku mogla je da bude u funkciji pomirenja. To je, međutim, bačeno daleko u senku politizacijom premijere jedne melodrame i napadima na autore koji su se u svemu našli slučajno, i isto tako slučajno izgubili ulogu svog života da rade na pomirenju. Usput, jedan od rezultata ove kampanje bio je da se otkaže premijera na Palama,

nekadšnjem štabu optuženih za ratne zločine Radovana Karadžića i Ratka Mladića.

OLUJA U MEDIJIMA

Haški tribunal za ratne zločine u februaru 2009. godine doneo je presudu kojom je dokazana odgovornost petorice najviših državnih i vojnih funcionera Srbije „*za udruženi zločinački poduhvat* sa ciljem da se promeni etnička ravnoteža na Kosovu sa 90 odsto albanskog stanovništva, sistematska kampanja terora velikih razmera, uključujući ubistva, uništavanja imovine, krađe i seksualno nasilje“. Među optuženima je i Nikola Šainović, najbliži saradnik ratnog predsednika Srbije Slobodana Miloševića što indirektno ukazuje i na njegovu krivicu.

Dve godine kasnije, u aprilu 2011. godine doneta je presuda hrvatskim generalima Ante Gotovini i Mladenu Markaču „*za udruženi zločinački poduhvat* koji je predvodio tadašnji hrvatski predsednik Franjo Tuđman, u cilju proterivanja sprskog stanovništva iz Kninske krajine“. Gotovina i Markač proglašeni su krivim za progon, deportaciju, pljačku, ubistva i nehumana dela nad srpskim stanovništvom u Krajini.

Između ove dve presude, u kojima se pominje „*udruženi zločinački poduhvat*“ u Srbiji se nije ništa promenilo. Ista politička partija je na vlasti, isti predsednik države, isti parlament.

Recepcija Haškog tribunala u ova dva slučaja u Srbiji, međutim, potpuno je drugačija.

Kada se uporede tekstovi objavljeni u tri dana (sačuvani na internet arhivi analiziranih dnevnih listova) po donošenju presude, i ako se na istom uzorku primeni analiza sadržaja, uočava se bitna razlika u tome koliko je puta samo upotrebljena reč *udruženi zločinački poduhvat* ili zajednički cilj. U slučaju presude srpskom vrhu to je učinjeno 6, a u slučaju hrvatskih generala – 40 puta.

Presuda srpskom vrhu nije dovela ni dokakvih medijskih i političkih reakcija koje bi dovele do promene javnog mnjenja u Srbiji. Reakcije

državnog vrha u prvom slučaju su gotovo izostale ili su bile sumnjičave prema presudi, dok su u drugom bile pobjedničke i izražavale podršku pravdom Tribunala. Presuda hrvatskim generalima tumačena je da je u skladu sa pravom, da je doprinos suočavanju s prošlošću, korak bliže pomirenju, dokaz da je bilo etničkog čišćenja, dokaz stradanja srpskog naroda. U drugom slučaju komentari su bili: neprimereno visoke kazne, očekujemo žalbe, to je od početka bio politički proces, sud nije procenjivao odgovornost države već pojedinaca, odluka će uticati na antihaško raspoloženje u Srbiji.

REAKCIJE U SRBIJI POVODOM PRESUDE HRVATSKIM GENERALIMA⁵

Predsednik Srbije **Boris Tadić** rekao je da je Tribunal postupio u skladu sa pravnim normama i dodao da kazne primerene zločinu doprinose pomirenju u regionu. „Principijelno izbegavam da se mešam u rad pravosudnih institucija, a ovo je institucija UN što znači naša zajednička pravosudna institucija, ali ukoliko imamo kazne koje su primerene zločinu koji je izvršen, imamo kudikamo veće šanse za pomirenje na prostoru jugoistočne Evrope“, rekao je Tadić. On je rekao da je Tribunal postupio u skladu sa pravom, ali da ne želi da se previše udubljuje u ocenu opravdanosti takvih kazni, zato što bi to bilo mešanje u rad Tribunala i u rad pravosuđa. (Agencija Beta)

Šef kancelarije za saradnju s Haškim tribunalom **Dušan Ignjatović** rekao je da je presuda hrvatskim generalima važna, jer će doprineti suočavanju sa prošlošću u regionu. „Međunarodni sud je utvrdio da su se dogodili teški zločini za vreme operacije 'Oluja' i da postoji zajednički zločinački poduhvat u kome je učestvovao sam vrh hrvatske vlasti. To je nesumnjivo jako važno“, rekao je Ignjatović. (Politika, 15. april 2011.)

5 Izdvojene su samo najvažnije izjave. Uzete su iz jednog izvora ali su se ponavljale u različitim novinama. Isti je slučaj i sa reakcijama povodom presude za Kosovo.

Zamenik tužioca za ratne zločine **Bruno Vekarić** ocenio je da će presuda Haškog tribunala trojici hrvatskih generala, kojom je preminuli predsednik Hrvatske Franjo Tuđman označen kao vođa udruženog zločinačkog poduhvata, sigurno uticati na odnose Srbije i Hrvatske, pre svega pred Međunarodnim sudom pravde. „S jedne strane, to daje komforniju poziciju Srbiji, s druge strane, može biti korak bliže pomirenju, što bi možda bilo i najbolje”, rekao je Vekarić. (Beta, 15. April 2011.)

Koordinator Vlade Srbije za odnose sa javnošću **Slobodan Homen** izjavio je danas da Srbija može da bude zadovoljna presudom od 24 godine zatvora na koju je pred Haškim tribunalom osuđen hrvatski general Ante Gotovina zbog ratnih zločina. „Daleko važnije od same visine kazne je poruka i priznanje suda zahtevu Haškog tužilaštva koji konstatuje da se zaista dogodilo etničko čišćenje, da su Srbi svesno proterani i da je to bio dobro organizovani plan”, rekao je Homen novinarima u Beogradu. (Beta, 15. april 2011)

Predsednik Republike Srpske **Milorad Dodik** pozdravio je presudu Haškog tribunala: „Očigledno je da su svi naponi koji su uloženi da se pokaže da su Srbi bili stradalnici na ovaj način dobili sudski epilog“. (Kurir, 15. april 2011)

REAKCIJE POVODOM PRESUDE SRPSKOM DRŽAVNOM VRHU

Predsednik Vlade Srbije **Mirko Cvetković** izjavio je da su presude koje su juče pred Haškim tribunalom izrečene petorici bivših državnih i vojno-policijskih funkcionera Srbije i SRJ– neprimereno visoke, posebno ako se ima u vidu činjenica da je pred istim sudom oslobođen Ramuš Haradinaj, nakon što su neki od svedoka koji su mogli da ga inkriminišu ubijeni, javlja Tanjug. Premijer je dodao da očekuje žalbe na juče izrečene presude i da će država u skladu sa zakonom podržati te žalbe i pomoći osuđenima. „Bez obzira na to neslaganje, mi principijelno podržavamo Haški tribunal

i smatramo da svaki pojedinac i zločinac ima svoje ime i prezime”, rekao je Cvetković. (Politika, 27. februar 2009.)

Ministar policije i potpredsjednik Vlade **Ivica Dačić** ocenio je da je presuda Tribunala potvrda da je to od početka bio politički proces. On je objasnio da su ovakve presude potpora mišljenju da je Srbija izazvala sve probleme na KiM, da su počinjeni zločini nad Albancima i da se time, na neki način, opravda i NATO bombardovanje naše zemlje. (Blic, 27. februar 2009.)

Presuda Haškog tribunala uticaće na porast antihaškog raspoloženja u Srbiji, ocenio je juče predsednik Nacionalnog saveta za saradnju s tim sudom **Rasim Ljajić**. „Neminovno je da će u našoj javnosti ova presuda izazvati poređenje sa oslobađajućom presudom Ramušu Haradinaju. To će dodatno pojačati utisak o dvostrukim aršinima Haškog tribunala”, kazao je Ljajić komentarišući mogući uticaj pre suda na javnost u Srbiji. On je ocenio da je za državu otežavajuća okolnost ta što je konstatovano postojanje „zajedničkog zločinačkog poduhvata”, dok je olakšavajuća okolnost to što je bivši predsednik Srbije Milan Milutinović oslobođen optužbi. (Agencija Beta, preuzeto iz Politike, 27. februar 2009.)

Tibor Varadi, bivši zastupnik SCG u sporu koji je BiH podnela protiv Srbije za genocid, kaže da su presude užasno teške za osuđene, ali i da ne veruje da one imaju posebnu težinu u pogledu savetodavnog mišljenja koje je Srbija zatražila od Međunarodnog suda pravde povodom deklaracije o nezavisnosti Kosova. „Pred Međunarodnim sudom nije pokrenut spor sa Kosovom. Srbija se ni na koji način ne nalazi na optuženičkoj klupi. Reč je o sporu koji je ona pokrenula sa jednim ciljem utvrđivanja da li proglašenje nezavisnosti Kosova ima potporu u međunarodnom pravu ili ne. Zato smatram da su presude izrečene juče u haškoj sudnici samo okolnosti koje imaju indirektnog uticaja na savetodavno mišljenje i da će se na njih verovatno oslanjati one zemlje koje podržavaju nezavisnost, ali iz tih okolnosti ne može se proizvesti savetodavno mišljenje o legalnosti te odluke – kaže Varadi za „Blic”.

Državni sekretar Ministarstva pravde Srbije **Slobodan Homen** ocenio je juče da presuda Haškog tribunala ne bi trebalo da utiče na savetodavno mišljenje MSP-a o jednostrano proglašenoj nezavisnosti Kosova. „Haški tribunal je utvrđivao pojedinačnu odgovornost optuženih, ali on nije i ne može da utvrđuje odgovornost države“, kazao je Homen. (Preš 28. februar 2009):

Haški tribunal za ratne zločine do 2015. godine treba da završi sva suđenja. Već sada se govori i razmišlja o tome šta će biti sa arhivom Haškog tribunala, audio i video zapisima, hiljadama stranica dokumenata, svedočanstava, ekspertskih izveštaja. Da li će taj bogati materijal o zločinu biti zanimljiv novinarima i medijima ikada, ako nije bio zanimljiv tokom samih suđenja dok su užasi rata barem novinarima srednje generacije još uvek u živom sećanju?

Suđenja pred haškim tribunalom malo su interesovala novinare od samog početka tranzicije. Prostor u medijima bio je sve manje posvećen događanjima u sudnici i sve češće ignorisan ili potiskivan u mrtve uglove dnevne štampe. Mnogi novinari će reći da su suđenja (generalno, ne samo haška) sama po sebi dosadna i često zahtevaju određeno pravno obrazovanje. Dakle, osim dobre volje i želje za rasvetljavanjem zločina, treba uložiti i određeni napor da bi se iz sudskog procesa izvuklo nešto više od melodrame optuženih.

Glavni tužilac u procesu protiv Slobodana Miloševića Džefri Najs nije imao dozvolu da daje intervju u vreme procesa. On je verovatno jedina osoba, ako se ne računaju oni iz bliskog Miloševićevog okruženja, koja poseduje precizna znanja i dokaze o Miloševićevom ponašanju, odlukama i naredbama. Verovatno se niko detaljnije od njega nije bavio Miloševićem, tj. nije imao uvida u dokumentaciju. Takva osoba, međutim, i danas je potpuno nezanimljiva većini novinara.

Prilikom nedavne posete Beogradu gde je učestvovao na promociji knjige „Demografski gubici u ratu“, retki su mediji koji su „pokrili“ ovaj događaj. Za intervju sa Najsom bila su zainteresovana samo dva medija, jedne dnevne novine i jedna TV kuća. S druge strane, u vreme održavanja

ove promocije vođena je i rasprava o broju žrtava u Bosni i Hercegovini. Iako je promociji prisustvao i jedan od demografskih eksperata u Tribunalu, niko nije želeo da ga intervjuiše. Jedna novinar je čak rekao da ga zna iz Haga i da mu je dosadan i da mu je napor da ga intervjuiše.

Novinari, kao i svi u društvu imaju pravo da razmišljaju o tome šta je javno dobro i kako se dolazi do pomirenja – da li je za Srbiju važno da njeni stanovnici znaju šta se desilo u prošlosti ili da žive u paralelnoj stvarnosti u kojoj nije bilo sistemskog zločina prema susedima. Mediji mogu da sami nameću to pitanje, da pišu o zločinu nad nesrpskim stanovništvom, da na taj način povrate svoj kredibilitet ili da čekaju, kao odraz elita, da im se to nametne odozgo s nekim novim generacijama političkih i kulturnih elita.

MIOMIR UDOVIČKI

KINESKA NOVA GODINA

Seški, za uspomenu na Kinu koja nas je povezala

VEĆ DANIMA PUCAJU petarde, nose se zalihe hrane, pogotovo voća, užurbao se čitav grad. I dok je automobila sve manje na ulicama, železničke stanice su pretrpane, po aerodromima se ne može prolaziti bez guranja i svi jure svojim kućama. Kućama gde su rođeni i gde im i žive roditelji. Malo je onih rođenih u velikom gradu, a i ti sto jesu, njihovi dedovi uglavnom nisu, pa se onda posećuju starci oko kojih se okuplja velika rodbina raspršena po čitavoj Kini, a i van nje. Nema tog Kineza koji ne putuje ili barem nema želju da putuje u svoj rodni grad i da se okupi sa svojim najbližim. Osim onih koji nemaju nikoga ili ne znaju ni odakle su ni od koga.

Posle nekoliko dana zagrevanja i probe petardi i raketa, došlo je i to dugoočekivano veće uoči nove lunarne godine. Ulice su skoro puste, a po ubrzanju praskanja petardi može zaključiti da se ponoć približava. Noć je hladna i vedra. Na uobičajeno sivom i mračnom nebu, sada se vide zvezde kao da i one hoće da daju svoj doprinos opštem raspoloženju.

Sedeo je sam u sobi i gledao kineski TV program. Nasmejana lica gledalaca, srećnih što su uspeali da nabave karte za gala program u kojem učestvuju najpoznatiji umetnici. Nije mala stvar sve to uživo videti, a i biti viđen. A ko zna, možda čak i na TV. Posmatrao je pažljivo te nasmejane ljude, delovali su srećno dok su uživali u dijalogu dvojice komičara koji su se nadgornjavali. Onda su se pojavili novi glimci, pa novi pevači, svi u skupoj i šljaštećoj odeći, plesači, akrobate, pa ponovo komičari. Život treba da bude bogat i veseo. To je i želja naroda i poruka vlasti.

Nije voleo predstave za mase. Nije voleo masovna veselja. Ništa što podrazumeva da moraš da budeš srećan kada su i drugi srećni. Ne zbog

toga što je želeo da se distancira od drugih, već jednostavno što nije mogao da doživi kolektivnu sreću, niti da se pretvara da je srećan. Ili, barem veseo.

Opet, nije voleo samoću. Sada je bio sam jer mu je porodica otišla na odmor, na koji on nije mogao da ide zbog posla.

Izašao je na vrata da oseti svež vazduh. U kući je bilo veoma toplo, pretpostavljao je da su vlasti dale nalog da za vreme praznika mora biti toplo u stanovima. Narod mora biti srećan. Barem za praznik.

Oštar vazduh ga natera da uđe unutra i obuče kaput. Posle nekoliko minuta ušao je ponovo da uzme i kapu. Napolju je bilo baš hladno i na ulicama je bio samo onaj koji je morao.

Prošeta po dvorištu i vide vojnika koji je čuvao zgradu kako stoji na mestu obeleženom za stražara. Sa unutrašnje strane kapije posmatrao je stražara koji se nije pomerao. Ima li on roditelje, odakle je došao? Po njegovim godinama roditelji bi svakako trebalo da su živi, a znao je i sam da je velika većina pripadnika oružane policije koja je čuvala diplomatsko naselje došla iz unutrašnjosti iz najrazličitijih i udaljenih krajeva. Vojnik sa šubarom, u dugom i teškom šinjelu stajao je veoma pravo kao da je na smotri, a ne u pustoju ulici u kojoj odavno niko nije prošao.

Hteo je da ga pita odakle je i da li misli sada na svoju kuću. No, znao je da mladić neće prihvatiti nikakav razgovor jer su tako naučeni, a i pitanje je da li bi se uopšte išta razumeli, ukoliko je došao iz neke daleke provincije u kojoj se govori drugačijim dijalektom. Pomisli da mu odnese neku toplu hranu da ga obrađuje i ugrije, ali odmah odbaci i tu ideju kao neostvarljivu. Vojnik će samo odmahnuti rukom. Možda će se i blago nasmešiti, ili ostati krut i nedostupan.

Počelo je da mu bude hladno i on se polako, skoro razočarano, zbog nemogućnosti da uspostavi neki dodir sa jednim čovekom u blizini, vrati u kuću. Napolju je i dalje praštalo, srećna lica su se smenjivala na ekranu, a on je mislio na svoje najbliže i osećao se užasno sam.

Reši da ipak pokuša i uze nekoliko lepo umotanih čokolada i ponese stražaru. Nije više razmišljao kakav će biti njegov odgovor.

Stražar se iznenadi kada mu pride sa leđa i stavi nešto u ruku. Nekoliko minuta je gledao zbunjen, a onda prihvati mali dar, zahvali se i ode u svoju stražarsku kućicu. Zatim se vrati na svoje stražarsko mesto i ostade ukočeno, kao i ranije.

Nije mu se vraćalo u kuću. Bilo mu je drago da ga mladić nije odbio i da je uspostavio bilo kakav kontakt sa njim. Stajao je nekoliko metara dalje od njega i osećao se bolje u društvu, dok su obojici misli bile daleko u hladnoj, zvezdanoj, novogodišnjoj noći.

IVAN MRĐEN

U RITMU PREFERANSA

BIO JE SJAJAN igrač preferansa. "Cukić je moja slava" – govorio je kolegama u studentskom domu, kada bi im negde pred zoru ispostavio računicu, koliko mu duguju.

Zbog preferansa je studirao nekoliko godina duže nego što je trebalo. Uvek je bilo dovoljno onih koji su želeli da proniknu u tajne te igre (a to, naravno, i plate), još više onih koji su želeli da se baš s njim ogledaju.

"Ili karte ili ja" – rekla mu je već posle pet meseci braka "dama herc" (izabranica njegovog srca), kojoj se nikako nije dopadalo što noći između petka i subote (a kasnije i još neke) provodi sama. Kada je on počeo da proređuje partijice, počelo je i društvo da mu se osipa; nije igra ni bila interesantna bez takvog majstora.

Pokušao je u kancelariji da nešto organizuje, da nađe još dvojicu dovoljno zainteresovanih i isto toliko hrabrih da pre podne klisnu u neki bife i "bace jednu od sto bula". Međutim, većina kolega je uglavnom igrala tablić, ajnc ili munte, što svakako nije njegov nivo.

U sebi, bio je duboko nesrećan zbog toga. Naročito bi ga petkom uveče svrbeli dlanovi. A onda je, mic po mic, čak pomalo i slučajno, shvatio da se i bez karata nalazi u svojevrsnoj partiji preferansa "od milion bula", koja će se završiti tek negde pred penziju.

Dužili su uglavnom njega; svoje "supe" i sitne "kontre" dugo je pamtio i s ponosom prepričavao kućnim prijateljima.

Kada je tražio stan i malo falilo da ga i dobije, pošteno je istresao sve svoje "adute": podstanar, žena ne radi, dvoje sitne dece... Stan je dobila koleginica koja je naknadno "priznala" da s njom žive i roditelji, a u poslednji čas – kad joj je zatrebao još neki bod – i vanbračno dete iz mlado-

sti ludosti. On je pokušao da dokaže da koleginičini roditelji imaju kuću na selu, da je to dete njene sestre, ali to je već bila slaba kontra protiv jake igre.

On je zaista bio sjajan igrač preferansa. Tog trenutka shvatio je svu valjanost osnovnog Cukićevog pravila: "Nikad adut – nikad platka"

Nešto kasnije potvrdilo se i drugo zlatno pravilo: "Svaka se (dama) jaši sem adutske". U trenucima inspiracije, istina sve ređim, prepadao je kolegice s promenljivom (ne)srećom i još promenljivijim (ne)uspehom. Jednom prilikom pogrešno je protumačio službeni osmeh broj tri jedne slatke plavušice i diskretno joj predložio da zajedno večeraju. Naravno, on nije mogao ni da sanja da nema šest štihova u rukama, odnosno da ona samo to čeka. Ljubazno mu se izvinila, a onda kao furija uletela u šefovu sobu: "Eto ti, kukavice, ne možeš jedan bezvezni rođendan da otkazeš, a čovek mi iz prve ponudio i izlazak i večeru, ne obazire se ni na ženu, ni na decu".

Kasnije je, iako nije zajašio adutsku damu, bio mnogo češće i mnogo više kritikovan od strane šefa, što mu dugo nije bilo jasno, sve dok njih dvoje nije slučajno sreo kako zajedno izlaze iz motela na drugom kraju grada.

Cukićevac po krvi, uvažavao je i neka druga pravila. Na primer: "Ko ne zna šta će – igra sans". Kada bi ga šef upitao šta radi, odgovarao bi kao iz topa da priprema nešto za višeg pretpostavljenog, potom ga niko ništa ne bi pitao, niti uznemiravao.

Pravilo: "Kroz makaze – sitnom" koristilo mu je kad god bi ga ugrozile neke nove sprege između ostalih kolega. Bilo je dovoljno da, onako neobavezno, pusti kakvu sitnu "buvu" između njih, pa da od "makaza" ne ostane ništa.

I izreka: "Ne igra se betl između dve igre" takođe mu je pomagala. Nikad nije ostajao po strani kad bi se kolege podelile oko nekog pitanja.

Kada je jednom kolegi propalo novo, unosnije i više priznato nameštenje, prokomentarisao je to kao pravi preferansista: "E, usraše mu se u šešir". Kasnije ni sam sebi nije mogao da objasni zašto se neuspesima nekih kolega više raduje nego svojim uspesima.

Možda je i to posledica preferansa. Partija je u toku...

* * *

Priču pod naslovom "U ritmu preferansa" objavio sam u "Ježu" početkom osamdesetih godina prošlog veka, deceniju i po pre nego što sam upoznao jednog od najboljih interpretatora ovih pravila, Sešku Stanojlović. Da sam je poznavao kad sam pisao priloženi tekst, verovatno bih našao načina da pomenem i njen doprinos opštoj teoriji preferansa, sadržan u izrekama: "Dug je put do kuće", "Dva, šta ste se stisli", "Sve je prolazno, samo je supa večna", "Krčag ide na vodu dok se ne razbije"...

Ima toga još, ali to je već privilegija nas koji smo imali sreću da, uz sve ono što će hvaliti ostali učesnici ovog poduhvata, njen karakter upoznamo i preko te magične i mnogi smatraju najintelektualnije igre sa kartama.

Zbog toga sam bio veoma ponosan kad sam se negde krajem devedesetih probio na glavni preferans sto u redakciji "Vremena" na četvrtom spratu u Mišarskoj 12, za kojim su dva neprikosnovena mesta imali Seška i Dragoljub Žarković. To nije bilo kartanje, već više svojevrsni performans, predstava za brojnu, bučnu i znalačku publiku, koja nije praštala "zihericu" i "dalje, dalje", kojoj su akteri za stolom ugađali ponekad i najneverovatnijim potezima tipa: "Došao sam na tri rezona: nije ništa kupio, imam jedan štih i treba mi supa". Iako citirana izjava pripada Žaretu, ton celokupnom dešavanju davala je Seška, pa je sasvim prirodno posle nekoliko godina mesto u "prvoj postavi" izgubio proračunati, džangrizavi i "stisnuti" Predrag Koraksić. Da je češće iz Novog Sada dolazio u Beograd i redakciju, verovatno bi na opšte oduševljenje priliku dobio Dimitrije Boarov, sjajan igrač i veliki kozer.

To je značilo da onaj ko zauzme Koraksovo mesto treba da nadmaši ne samo sebe, već i karte u svojim rukama. Ne znam koliko sam u tome uspeo,

ali znam da me je prilično koštalo, posebno u onim skupim maratonskim partijama, čije papire je Seška (sve sa tri olovke) i po mesec dana nosila u svojoj torbi. Sebi u plus upisujem to što neki od stalnih posmatrača ovih naših okršaja i dan danas pominju neke moje "poteze", i kad me sretnu i kad sami sednu za "glavni sto".

Znam samo da mi je bilo strašno krivo što je sve odjednom prestalo negde krajem 2003. godine. To sam i javno saopštio 13. decembra 2004. godine, kad sam počeo da pišem svoju svakodnevnu kolumnu na prvoj strani beogradskog dodatka "Blica":

"Zaustaviš me na ulici lepa devojka i momak sa kamerom, pa me ona upita, za neku televiziju, zbog čega mi je najviše žao što se završava 2004. godina. Kažem da iskreno žalim što nisam završio jednu partiju preferansa.

– Nemojte da ste neozbiljni, naljuti se mlada 'koleginica'. – Mi ovo snimamo za Novogodišnji program!"

Nije bilo nikakve reakcije od strane tandema Stanojlović – Žarković, pa sam nešto slično napisao i 11. septembra 2007. godine:

"Kad god se pomene 11. septembar 2001. godine, setim se da smo kad je stigla prva vest o napadu na Svetski trgovinski centar igrali preferans u redakciji 'Vremena'. Bilo bi mi lakše da su Dragoljub Žarković kao glavni i Seška Stanojlović kao urednik spoljne rubrike ovog nedeljnika tada prekinuli partiju, nego što su to, iz čista mira, učinili dve i po godine kasnije. Tako već godinama Ameri udaraju kontre Bin Laden, a mene ubi – osama."

Seška se i na tom planu pokazala kao izuzetan čovek, pa je povremeno nalazila načina (i trećeg) da odigramo poneku partiju kod nje u stanu, ali to nije bilo isto, ne toliko zbog kvaliteta igrača, koliko zbog – odsustva publike. Bio bih nepravden prema kolegi Vojislavu Miloševiću, sa kojim u poslednje vreme nas dvoje odmeravamo snage, jer on sa sobom, pored solidne igre, donosi i echo tih davnih dana, kad je bio jedan od najupornijih i na stručne komentare najspremnijih gledalaca.

* * *

Za „Helsinšku povelju” pišem od leta 2000. godine. Prvi tekst pod nadnaslovom „Sport i propaganda” Seška mi je, najverovatnije dok smo posle karata išli zajedno kući, naručila za dvobroj od jula i avgusta te godine, da bi se u proteklih jedanaest godina nakupilo još malo pa stotinu tekstova na tu temu. Zanosim se mislju da ih jednog dana sakupim i objavim kao knjigu, koja bi mogla da bude solidan priručnik budućim sportskim novinarima, odnosno retkima među njima koji bi da misle svojom glavom i da ne budu puki propagandisti pojedinaca, klubova i sportskih saveza.

Za taj prvi tekst vezana je jedna od najčudnijih priča u mom životu. Te godine moja porodica je prolazila kroz veoma teške trenutke, ja sam tek počinjao da radim u „Blicu” posle godinu i po dana bez posla, supruga je morala da zatvori svoju prodavnicu na Crvenom krstu, sa nama je došla da živi moja maćeha, dobili smo prvo unuče, sve tri ćerke i zet bili su bez posla, a najmlađa je bila na studijama u Americi, gde je otišla dve godine ranije, kad je naša porodična situacija bila daleko bolja. Tog leta ona je prvi put došla kući na raspust, a kad je trebalo da se vrati, moja Mira mi je dan ranije rekla da pozajmim negde hiljadu dinara pa da u dvorištu napravimo roštilj za njen ispraćaj. Bio je visok datum, u „Blicu” još nisam poznavao dovoljno ljudi od kojih bi se usudio da tražim pozajmicu, u „Vremenu” nisam tog dana, kao i obično petkom, zatekao nikoga, od nekih ljudi nisam ni hteo da tražim...

Stajao sam, ojađen i ožalošćen na tramvajskoj stanici kod „Beograđanke”, a onda odlučio da umesto „sedmicom” kući odem autobusom na liniji 31. Kao da sam odlagao trenutak kad ću doći kući i saopštiti da nisam uspeo ni tu, tako skromnu sumu da obezbedim, da se makar podsetimo boljih vremena. Prolazi jedan „tri’eskec”, drugi, treći, ne da mi se da uđem, pa se na kraju, sam Bog zna zašto, odlučih za treću opciju – trolejbusom 21 do Učiteljskog naselja, a odatle peške do kuće.

Kad sam ušao u trolejbus, posle nekoliko minuta začuo sam Seškin glas:

–Gde si ti, čoveče?! Ceo dan te tražim i nosam po gradu ovaj tvoj honorar za „Povelju”...

Tada nismo imali mobilne telefone i to „ceo dan te tražim” je podrazumevalo špartanje po redakcijama i kafanama gde bismo mogli nekog da sretnemo. Tada sam prvi put ugledao jedan od onih Seškinih čuvenih plavih koverata i – ne samo zbog tih 1250 dinara – u sebi sam se zarekao da ću za Sešku i „Povelju” da pišem dokle god oni to od mene budu tražili, pa makar i besplatno.

IVAN HRAŠOVEC

POVODOM JUBILEJA

Svi mi iz “tehničke” rekli bismo da je Seška tu negde naše godište ili, baš ako mora, koju godinu starija. Seška Stanojlović je bila urednica spoljno-političke rubrike nedeljnika “Vreme” od 1994. do 2008. godine.

Svako ko je bar neko vreme proveo u toj redakciji posvedočiće o jednom: da tamo vlada opuštena i prijateljska atmosfera i nekakva posebna ravnopravnost, što je najviše bilo izraženo devedesetih, između novinara i tehničara. Bar kad su prelamači u pitanju, bogat redakcijski život u početku se odvijao u okvirima redakcije, a onda, krajem devedesetih, ni to nam nije bilo dovoljno pa smo počeli sa druženjima izvan radnog vremena. Seška je naravno bila neizostavni deo „tehničke ekipe”, tačnije jedini novinar i jedini urednik bez koga se interna okupljanja prelamača nisu planirala. Tako je i danas, samo što su ta okupljanja sve reda. Uz naš „domaći”, da ne kažem interni, štimung provod je zagarantovan, pa bilo u restoranu bilo na kakvoj kućnoj sedeljci, uz čašu ledeno hladnog piva ili uz viski s puno leda, svejedno. S druge strane, „tehnička” s velikim uvažavanjem gleda na Seškino novinarsko iskustvo i veoma drži do njenog mišljenja. Veća se tu o svemu i svačemu, i o ličnim problemima i o državnim, pokrivamo sve, od sitnih redakcijskih priča do krupnih političkih analiza.

Seška ima veliku strast, putovanja, a Sicilija i naročito Kina iz njenih putopisa nešto su sasvim posebno i dugo se pamte. Seška ima još jednu strast ali ona je više vezana za redakcijski društveni život. Nekad, kad je u Vremenu to bilo zarazno, gore na četvrtom spratu u Mišarskoj, za nas slučajne prolaznike odigravali su se ozbiljni okršaji najljućih „neprijatelja“.

Za zelenom čojom, specijalno kupljenom za te prilike, „razbijala” je glavna preferans trojka: Seška, Žarković, Corax. Okolo njih načičkani kibiceri, navijači, soba puna dima, zabava uz mnogo buke ili napeti muk i razmišljanje, e samo da je neko mogao još i telefon da ukine.

Nešto malo je drugačija priča Seška vs. kompjuteri. Krajem devedesetih, dok internet praktično nije ni postojao, a e-mail tek bio u fazi razvoja, u Vremenu smo uspostavili lokalnu mrežu i Seški ponosno dodelili kompjuter. Znači, nema više disketa i silaženja i pentranja po spratovima, klik ovde, klik onde i tekst je na pravom mestu. Usledili su dani i dani obuke i navikavanja, i taman kad smo odahnuli i pomislili da najzad sve ide glatko, po hodnicima smo naletali na Sešku sve s disketom u ruci kako namoljava korektore da ipak dođu do nje i snime tekst na sigurno, na disketu. U „mrežu”, na koju smo u Vremenu bili tako ponosni, nije se dala uhvatiti. Danas je Seška nešto sasvim drugo, i te kako uspešno barata svim tim spravama i kod kuće i na poslu, istina, još uvek s nostalgijom prisećajući se teleprintera gde je bilo dovoljno samo ukucati tekst.

Draga Seška, u ime cele „tehničke”: srećan rodendan!

SPOMENKA GRUJIČIĆ

O STIDU

Ili „To ti je Srbija“ (Seška Stanojlović, lakonski)

POSTIDETI SE VLASTITIH postupaka i reči, nečeg što nisi uradio, a mogao si i morao, postideti se svog promišljenog ili nepromišljenog, nekako je normalno i ljudski, konačno moralno. Dete pogne glavu, zuri u vrhove cipele, otrpi prekor zbog nekakve nepodopštine, uredno se postidi, „neću više nikada“, obeća, a hoće još milion puta...ali se barem uredno postidi. Mlado čeljade, ne iz kruga dvojke, zarumeni se od zadovoljnog stida kada mu kažu da je lepo, pametno, a cacne u nesretnom stidu uoče li mu mladalačku bubuljicu, pocepanu čarapu, debele noge, šta god zbog čega se tako jako stidiš dok si mlad. I to je nekako normalno i ljudski, instinktivno, nenaučeno. Jedimo se i sramimo zbog vlastitih nesavršenosti, priznali to ili ne. Ali, čemu pripisati osećaj stida, duboke posramljenosti zbog postupaka drugih? Zbog reči koje drugi govore? Zbog značaja koji se pridaje tim postupcima i rečima, zbog načina na koji se razne stupidarije, banalnosti, ogavnosti perpetuiraju, šire i etabliraju kao deo normalnog? Čistom mazohizmu?

„Mislila sam da se više neću morati da stidim zbog drugog, ali izgleda da nisam bila svesna da je to bunar bez dna“, reče nedavno jedna moja poznanica. Usputna opaska na usputni razgovor o stidu zbog drugih. Tema koja me grize u poslednje vreme ili „To ti je Srbija“, što bi rekla Seška Stanojlović, lakonski, a šeretski.

Prokleta ljudsko bića (barem ova „ja“ žena) ne da se time umiriti. Pa uzima anamnezu, sama sebi. Kada ste osetili prve simptome? Davno, davno, devedesetih sigurno, ali se mogu tačno locirati prvu situaciju, mnogo ih je bilo. Pa, ipak, pokušajte sa poslednjih par godina, meseci – nedelja,

recimo. Tja, dobro. Ovako, ne baš ovim redom i ne uvek istim intenzitetom, ali u svakom slučaju kada sam shvatila da ih više ne mogu preduprediti tako što ću se nasmejati, naljutiti, odmahnuti rukom, zalupiti vratima, podsmehnuti, komentarisati, okrenuti glavu na drugu stranu, baciti novine ili pritisnuti dugme daljinskog upravljača. A to se dešava

Kada me danima, nespremnu i nedovoljno naoružanu za suočavanje sa tolikom intimom, bombarduju slikom i rečima čoveka u zrelih godinama, u bolničkoj postelji, u pidžami, izbornog vrata, razdrličenog taman toliko da istakne drvenu krstaču, koji gladije i „žedi“ za spas Srbije, a ja, grešna duša, samo razmišljam kako ni najbolju prijateljicu ne bih primila u spavačicu i krevetu, neočešljana;

Kada novinarka „devedeset i dvojke“ odu da intervjuišu Aleksandra Karađorđevića i ženu mu Katarinu o „venčanju stoleća“, a ovi mi ishićeno pripovedaju šta će tom prilikom obući i poneti na dar, a ja, gde će mi duša ovako neosetljivoj na sreća raznih prinčevskih parova, pomislim kako je definitivno došao kraj mojoj kakvoj-takvoj informisanosti bez pinkovskih primesa, tona i teksta. (Istina, isto se dešava i kada je „Danas“, koji sam mogla da kupujem bez osećaja stida pred prodavačicom i slučajnim prolaznicima, istoj temi posvećuje udarnu stranu, pa i deo prazničnog dodatka, dok tornado odnosi stotine života u jednoj zemlji, bombe padaju po drugoj, a talas bunta na Bliskom Istoku prerašta u tektonski);

Kada me jedan drugi čovek kome sam, ipak i uprkos svemu, poklonila svoj glas na predsedničkim izborima ozbiljno gleda preko naočara i proročanski mi poručuje da „narod neće da živi loše, narod hoće da živi dobro“, kada se smrknuo zabrinutog lica obraća novinarima nakon posete onom čoveku gore, onom u pidžami, a ja se, grešna mi duša ovako neosetljivoj na svu tu brigu, trud i sapatnju, po stoti put zapitam zašto se baš na njemu toliko štedi, zašto mu ne nabave valjanog *speechwritera* i savetnike koji će ponuditi neke suvisle savete;

Kada me nespremnu prene lik mlađeg čoveka koga je izabrao onaj na kome se štedi, te shvatim kako on to i mene tamo negde i svuda po svetu predstavlja žarom pravedničkog gneva i sa „što je dosta, dosta je“, a sve sevajući očima u pravcu kamera, a ja, grešna mi duša ravnodušnoj prema pravdi za koju se bori, i to ne u pidžami, zamišljam sa kakvim bi ga stoicizmom uspeo da odgleda i odsluša, recimo, jedan lord Karington (a taj se, vala, svega nagledao i naslušao);

Kada me opet nepripremljenu psihički – a, bogme i fizički – iz busija, iza svakog ugla, sa svake bandere, presretne poster sa likom strogog, a pravednog i jakog domaćina neke druge države, sa sve tri znaka uzvika iza reči dobrodošlice, a meni se, grešnoj duši i nevoljnom domaćinu, prikaže slika pametne i lepe, ubijene Ane Stepanovne Politkovskaje;

Kada nehotice čujem kako neka portparolka, potpredsednica ili šta god frazira li frazira, teško razabiram sve te duboke misli i ubitačne argumente, čak i ne shvatam o čemu to priča, ali gleda me ubedljivo sve sa svežim „stajlingom“ i frizurom, a meni, grešnoj i tako slabo osetljivoj na rodnu ravnopravnost, samo ostaje misao o publicitetu kojeg se njene stranačke kolege odriću u ime političke korektnosti i zbog „onih iz Brisela“;

Kada vidim da iz „mog“ Tajšmajdana kojem sam znala svaku stazu, svako drvo, gde sam godine i godine provodila u najboljem od svih društava – društvu pasa i njihovih vlasnika – izrasta sterila ledina u čijem će zaleđu dominirati jedan hram, u središtu spomenici jednog svetu slabo poznatog predsednika i nešto malo poznatijeg pisca, a u krajnjem uglu žičana ograda za „slobodno kretanje“ najboljeg od svih društava, a ja se pitam, gde će mi duša ovako odbojnoj prema novim urbanističkim trendovima, peru li se ovde pare ili ispiraju mozgovi...

Nema sumnje, simptomi jasno ukazuju da patite od bolesti stare koliko i ljudski rod i koja će ga verovatno nadživeti – hroničnog mazohizma. Dobro, da li se to leči? Ne, još uvek nema proverenog leka. Šta ću, poživeti još, valjda, sa tim svojim hroničnim mazohizmom, nositi se s njim lakše u društvu sebi sličnih – recimo, u grupi za podršku ili klubu. Mazohista.

Spisak je otvoren. Ko želi, neka slobodno dopiše svoje simptome. I to čim prvi put oseti znake ove teške i neizlečive bolesti. Ako ništa drugo, proširićemo horizonte ljudske spoznaje stida – zbog drugih.

Sastanci grupe za podršku održavaće se u neredovnim terminima, kada bilo ko od obolelih oseti da je na ivici teške mazohističke kriptodepresije.

Članske karte kluba mogu se dobiti na adresi koja je poznata uredništvu.

VOJKA VIGNJEVIĆ

VERNA ISTINI I PROFESIJ

IZDRŽATI DECENIJSKE PRITISKE ratnih hušaka, desničara, nacionalista, konzervativnih dogmata i poplavu tabloidnog novinarstva koja je profesiju srozala na najniže grane, ostati uprkos svemu veran toj istoj profesiji, a pre svega istini, stremiti uređivačkim radom i novinarskim angažmanom evropeizaciji i modernizaciji Srbije, to je danas prava retkost u srpskom žurnalizmu. Upravo ove vrednosti potvrđuje svakodnevnim radom Seška Stanojlović, jedan od doajena našeg novinarstva.

Kao dugogodišnji urednik Helsinške povelje, uglednog i jedinstvenog časopisa koji svojom sadržinom i kvalitetom odudara od mejn strima ovdašnje novinske i medijske produkcije, dala je nesumnjiv pečat i doprinos rasvetljavanju i kristalizaciji političkih i svih drugih procesa u srpskom društvu. Pre svega, kroz jasnu i prepoznatljivu uređivačku politiku koja se strogo drži profesionalnih postulata – istine, argumenata i činjenica i objektivnih analiza društvenih tokova. Posebno kroz suočavanja sa nedavnom prošlošću, ratova na prostoru bivše Jugoslavije, zločina i njihovog kažnjavanja naročito kroz rad Tribunala u Hagu i nadasve kroz razotkrivanja svega onog što je dovelo do pojave Miloševićevog režima, od Načertanija do Memoranduma. Veštim tematskim usmeravanjem sadržaja Seška je doprinela i da Povelja prepoznaje, kroz tekstove svojih autora, sve one negativne pojave i probleme koji stoje na evropskom putu Srbije i koji usporavaju tranziciju. Zahvaljujući takvom uređivačkom konceptu, značaj i uticaj časopisa je poprimio i regionalne razmere uz uvažavanje pogleda i stavova koji se plasiraju na stranicama Povelje.

Evo kako je to Seška objasnila decembra prošle godine na promociji Povelje u Pančevu: Uređivačka koncepcija se zasniva na dva principa . jedan je suočavanje sa nedavnom prošlošću. Mi mislimo da je to važno za Srbiju i njenu regionalnu poziciju, i drugi je proevropski put sa naglaskom da ih treba ubrzati i podržati ovaj kurs koji je pod stalnim pritiskom konzervativnog bloka u Srbiji a koji je još uvek intelektualno i medijski jak. Vlada koja se trudi da bude na tom putu, često poklekne. A na pitanje – u kojoj meri časopis utiče na svest građana, ona je odgovorila: Naravno da se mi trudimo da ovim promocijama širimo krug čitalaca i ljudi koji misle na drugi način, odnosno koji su svesni da više treba misliti glavom nego osećanjima. I mislim da se taj krug postepeno, na našu sreću, širi.

LULA MIKIJEJLJ

TA NEOBIČNA ŽENA

DUGI NIZ GODINA, na moje zadovoljstvo poznajem i družim se sa našom Seškom. Svaki susret i razgovor s njom je saznavanje nečeg što nisam ranije uspjela da razotkrijem.

Uvijek nekako djeluje krhko, nenametljivo, a kad počnete razgovor dobijete svaki put novu priču. Što bi rekli u Bosni: gdje je pipneš, tu curi (znanjem naravno).

* * *

Sjetila sam se njenog teksta iz Pekinga o pobuni studenata na Tjenanmenu, kada je pobuna ugušena u krvi, kada je mnogo mladih stradalo. Seška je kao dopisnica zagrebačkog Vjesnika iz Pekinga, opisala taj događaj i cijelu atmosferu tako slikovito, tako precizno, da i danas, dvadestdvije godine poslije možemo zamisliti slike užasa koji se odvijao, tog, 4. juna daleke 1989 godine na glavnom pekinškom trgu. Ponovo nas je podsjetila na sve što je svojim ocima vidjela na dvadestogodišnjicu masakra na Tjenanmenu, ovaj put u Vremenu i zapisala:

“Brutalna vojna intervencija 4. juna 1989. godine koja je stavila tačku na sedmonedeljno prodemokratsko strujanje odložila je promene koje bi Kinu izvele iz čvrstog zagrljaja autoritarnog, jednopartijskog modela. Prošlog četvrtka, na 20. godišnjicu masakra, ni u Pekingu ni na Tjenanmenu nije bilo nijednog znaka koji bi makar i simbolično podsetio na tu, najtraumatičniju epizodu novije kineske istorije. Kao da između rukovodstva i naroda postoji svojevrstan “zavet ćutanja” o ovoj delikatnoj temi. I na jednoj i na drugoj strani to nikako ne znači i zavet zaborava.”

* * *

U Vremenu je u to vrijeme radila i nekadašnja Sarajka, Ljiljana Smajlović. 1995 godine, smo nekako, teškom mukom i sa puno komplikacija i snalaženja, uspjeli dovesti sedam članova Srpskog građanskog vijeca, iz još uvijek opsjednutog, ratnog Sarajeva.

Jedan od njihovih željenih sastanaka je bio u redakciji Vremena. Bili su prisutni svi iz sarajevske delegacije, a u ime Vremena, glavni urednik Žarković i nekoliko novinara. Nije bilo Ljiljane Smajlović koja nije htjela da se sretne sa Sarajlijama, a nije bilo ni Seške. Sad znam i zašto. Vreme je u jednom od brojeva objavilo, kao naslovnu stranu, sliku projekta „Srpskog Sarajeva“, ali tog broja nije bilo u desetak poklonjenih primjeraka Vremena, svakom članu delegacije. Sarajlije su insistirale da dobiju i taj broj, jer su već znali za njega i poslije puno „traženja“, obogatili su svoj poklon i naslovnicom i tekstom na nekoliko strana o projektu „Srpsko Sarajevo“. Kasnije sam saznala da je to razlog Seškinog neprisustvovanja sastanku.

* * *

Seška je vrlo zanimljiva saputnica. Nekoliko puta smo zajedno putovali do Zagreba i do Sarajeva. Putovanja su puno duža nego što je potrebno, a razlog je često stajanje na jednu cigaretu. Tako sam malo više, uz kafu i cigaretu, saznavala gdje se sve denula, ta naša naizgled, uplašena žena. Bilo je nje u hudim vremenima i u Vukovaru, na Ovčari, na jos mnogim mjestima zločina. Logore smrti Trnopolje, Omarsku i Keraterm je vidjela svojim očima i to 1992. godine. Prevodila je čovjeku koji ih je i otkrio i svijetu obznanio.

O tim mjestima i strahotama što su se u njima događale do tada su govorili samo oni sto su ih uspjeli preživjeti. Američki dnevnik Newsday

od 2. augusta 1992. počeo je objavljivati seriju tekstova što ih je o srpskim logorima u Bosanskoj krajini napisao reporter tog lista Roy Gutman. Za ratne izvještaje iz BiH Gutman je 1993. godine dobio Pulitzerovu nagradu za novinarstvo. Prosle godine, 6. aprila, Roy Gutman je postao počasnim građaninom Sarajeva i dobio nagradu Ključ grada.

Putovale smo, pred taj sarajevski praznik zajedno Sonja, Seška i ja u Sarajevo.

6. aprila, grad nekako svečan i tužan. Polaze se cvijeće na spomen obilježja i mjesta stradanja u drugom svjetskom ratu, a i ovom posljednjem, puno izložbi, koncerata, komemorativnih skupova.

U Narodnom pozorištu svečana atmosfera. Prigodan govor održao gradonačelnik Alija Behmen. Dodjeljuje nagrade laureatima. Na binu se penje Roy Gutman. Vidno je uzbuđen, zahvaljuje se na nagradi i već u novom broju BH Dana, na pitanje Senada Pečanina o nagradi, on izjavljuje:

“Za Narodno pozorište me vežu uspomene na dva događaja, i oba su poprilično emotivna. Bio sam tu kada je Susan Sontag usred rata režirala Čekajući Godoa, što je bila neka vrsta odavanja počasti Sarajlijama, njihovom osjećaju za crni humor, svjesnosti o apsurdnosti situacije u kojoj su se našli izloženi granatama s brda dok svijet gleda. Ja sam prisustvovao generalnoj probi, koja je bila u podrumu susjedne zgrade i bio sam naprosto zapanjen time kako se sarajevski glumci ponašaju kao da su vremena potpuno normalna. I druga uspomena, u vezi je s novogodišnjom noći 1995. godine, kada je Charles Ansbacher dirigirao Sarajevskom filharmonijom. Bio je to jedan od najsretnijih dana koji sam mogao da zamislim i osjetio sam se veoma privilegiranim što sam prisutan. Na njegovom programu bila je Beethovenova Peta simfonija i do ovog dana sam sebe kritiziram kako u članku koji sam o tome napisao nisam spomenuo da je to bila tema koju je Winston Čurčill koristio da u najgorim vremenima II svjetskog rata kaže da će civilizacija trijumfirati.

Osim tih sjećanja, bio sam uzbuđen jer je i moja porodica bila sa mnom. Moje drage prijateljice došle su iz Beograda da budu sa mnom za tu priliku, kao i moj bivši šef ureda koji je stigao iz Bonna. Dobiti počasno

građanstvo i ključ grada, a pored sebe imati porodicu i prijatelje – ko ne bi bio veoma ganut ? Trebam li spomenuti da u pozivnici koju mi je poslao gradonačelnik ništa nije rečeno o nagradi ! To je bilo iznenađenje dok sam bio na sceni Narodnog pozorišta i bio sam veoma dirnut.”

Te njegove prijateljice su sjedile zajedno sa mnom u pozorištu, a Seška se čak, ni u vožnji dok smo putovale, nije hvalisala prijateljstvom sa nevjerovatnim novinarom i prije svega nevjerovatnim i hrabrim čovjekom.

* * *

Naša Seška je imala jos jedan susret o kome prica samo kad je dobro raspolozena.

U avgustu 1999 godine se u Sarajevu održao samit Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope, kome je prisustvovao i tadašnji američki predsjednik Bill Clinton. Seška je bila jedna od četiri novinara iz regije koji su razgovarali sa njim. Tada sam saznala da je Seška Stanojlović išla u isti razred u pozarevačkoj gimnaziji sa Slobodanom Milosevicem. Predsjednik Clinton je Seški postavio pitanje o tim danima. Ne treba zaboraviti da je u to vrijeme Milošević još uvijek bio na vlasti u Srbiji i da je antiameričko raspoloženje, naročito nakon NATO intervencije, bilo dominantno. Naša predstavica, u to vrijeme, kao spoljnopolitička komentatorka Vremena je postavila pitanje američkom predsjedniku kako se Srbiji može pomoći da ne ispadne iz integracijskih procesa, kako da se privuče Paktu za stabilnost i kako da se zdrave snage nose sa antiameričkim raspoloženjem.

Dobila je odgovor da je međunarodna zajednica zauzela stav da se Srbiji pomogne humanitarno, ali da je na građanima Srbije da promijene vlast i krenu u demokratizaciju zemlje.

* * *

Seška je, sve ove godine, bila vrlo aktivna u zaštiti ljudskih prava, u borbi protiv diskriminacije, učestvovala u mnogim projektima Helsinškog odbora koji se odnose na proces suočavanja i mirenja ikontaktima sa Sarajevom, Zagrebom i Prištinom.

Helsinšku povelju, po meni najbolji časopis u regionu, koju izdaje Helsinški odbor u Srbiji, uređuje Seška Stanojlović, te zajedno sa svim članovima Uređivackog odbora ovog časopisa, je priznata i cijenjena u svim krajevima bivše nam domovine, a i šire.

* * *

Sjećam se jednog prijema u poljskoj ambasadi krajem 1998 godine, dakle godine, kada su počeli nemiri na Kosovu i kada je policija upotrebljavala silu i kada smo svi strepili od onoga što će se i dogoditi u " južnoj nam srpskoj pokrajini ".

Bilo je puno zvanica, među njima i Vuk Drašković. Seška i ja smo sjedile zajedno i imale priliku vidjeti Vuka i pomalo čuti kako raspravlja sa pokojnim Novakom Pribičevićem o situaciji na Kosovu. Očigledno je, da je Novak vidno iznervirao Vuka svojim stavom i on je tad prišao nama sa pitanjem : "Šta je, jeste li i vi ljute na mene što ne dozvoljavam da se prave dvije albanske države na Balkanu?" A Seška, onako, kako samo ona to umije, sa niskog tabureta na kome je sjedila, podigne glavu prema Vuku i reče :

"A srpskih može koliko hoćeš." Vuk zatečen, ne odgovori ništa i napusti naše društvo.

* * *

Moja drugarica je žena sa puno stila, uvijek mirno elegantna, žena, koja sa puno ukusa zna odabrati najljepše bukete cvijeća i maštovite praktične poklone za rođendane ili neke druge prigode. Ima svog cvijećara, koji po njenim željama i naložima, uredi te aranžmane i decentne buketiće.

Imam sreću i da je poznajem kao domaćicu koja, nam za svako druženje u njenoj kući priredi nekoliko samo njenih, ukusnih specijaliteta. Njena pita sa jabukama koju servira toplu uz sladoled, a naročito Seskina rozada, koja je bolja i preciznije spravljena, nego u bilo kom dobrom dubrovačkom restoranu, uvijek nam na kraju druženja, poslije dobre priče, još više podigne raspoloženje. Drago mi je da je mogu smatrati svojom prijateljicom.

NEBOJŠA TASIĆ

RAZUM I OSEĆAJNOST

Borba za pozitivnu energiju

SEŠKA ZA SVOJ 70. rođendan zaslužuje bar nekoliko redaka od mene. Dugogodišnje poznanstvo i saradnja razlog su za to, rečeno mi je. Već dve nedelje odugovlačim sa početkom pisanja. Sklon sam da odustanem. Saopštene razloge smatram dovoljno valjanim da prionem na taj posao, ali ipak imam problem da počnem, jer saopštene razloge ne vidim kao jedine. U pitanju je veliki broj godina poznanstva, saradnje, zajedničkog iskustva u više od 15, kako Latinka Perović kaže, “ne bilo kojih godina”. Na kraju krajeva, u pitanju su i emocije.

Dakle, pisati, ali – o čemu, na koji način... kojim stilom? Kako, iz godina turbulencija ovog područja koje su obojile i naše živote, izdvojiti nešto što bi dovoljno rečito opisalo Sešku, mene, saradnju, iskustvo... Ili organizaciju, vreme, *Helsinšku povelju*, 150 objavljenih knjiga... Osećam nemoć pred tim pitanjima i navalu osećanja odgovornosti za iznetu reč, ali i brigu da neću uspeti da “dobacim”. Ipak pokušavam. Zbog Seške, ali i zbog sebe, koga bi Seška sada bodrila za ovakvu akciju. Akciju kojom Sonja želi da Seški priredimo iznenađenje.

Devedesete su “crna rupa” u mom sećanju. Ali, evo, pokušavam da izdvojim pojedine elemente koji objašnjavaju vreme i nas u njemu. Ali i naše pokušaje uticanja na vreme.

Helsinški odbor je osnovan u novembru 1994. godine. Nisam tada poznao Sešku. A *Helsinška povelja* je počela da izlazi kao podlistak *Odgovora*, lista koji je objavljivala jedna organizacija izbeglica iz Hrvatske, 1995. godine. Ideja je bila da *Povelja* tretira pitanja koja se tiču izbeglica. Prve brojeve uređivao je Boris Delić. Igor Mesner i ja radili smo “prelom”, tako

što smo nabavili program za te potrebe, koristeći se proverenim, efikasnim i najbrabljijim načinom učenja: putem pokušaja i pogrešaka.

A onda se sećam Seške. *Povelja*, koja više nije bila podlistak, postala je samostalna. Život joj je udahnjivala jasno formulisana ideja da je potrebno da postoji list koji će se baviti analizom uzroka i posledica onoga što se događalo u to vreme. Postala je bilten, koji smo kasnije počeli nazivati i glasilom Helsinškog odbora. Konceptija je promenjena i sadržaj glasila je, iz godine u godinu, postajao sve bogatiji. I dalje sam se bavio prelomom, prikupljao tekstove od autora sa kojima je Seška dogovarala teme i rokove, ali i unošenjem ispravki u tekstove (u velikom broju slučajeva, priznajem sada, ignorišući stavljanje i brisanje zareza), koje je Seška revnosno korigovala (između ostalog, masovno stavljaajući i brišući zareze), skraćivala, određivala im naslove. Nikada neću zaboraviti naše male redakcijske sastanke na kojima smo radili “špiglo”, kada sam iscertavao izgled novina, upisivao mesta za feljtone, lidove i kada smo određivali koliko mesta će pojedinačni tekstovi zauzimati. Uvek sam pokušavao da objasnim Seški da neću moći sve tekstove da smestim na predviđeno mesto, ali je ona uvek verovala u moju sposobnost da tekstove “zgazim” i smestim na najmanji prostor. Zajedno smo brinuli o čitaocima kojima je, verovatno, povremeno bila potrebna lupa da tekstove pročitaju. Uvek smo imali više tekstova nego prostora, što govori i o tome da je “red” za objavljivanje u *Povelji* bio dug.

Mojim dizajnerskim sposobnostima i kreativnosti dat je otvoren prostor. Sećam se da mi je samo jednom direktno i neopozivo predloženo da nešto u “tehičkom” izgledu *Povelje* promenim. Naravno da su svi izgledi korica i tipova slova korišćenih za naslovnu stranu uvek išli na odobrenje. Ali, sve to i dalje je izgledalo amaterski i uvek me je mučilo što ne nalazim više vremena da naučim više o korišćenju kompjuterskih programa koji služe za te potrebe. Izgledalo je da sam, kao samouk, “dosegao plafon”. I tako je jednog dana do mene stiglo novo rešenje za izgled *Povelje*. Sonja i Seška odlučile su da *Povelji* daju ozbiljniji i svakako autentičniji izgled. Autor je bio Borut Vild. Kasnije, stvar je u svoje ruke preuzeo Ivan Hrašovec. Evo

prilike da priznam da mi je sujeta “radila” i da nisam samo jednom, makar poluglasno, Seški rekao, da su moja rešenja bila bolja ili da bih ja to bolje uradio. Iskazivala je neku vrstu rešenog razumevanja za to – ako pokušam, neće mi proći. Ali, ja nisam pokušao.

Sećam se da sam, čitajući tadašnje autore *Povelje*, mnogo učio od njih, a imao sam priliku i čast da neke od njih i lično upoznam. Sešku sam stalno zapitkivao o tim ljudima. Formiran je jedan stalan tim autora i napravljene su neke stalne rubrike. Međutim, vremenom se broj autora povećavao jer je rastao i pritisak na *Povelju*, koja je bila prepoznata i već eteblirana kao jedini prostor za iskazivanje kritičkih stavova. U tom smislu, *Povelja* je Srbiji bila potrebna kako bi se dokazalo postojanje pluralizma mišljenja. Kako taj pluralizam nije ostvaren, *Povelja* je bila glasilo koje se zalagalo za nje-ga. Pluralizam je bio zastupljen i u *Povelji*, što je dovodilo, a i dalje dovodi, do polemika unutar Odbora. Emocije koje se iskazuju u tim polemikama, povišeni tonovi, jake reči – bili su uobičajeni. Ali, Seška nije pokazivala emocije, niti je ikada povisila ton, a znala je i da bira reči. Sećam se i reak-cija nekih stalnih čitalaca *Povelje*, očito nespremnih na pluralizam, na poje-dine tekstove, na primer, dvojice mladih autora koje je izazvao, ako tako smem da kažem – njihov ekstremni liberalizam.

Čuvene 1999. godine Seška je doprinela rešavanju jedne (tačnije dve) lične drame: Igorovom i mom prebacivanju preko Drine u Bosnu, u Sara-jevo. Pomogla je u ključnom trenutku ključnom odlukom. Mislim da je prema nama dvojici, koji smo joj bili saradnici, gajila i majčinski odnos. S obzirom da je Seška, i sama majka jednog sina, rođena istog datuma i iste godine kao i moja majka, tu ulogu je mogla i imati, kada sam ja u pitanju. No, njen je odnos prema meni bio pravičan i lišen slabosti koje obično maj-ka ima prema sinu. Zato sam u saradnji sa njom morao da vežbam i prak-tikujem samostalnost umesto uljuljkivanja u nepreuzimanju odgovornosti.

Seška nikada nije bila ljuta. Zato je sve moje ljutnje i temper tantru-me, kad god ih je bila svedok, koji su mogli biti izazvani novim bezočno-stima iz dnevne politike (dok nisam naučio i shvatio da je reč o šablonu, te da tu nikada ništa nije novo), novim zločinima, poricanjima... Ili mrkim

pogledima koleginica i kolega, guranjem u gradskom prevozu, neljubaznošću prodavačice... Ili kišom, oblacima, suncem – Seška uspešno primala i smirivala vlastitom smirenošću: ne savetom, koliko jednostavnim komentarom. To je, kumulativno gledano, imalo za posledicu moje učenje – na greškama, koje uporno ponavljam – da makar znam da zbog toga ne treba da se nerviram.

Seška, nekako, na prvi pogled, koji može biti i varka, dobro podnosi probleme i pritiske. Ali, ukoliko smem da tvrdim da Sešku poznajem, ona ima svoj mehanizam da striktno odvoji društvene događaje (u smislu onoga na šta ne može da utiče) od nečeg što je lično (i što izaziva emotivni angažman, ali i njenu konkretnu akciju bez patetike). Zbog toga sam se često, a to povremeno poželim da uradim i sada, kada više nisam u Helsinškom odboru, obraćao Seški, otvarajući, ne samo društvene već i lične teme, na koje burno reagujem, uvek pokušavajući da bar oponašam njen prividno hladnokrvni pristup.

Postoji i ona druga strana medalje. U situacijama kada se nisam slagao sa nekim Seškinim stavom, ili odlukom u vezi sa prelomom *Povelje* ili neke knjige, ili nečeg drugog, znao sam da ću iz tog "verbalnog duela" izaći poražen, ali i iznerviran. Tada ona nije bila osoba kojoj bih se obraćao za sedativ. Trebalo mi je vremena da zaista naučim – da prihvatim da je uobičajena stvar da ljudi drugačije misle od mene, pa i Seška – te da znanje o tome iskoristim za buduće situacije kada je potrebno učiniti i poneki "mentalni aikido": ne angažovati emocije, već smireno saopštiti argumente. Tu lekciju ću učiti do kraja života, često pomislivši baš na Sešku.

No, kada "vratim film", gotovo u svakoj sceni iz neverovatnih devedesetig godina, ali i ništa manje neverovatnih dvehiljaditih, vidim radost u svakom svom susretu sa Seškom. Ovih dana ponovo ću svratiti do kancelarije Odbora i videti Sešku i ostale svoje prijatelje. Seška će me srdačno pozdraviti, ustaće sa svoje stolice, na kojoj satima sedi i uporno čita, i kazati: „Gde si, rode?“ – Zagrlićemo se: to je naš stari način davanja i prenošenja pozitivne energije.

BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

SRBIJA: SEDAM TAČAKA O NAŠEM VREMENU

SRBIJA JE U januaru obeležila desetogodišnjicu formiranja prve demokratske vlade. U martu, navršilo se osam godina od smrti prvog demokratskog premijera. Postoje naznake da bi Srbiji do kraja godine mogao biti odobren status zemlje kandidata za članstvo u Evropskoj Uniji. U međuvremenu, pristupili smo Partnerstvu za mir, Savetu Evrope i brojnim regionalnim inicijativama, od kojih smo nekim čak i predsedavali, ali ova godina, više nego prethodne, nameće pitanja šta se suštinski promenilo u srpskom društvu i koliko smo zaista postigli.

Živimo i u formalno manjoj državi. Posle višegodišnjih peripetija, originalnih ideja i zavaravanja, građani Crne Gore su izašli na referendum i uverljivom većinom izabrali nezavisnost, koja je igrom slučaja automatski označila i nezavisnost Srbije. Tu nezavisnost smo, uz određene rezerve, de iure priznali. De facto, svako malo dozvoljavamo sebi da se mešamo u unutrašnje stvari... Dve godine kasnije, nastupila je i nezavisnost Kosova. Parlament u Prištini konstatovao je da na Kosovu, posle oružanog sukoba u koji je uvučen i NATO, od Srbije više ništa ne zavisi. Iako smo iscrpli značajna sredstva i više puta stavljali na kocku ugled u međunarodnoj zajednici, protiv te nezavisnosti nastavljamo da se borimo. Uz jednu malu dopunu: sa vladom u Prištini započeli smo dijalog, pod pritiskom EU, o tehničkim pitanjima. Niko ne ume da odgovori na pitanje kako će Srbija, kada jednog dana postane članica EU, očuvati svoje pretenzije nad Kosovom, koje su priznale 22 od 27 članica EU.

Život u formalno manjoj državi ne znači da kao država manje trošimo. Srbija iz godine u godinu izdvaja značajna sredstva za finansiranje nečega

što se kolokvijalno naziva paralelnim strukturama. U suštini, to su Miki Maus pokušaji dokazivanja prava Srbije na teritoriji Kosova. Dokazivanja samima sebi. Iz državnog budžeta se na netransparentan način i potpuno neosnovano izdvaja novac za organe vlasti koje ne vrše vlast i javne ustanove koje u najvećoj meri služe privatnim interesima. Pojedini incidenti pomažu nam da otkrijemo kanale odlivanja novca poreskih obveznika. Tako smo i saznali da je država godinama plaćala „odbornike“ u „izmeštenim skupštinama opština“, a Ustavni sud, takav-kakav je, 2010. godine je zauzeo principijelnu poziciju da se „kosovskim dodacima“ uvode dve kategorije građana, što nije sprečilo vladu da donese novu uredbu s ciljem nastavka podržavanja paralelnih struktura. Netransparentno finansiranje organizacija i ciljeva van granica Srbije nije usmereno isključivo na Kosovo. Crnogorsko državno tužilaštvo nedavno je došlo u posed informacija o crnim fondovima iz Srbije koji su korišćeni za podršku kampanje protiv nezavisnosti Crne Gore, s imenima konkretnih osoba, lidera opozicije, označenim kao primaocima novca. Crni fondovi formirani su u transakcijama u procesu privatizacije, u kojima je, posredno ili neposredno, učestvovao vrh vlasti.

Naš sistem javnih finansira projektovan je da istakne neefikasnost, o čemu se namerno ne govori, pošto se eventualni viškovi koji nastanu, bilo kao posledica ekonomske konjunktуре, bilo normalnog poslovanja, na bezbroj načina – tu je mašta došla do izražaja – odvajaju za zadovoljenje privatnih interesa, koje često definišemo kao stranačke, svesno zaboravljajući da su stranke privatne organizacije. Slučaj Kolubara pomogao je da shvatimo mehanizam pljačke. Slična pljačka građana, poreskih obveznika, akcionara, događa se svakodnevno, a javni sistemi i državne firme takmiče se u prikazanim gubitcima i nedostatku budžetskog finansiranja.

Srbija je prezadužena. Vlada insistira na kratkoročnom zaduživanju trezora kako bi finansirala obaveze koje dospevaju u toku godine. Investitori se obmanjuju pričom da Srbija nema veliki dug i da nikada nije defaultirala po dugu. Na lestvici duga, najveći deo nosi privatni dug firmi u čijem vlasništvu je država ili je država na neki način garant kredita. A, to

što Srbija nije defaultirala po dugu je srećna okolnost koja se može pripisati tome da je zemlja menjala naziv i teritoriju, pa u sadašnjem obliku i pod sadašnjim imenom postoji nedovoljno dugo za default.

Postoji još jedan važan problem vezan za dug: imovinski odnosi u Srbiji su, najblaže rečeno, nesređeni. Haos koji vlada u zemljišnih i drugim knjigama produžava se unedogled. Kao da postoji zla namera da se određene obaveze prolongiraju mimo ugovora ili izbegnu. Svi ulažu velike napore u to da odlože plaćanja, pa je redovno izmirenje obaveza po ugovornim odnosima svedeno na nivo kurioziteta. Kad ugovor ne važi, ili kad ugovor „malo važi“, države su najčešće nemoćne. Verovatno bi i ozbiljnije države, sa dugom pravosudnom tradicijom i striktnim fiskalnim sistemima, bile u ozbiljnom problemu pri pojavi tolikog broja trgovaca koji svesno uzimaju proizvode znajući da ne mogu da ih prodaju/plate. Naš lek za nelikvidnost je pretovarivanje tereta, sa trgovaca na veletrgovce, sa veletrgovaca na proizvođače, sa proizvođača na proizvođače sirovina, itd. Na kraju, čitav bankarski sistem, navodno, veoma natprosečno likvidan, našao se u nezavidnom položaju – banke u Srbiji sede na stotinama miliona nelikvidne imovine. Kada bi odlučile da tu imovinu iznesu na tržište, tržište bi potonulo. Zato je centralna banka smislila genijalno rešenje da visokim referentnim stopama kreira dobit banaka: banke su fokusirane na nekretnostne poslove, kamate na kredite rastu umesto da padaju, privreda radi za otplatu kredita, kapital se osipa...

Za razliku od ostalih zemalja u tranziciji, Srbija do sada nije privukla strani kapital za proizvodne delatnosti. Ukupan iznos stranog kapitala (uključujući i strani kapital „domaćeg porekla“) koji je ušao u Srbiju u poslednjih deset godina, posmatrano po glavi stanovnika, je ispod dve i po hiljade dolara, što Srbiju svrstava na dno evropske lestvice, uz BiH, Makedoniju i Moldaviju. Srbija slovi kao jedna od najkorumpiranijih zemalja, sa komplikovanim birokratskim procedurama i gotovo neprijateljski raspoloženim okruženjem za investicije. U redovnim izveštajima Svetske banke i ostalih relevantnih organizacija, ponavljaju se negativne ocene i navode zaista loši primeri iz prakse. Zaključak koji se nameće je da Srbija još

uvek nije suštinski otvoreno tržište, uprkos velikom broju potpisanih sporazuma o slobodnoj trgovini i kobajagi preferencijalnom tretmanu stranih investitora.

Postoji nešto što izgleda neprelazna barijera za dalji napredak zemlje, bez obzira na napore koji se ulažu na dnevnom nivou. Srbija ima hipoteku ratova iz devedesetih i zločina i pljačke, čije se posledice osećaju u društvu i ekonomiji. Mi kao nacija nismo raskrstili sa tim razdobljem; rezultat je jedna sveopšta nesigurnost: ljudi ne vole da razmišljaju da je čovek kojeg sreću na ulici pre 15-20 godina hodao ulicama nekih razrušenih gradova i otimao televizore i frižidere (da se poslužimo najbanalnijim primerima pljačke). Taj isti čovek mogao bi biti nečiji kolega, šef ili saradnik, poslovni partner, komšija, čovek čije dete ide u školu sa vašim, pa slučajno sedite zajedno na roditeljskim sastancima... Ta sveopšta nesigurnost utiče na i na političku i javnu scenu. Ovde i dalje lekcije drže ljudi koji bi u normalnim društvima sedeli u zatvoru ili bili potpuno izopšteni iz profesionalnih krugova. Oni svoju mračnu prošlost prikazuju kao neko simpatično odupiranje globalizaciji i pokušavaju da falsifikuju istoriju.

Svet se u 2011. obeležava pedesetu godišnjicu prvog leta čoveka u svemir i seća se sovjetskog kosmonauta Jurija Gagarina. Srbija je 1991. Ili neposredno pre toga izabrala put kojim se izopštila iz sveta. Poslednja decenija predstavlja pokušaj da se tom svetu ponovo priključimo. No, temeljno pitanje ostaje je li Srbija zemlja koja želi da ide u korak sa svetom ili mimo sveta.

IVAN TOROV

„REKONTRUISANJE“ ISTORIJE

Srbija: nove forme starih manira

JEDNIMA JE TO izgledalo deprimirajuće, drugima tragikomično, treći se, opet, nisu nimalo iznenadili. Sve tri vrste reakcija u srpskoj javnosti na bečko hapšenje bosanskog generala Jovana Divjaka, naročito „spektakularni“ medijski linč kojem su bili izloženi glumac Sergej Trifunović i njegov kolega i režiser Dragan Bjelogrić zbog „nepromišljene i skandalozne podrške zločincu i nacionalnom izdajniku“ (kasnije su i sami reterirali u svom stavu), samo su rasterale maglu oko suštinske dileme: da li se i koliko Srbija, više od jedne decenije od tragičnih ratnih 90-tih, ozbiljno i trezveno suočila (i raskrstila) sa svojom prošlošću, ima li mesta učestaloj tezi njenih zvaničnika da je učinila opipljiv iskorak od Miloševićeve ratne, nacionalističke i ekspanzionističke politike. Drugim rečima – udaljava li se ili se, pak, sve ubrzanije vraća na fatalno privlačne pozicije i principe memorandumske politike i interpretacije novije balkanske istorije?

Dan za danom, i sve tako godinama unazad, ređaju se postupci, potezi i manifestacije strategije, koja, u suštini, nastoji (i moglo bi se reći, u dobroj meri uspeva) da se, naravno, u nekakvoj modifikovanoj, „demokratskoj“, „proevropskoj“ formi, legitimise kao prirodni nastavak nacionalne i državne politike s kraja 19. veka. Iako su epizode sa Ejupom Ganićem, Tiho mirom Purdom i, najnovijom, generalom Divjakom, u nekim ovdašnjim krugovima protumačene kao svojevrsan šamar i kompromitacija srpske spoljne, pa i ukupne državne politike, odnosno kao „poslednji trzaji“ jedne istorijski promašene i potrošene strategije, mnogo je više onih koji su apsolutno uvereni da stvari stoje kudikamo drugačije, ozbiljnije i dramatičnije,

da je srpska nacionalna, politička i intelektualna elita, na sceni ili na galeriji, svejedno, ostala odana glavnim postulatima velikodržavne orijentacije. Doduše, ona ih danas prilagođava novostvorenim okolnostima, daje im nekakav demokratski imidž, nije ratoborna i agresivna onoliko koliko je bila u drugoj polovini 80-tih godina i tokom čitave poslednje decenije prošlog stoleća, ali dovoljno arogantna i podsticajna da u regionu, a i šire u Evropi, stalno obnavlja dileme oko njenih stvarnih motiva i ciljeva.

Iako je srpska nacionalna i državna politika svesna činjenice da su joj vojni porazi tokom 90-tih ograničili manevarski prostor, donekle oslabili njenu snagu i vitalnost, ona će iskoristiti svaku priliku koju joj konfuzna međunarodna zajednica, pre svih EU i SAD, pružaju u hroničnom strahu da joj se potencijal nacionalističke i destruktivne Srbije, koji je i danas u usponu, ponovo ne otme kontroli. Što će reći, bolja je i kontrolisana nacionalistička nego raspojasana ratna Srbija, koja je već jednom načinila pravi dar-mar na prostorima bivše Jugoslavije. Pritom se svesno prenebegava činjenica da je nacionalizam teško obuzdavati, da vremenom ponovo postaje platforma za još drastičnije, ratno i ekspanzionističko ponašanje.

Srbija, koja je, inače, vrlo neuspešna u traganju za izlazom iz sopstvene i dugotrajne političke, ekonomske i socijalne krize, sa jakim elementima agonije, vrlo je efikasna u potezima i merama kojima će, s jedne strane, potpirivati regionalnu nestabilnost, a, s druge, nastojati da izigrava regulatora i arbitarnog kontrolora odnosa sa susednim državama. Trenutno ona podstiče i održava tenzije na nekoliko frontova. Slučajevi Ganić, Purda i Divjak poslužili su joj najpre da u punoj meri revitalizuje neke osnovna obeležja Miloševićeve politike, pre svega da su na prostorima SFRJ vođeni građanski a ne ratovi za teritorije, potom i da – shodno tome – na konkretnim primerima, koje je sama proizvela zadržavanjem poternica vojnog tužilaštva i Miloševićevog organizma represije, pošalje poruku svim svojim susedima da joj pripada „eskluzivno pravo“ da bude država koja će

izigravati balkanskog žandara, sudski procesuirati sve zločine u ratovima tokom 90-tih. Epilog: drastično pogoršanje odnosa, pre svega sa Bosnom i Hercegovinom i Hrvatskom, i snažna potvrda da beogradska vladajuća struktura ne odustaje od revizije novije istorije po modelu Miloševićeve propagandne politike. Ako joj je donekle uspelo da relativizira tok i ishod Drugog svetskog rata na domaćem terenu, anatemišući partizanski pokret i ustoličivši četnički pokret kao antifašistički, zašto to ne bi učinila i sa ratnim dešavanjima nakon raspada SFRJ.

U toj i takvoj „rekonstrukciji“ istorije (poput rekonstrukcije vlade, čiji je cilj, zapravo, da se ništa bitno ne promeni) vlast se neće libiti ni drastičnih oblika izazivanja međudržavnih tenzija u regionu. Najpre će, daleko od očiju javnosti, osmisliti sopstvenu strategiju, po kojoj Srbi u Hrvatskoj i Crnoj Gori (u BiH je taj cilj već dostignut) moraju dobiti status konstitutivnog naroda, pa kad je sve to izbilo na površinu i zapretilo da Beograd bude optužen da se grubo meša u poslove drugih država, i da regionalne napeitosti dobiju na intenzitetu, od te definicije se brže-bolje odustalo. Povučena je, reklo bi se, taktički potez kojim bi se donekle relaksirale regionalne tenzije i izbegne realna opasnost da Srbija, baš u kritičnoj fazi sticanja kandidatskog statusa za članstvo u EU, dobije ponovo etiketu balkanskog destabilizatora. Bilo je tu, doduše, i kolebanja i disonantnih tonova zbog činjenice da je vlast prosta mešavina političkih snaga od pre i posle 5. oktobra, ali je ostala sumorna procena da tok događaja u samoj Srbiji nagoveštava novo silovitije skretanje zemlje u desno, na pozicije još bezobzirnije politike reafirmacije memorandumske strategije velikodržavne opcije. Činjenica su surove: Srbija je u dubokoj krizi, nesposobnost sadašnje vlasti da načini preokret ubrzano obara proevropsku orijentaciju, naredni, vanredni ili redovni izbori, ozbiljno prete da ustoliče na vlasti upravo one političke snage koji su je i gurnule u provaliju.

SLOBODANKA AST

BITKA ZA PAMĆENJE

FRANC ROZMAN STANE, partizanski komandant, narodni heroj i španski borac sada gleda Evropu sa metalnog novčića od dva evra. Na drugoj strani kovanice je zvezda petokraka, javila je TV Slovenija, izvestili su svi slovenački mediji i internet portali. Kod nas tek u nekoliko novina teško uočljiva vestica u dnu strane.

– Ovo je velika stvar za Sloveniju. Ona tako jača svoj identitet u Evropi i afirmiše svoje vrednosti u Narodnooslobodilačkoj borbi – rekao je za televiziju Slovenije Janez Stanovnik, predsednik Antifašističkog udruženja veterana iz Drugog svetskog rata.

Banka Slovenije će u opticaj pustiti milion prigodnih primeraka ove kovanice. Države članice zone evra mogu jednom godišnje da izdaju memorijalni metalni novac u apoenu od dva evra, koja predstavlja i zakonito sredstvo plaćanja u svim državama Evropske monetarne unije.

Tako to rade Slovenci, sećaju se svojih antifašista, boraca za slobodu. Uostalom, širom Slovenije možete videti spomenike sa zvezdom petokrakom i biste boraca palih za slobodu, ulice koje nose imena istaknutih antifašista.

A šta mi radimo? Cinici bi mogli da primete da su nove, „demokratske vlasti“ od 2000. godine najefikasnije bile u prekrajanju istorije, u rušenju spomenika borcima protiv fašizma, u brisanju i preimenovanju ulica, trgova i institucija, svih tragova nedavne istorije bivše nam domovine.

Počelo je spektakularnim uklanjanjem, moglo bi se reći, brutalnim čupanjem petokrake sa kupole Gradske skupštine u Beogradu, (za ovaj poduhvat angažovani su bili čak i alpinisti!), da bi se onda se prešlo na veliku, podjedanku brutalnu reviziju istorije, od školskih udžbenika do promene naziva ulica, institucija. Kulminacija tog talasa anti-antifašizma je

bilo izjednačavanje partizana i četnika u Skupštini Srbije... Potraga za grobom Draže Mihajlovića mesecima je predmet najbizarnijih medijskih priča iz najrazličitijih uglova. S druge strane, masovna grobnica za koju znamo gde je, tu pored nas, u Batajnici, kao da je za medije potpuno nevažna. Tu su hladnjačama dovožene i pokopane desetine, stotine Albanaca sa Kosova, žene, deca, muškarci, ali o toj jezivoj grobnici, tu u našem dvorištu, ništa se ne piše, kao ni o onima koji su rukovodili i radili na ovoj strašnoj operaciji „asanacije terena“. Haške priče o ovoj temi naše medije ne zanimaju ili ih tek lapidarno pominju, ali nema tog „udbovca“ i vremesnog četnika koji nije novinarima i njihovim kamerama ispričao svoju verziju sage o poslednjim danima đenerala.

NA ČIJOJ STRANI

Skupština Srbije je izvela svojevrstu reviziju Drugog svetskog rata: donela je istorijski sud po kome su četnici bili ravnopravni pokret otpora. U medijima nije bilo ozbiljnije analize ovog zakonski prekrojenog toka istorijskih događaja i neospornih činjenica.

Izjednačavajući prava četnika i prava partizana ovim zakonom se Srbija danas identifikuje sa saradnicima fašizma, sa stranom koja je u tom ratu izgubila. U „Helsinškoj povelji“ smo više puta pisali da smo se na početku XXI veka zapravo ispisali iz istorije, da smo sa pobedničke strane, iz društva zemalja i naroda koji su pobedili fašizam u Drugom svetskom ratu, prešli u opskurnu senku nezainteresovanih posmatrača, pa bi se rekli da smo se identifikovali sa stranom koja je u Drugom svetskom ratu pobeđena.

Jugoslavija je bila, ponovimo da se ne zaboravi, jedna od retkih zemalja koja nije poslala zvaničnog predstavnika na 60. godišnjicu oslobođenja zloglasnog “fabrike smrti” Aušvic, a nije nas bilo ni u Moskvi na jubilarnoj godišnjici pobeđe nad fašizmom. I mnogi drugi potezi Jugoslavije i Srbije kao da su imali za cilj da se jednostavno zaboravi na kojoj strani smo bili u Drugom svetskom ratu.

Ni ovi događaji nisu naišli na medijsku osudu ili makar komentar koji pokušava da osvetli pozadinu ovih neobičnih događaja.

POBEDA PORAŽENIH

Prvi udžbenik istorije posle oktobarskih promena za vreme verovatno najboljeg i najliberalnijeg Ministarstva prosvete koje smo imali u novijoj istoriji je „čudnom ko incidencijom“ bio radikalna prerada istorije: nova interpretacija prošlosti, zapravo revizija celokupne istorije XX veka. Name- ra je u prvom redu bila da se utemelji matrica da su samo Srbi večite istorijske žrtve, ali i da se prikrije kolaboracija četnika sa okupatorima, njihovi zločini i da se nova istorijska svest zasnuje na četničkoj ideologiji, kako je to prva javno i argumentovano upozorila istoričarka Dubravka Stojanović.

U tom udžbeniku istorije nije bilo ni reči o holokaustu, ne pominju se ni Sajmište, ni Banjica... Nedić je naravno “čuvao biološku supstancu srpskog naroda” i primao izbeglice iz svih krajeva Jugoslavije.

Retki usamljeni glasovi boraca-antifašista, ali i nekih istoričara poručivali su da se posle pada Miloševića štampaju udžbenici još gori nego u njegovo vreme: da su to udžbenici za vaspitavanje militantnih Ravnogoraca. Reagovanja stručne javnosti su bila mlaka, za medije tema nevažna i netiražna.

Kako je bilo moguće da promene u oblasti nastave istorije započnu baš zamenom “partizanske” paradigme “četničkom”, da se uvodi revizija Drugog svetskog rata u korist poražene strane?

Sada, kad je mnogo jasnije kako je funkcionisala vlada dr Zorana Đinđića, kada svima postalo jasno da su najuticajniji koalicioni partneri zapravo

nastojali da sapletu i osujete na svakom reformskom potezu premijera koji je ubijen zbog namere da Srbija konačno krene ka razvijenoj demokratskoj civilizaciji, jasnije je kako je moglo doći do ovako ozbiljnog propusta u udžbenicima istorije. Posledice su dalekosežne i ne mogu se prebrisati tek tako, kao pritiskom na dugme “Delete”.

Nije slučajno da je taj udžbenik koji predstavlja radikalni obračun sa dotadašnjim zvaničnim verzijama istorije stigao je u škole u fantastičnom tiražu od 20.000 primeraka iako je navodno reč bila o privremenom udžbeniku, “dok se ne donesu novi programi, dok se ne reformiše srednja škola”. Bila je to zapravo brižljivo osmišljena diverzija: autori su vešto obezbedili buduću poziciju za “četničku istinu”, što su oni lažno predstavili kao novi, dezideologizovani pristup istoriji. Smišljeno i radikalno se zapravo radilo o novoj ideologizaciji, samo sa drugim predznakom, ukazala je istoričarka dr Dubravka Stojanović. Na žalost, njena britka i briljantna analiza iz koje izvlačimo neke akcente bila je usamljeni glas.

LEGIONARI TRENUTKA

Istorijski arhiv Beograda je za vreme dok je njim upravljala dr Bran-ka Prpa izdao između ostalog višetomnu ediciju Logor Banjica, dragoceno svedočanstvo o stradanju antifašista, komunista, “običnih” građana, pa i istaknutih intelektualaca koji nisu podržavali Nedićev okupacioni režim. Prvi put su javnosti predstavljeni izuzetno značajni dokumenti – 23.670 dosijea banjičkih logoraša. Ovu dragocenu istorijsku građu dočekao je medijski muk: ovo društvo, a naročito njegove takozvane elite nisu spremne da se suoče ne samo sa nedavnom prošlošću, već ni posle šest decenija sa činjenicom da je Nedićeva vlada u svemu servisirala nemačku okupacionu vlast. To su znali mnogi istoričari, ali i Beograđani: kroz centar Beograda svakodnevno je sa Sajmišta išao kamion „dušegupka“.

Mediji nisu bili zainteresovani za dosjee streljanih, nisu ih potresle ni fotografije, portreti streljanih koji su ilustrovali ovo minuciozno vođeno „knjigovodstvo smrti“, pa ni do sada široj javnosti nepoznate fotografije

velikih ekshumacija nakog Drugog svetskog rata, masovne pogrebe banjičkih žrtava u kojima je učestvovao ceo Beograd.

Neposredno po objavljivanju ove edicije, ali i više javnih komentara u kojima je sa indignacijom komentarisala zahteve da se rehabilituje Milan Nedić, dr Branka Prpa je smenjena. I opet, medijsko ćutanje. Opet, „Wćudna koincidencija“? Ili oni koji odlučuju nisu odoleli porukama žute štampe ali i samoproglšenih rodoljubaca da ne može Hrvatica da bude na čelu jedne nacionalne institucije koja se bavi istorijom? i pored toga što je tu instituciju novom organizacijom, brojlrim izdanjima, izložbama od „augijevih štala“ dovbela do zavidnih evropskih standarda. Uzgred, Istporijski arhiv Beograda je opet utonuo u tišinu i mrak.

ČIJE SU NAŠE ŽRTVE

Indikativno je da su stradanja Srba u Hrvatskoj omiljena medijska tema. Tu se uvek pominju se velike žrtve i stradanje, ali se ne spominju žrtve u Srbiji:

“Kao da Srbija želi da zaboravi te žrtve... Oko 700.000 ubijenih u Drugom svetskom ratu ili oko 200.000, tačnije oko 170.000 ubijenih samo na teritoriji Srbije u velikoj meri su žrtve i nedićevaca, i ljotićevaca, i drugih vojski, pa i četnika. Nama bi izgleda sada odgovaralo da se te žrtve zaborave, jer one loše svedoče o onim ideološkim pokretima za koje mi očigledno želimo da se vežemo u XXI veku. Oko 700.000 ubijenih u Drugom svetskom ratu ili oko 200.000, tačnije oko 170.000 ubijenih samo na teritoriji Srbije u velikoj meri su žrtve i nedićevaca, i ljotićevaca, i drugih vojski, pa i četnika”, rekla je u kultnoj emisiji “Peščanik” dr Dubravka Stojanović.

Todor Kuljić smatra da je ova revizija istorije dozirana sa vrha: kvislinško društvo Hitlerovih saveznika na Balkanu predstavlja se kao žrtva, a kvislinške žrtve demonizuju se kao dželati. U knjizi “Prevladavanje prošlosti” Kuljić objašnjava zašto se konzervativci danas trude da relativizuju antifašizam:

“Napor da se realnost kvislinštva progna iz sećanja i obznani istorijska normalnost Ljotića i Nedića podudara se sa nastojanjem da se žrtve fašizma optuže za novo uznemiravanje. Komunisti su glavni krivci za trajnu prezentaciju naše saradnje sa fašizmom, zato treba obrnuti perspektivu i antifašizam optužiti kao nepotrebnu provokaciju okupatora...Antifašizam se svrstava u štetan i iracionalan bunt, a kvislinštvo u razumnu nacionalnu politiku...”

Upravo na toj matrici su komponovani novi udžbenici istorije i jasna je namera da se istorija preradi, pa tako u novom udžbeniku istorije piše da kada je završen Drugi svetski rat “...u Srbiji više bila vidljivija tuga i ucveljenost za poginulima, negon radost zbog pobede nad okupatorom...”

Očigledno, političke elite su složno učestvovalе u ovom falsifikovanju istorije, uz svestranu pomoć dela akademske historiografije, estradnih istoričara, tekstopisaca feljtona i „ljubitelja istorije“, za koje je možda najbolji zajednički imenitelj sintagma „legionara trenutka“. koju upotrebljava Todor Kuljić. I sve je okrenuto naglavačke: kvislinško društvo Hitlerovih saveznika u Srbiji predstavlja se kao žrtva “komunističkih progona”, a kvislinške žrtve se prećutkuju ili čak demonizuju kao bezdušni avanturisti, ali i dželiti svog naroda.

“Duboko usađena nacionalistička svest nastoji da detraumatizuje zločine vlastite nacije i prevede ih u ekscese ili u nedela počinjena u samoodbrani” (Todor Kuljić).

ZABORAVLJENI RODOLJUBI

Antiantifašistički zamajac koji je pokrenula Koštuničina vlada pokazao je da smo postali jedinstvena zemlja na starom kontinentu: dok većina evropskih zemalja promoviše svoju antifašističku prošlost, pa je čak “glanca” i uvećava, kod nas antifašizam gubi na značaju, pa je i 9.maj Dan pobede nad fašizmom licemerno preimenovan u Dan Evrope.

Povodom Dana borbe protiv fašizma i antisemitizma, 9. novembra 2009. u Beogradu je postavljena rasveta oko spomenika obešenim rodo-

ljubima na Terazijama u Drugom svetskom ratu. Akcija simboličnog osvetljavanja spomenika trajala je sat vremena. Gradske vlasti misle valjda da je to bilo dovoljno, pa i danas možete proći pored ovog neobičnog, mrkog spomenika, koji pre podseća na nekakav afrički artefekat nego na spomenik rodoljubima obešenim na Terazijama za vreme Drugog svetskog rata. Nema čak ni table sa imenima žrtava fašizma, pa ni autora tog nesretnog spomenika podignutog 1983. godine. Tom prilikom postavljena je i bronzana ploča sa epitafom i imenima stradalih. Ploča je u međuvremenu nestala, spomenik u centru grada pored kojeg dnevno prođe više hiljada ljudi, je zaboravljen. Svojevremeno je umetnica Milica Tomić napravila svojevrсни hepening, za magazin *Status* slikala se obešena na Terazijama. Opet, medijska nezainteresovanost. Uostalom, zapisi iz vremena okupacije govore da su pored ljudi koji su obešenih tu, u centru Beograda, danima visili obešeni, pred kafanom „Atina“ mirno sedeli neki Beograđani zajedno sa nekim Nemcima, pili su pivo i jeli perece...(pročitati Andrićevu priču „Zeko“)

Istina o petorici Beograđana koji su 17. avgusta 1941. godine izvedeni iz zatvora Gestapoa, streljani u zatvorskom dvorištu, a zatim obešeni o električne stubove na sred Terazija, kao opomena svima, izbačena je iz udžbenika istorije.

U pravu je sociolog Božo Jakšić koji piše da je politička bitka krajem XX veka bila i bitka za prostore kolektivnog pamćenja. Za kompetentne ljude, a tu bi trebalo, nadajmo se, da budu i oni koji rade u medijima, veliki moralni izazov je da dignu glas protiv brojnih pokušaja „peglanja“ i prekrajanja, pa i falsifikovanja istorije. Veliko medijsko ćutanje o najnovijim ratovima, ali i o borbi protiv fašizma u Drugom svetskom ratu ukazuje da nismo dorasli ovom zadatku.

LATINKA PEROVIĆ

PAMĆENJE I OSVETA

Metafizika zločina i fizička evokacija zla

JEDNOG OD SEPTEMBARSKIH dana 2010. godine u ruke mi je došla knjiga od 188 strana, u tvrdim koricama sa crtežom spomenika u Jasenovcu i naslovom: *Geneza cvijeta Bogdana Bogdanovića*. Bio je to jedan od nekoliko primeraka knjige koje je delegacija Spomen područja Jasenovac donela gospodi Kseniji Bogdanović, prilikom polaganja urne Bogdana Bogdanovića na Jevrejskom groblju u Beogradu.

Knjigu su priredile: Nataša Jovičić i Tea Benčić Rimay. Na početku knjige podaci koji govore sami za sebe: *Biblioteka: Banalnost zla. Nakladnik: Spomen područje Jasenovac. Naklada: 1000 primeraka. Ova je knjiga objavljena uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske*. Na kraju knjige ništa manje rečita *Napomena: crteži cvijeta, 1958. do 1968, objavljeni u ovoj knjizi donacija su Bogdana Bogdanovića Spomen području Jasenovac i tamo ih možete doći vidjeti*.

Stranice knjige između podataka na početku i *Napomene* na kraju knjige ispunjavaju tekstovi Bogdana Bogdanovića (*Ukleti neimar, Lavirint u lavirintu, L'être suprême, Put niz reku, Otmica simbola, Teatar revolucije*) te Nataše Jovičić (*Alkemija cvijeta*) i Tee Benčić Rimay (*Promatranje cvijeta*). I dok su tekstovi Bogdana Bogdanovića jedinstvena „interpretacija vlastitog dela“, koja delo obogaćuje, tekstovi Nataše Jovičić i Tee Benčić Rimay analiziraju „misao u materijalu“, „otvaraju“ i „rastvaraju“ spomenik, sledeći „bogdanovićevsku labirintsku formulu“. Smeštaju spomenik u prostor i vreme, u *svevreme*. Za Bogdana Bogdanovića njegov spomenik je *osoba*: „Kada sam nakon osamnaest godina ponovo vidio spomenik htio sam mu reći: E, moj stari, dobro se ti meni držiš“. I za tumače jasenovačkog cveta „spomenik je osoba“. On „ima i svoj glas, svoj vid i sluh“. Svoju „karakternu osobinu“: „spomenik gotovo svi prepoznaju u njegovoj namjeri Dobra... jasenovački

cvijet je *dobar* spomenik“, njemu je „autor utisnuo dušu“ (T. Benčić Rimay). Ovom sinhronom samoidentifikacijom graditelja sa spomenikom i identifikacijom graditelja i spomenika došlo se do onoga što se i htelo: do knjige potresnog efekta.

Mala monografija o genezi cvijeta želi približiti sliku tog čudesnog spomenika, uvijek različito tumačenog, iz neposredne blizine. A blizina se u ovom slučaju ne odnosi samo na pitanje razmaka i udaljenosti, već na blizinu rijetko spominjane duboke misli i ideje iz koje je divovski spomenik izrastao, polako i nježno se oblikujući crtežima, krivuljama, lukovima, matematičkim formulama koje kao da je trebalo ponovo izmisliti. U vremenu u kojem je modernizam bio tek nadolazeće zlo, Bogdanović je već njegovao avangardu, njegova predmisao o jasenovačkom spomeniku i zlu tamo počinjenom, a kojeg je trebalo obilježiti, pretvorila u filozofijsko poniranje u svijest o činu, u vječnu suprotstavljenost dobra i zla u čovjeku, u povjesti, u narodu (T. Benčić Rimay).

Pitala sam se koliko je ljudi došlo do ove knjige kojoj ništa ne nedostaje: ni tragična autentičnost predmeta, ni genijalna prodornost, ni lepota stila. Samo me je viša sila mogla sprečiti, i ona je to i učinila, da odmah u *Helsinškoj povelji*, gde to obično činim kada su u pitanju knjige koje smatram važnim, ne skrenem pažnju i na *Genezu cvijeta Bogdana Bogdanovića*. Činim to sada, u spomenici u čast sedamdesetog rođendana Seške Stanojlović, urednice *Helsinške povelje* od njenog prvog broja, već petnaest ne bilo kojih godina; glasila koje je uvek sledilo načelo da svaki zločin treba kazniti i smestiti u istorijsko pamćenje, jer na zaboravu tinja osveta, koja vodi u nova stradanja i patnje. Naravno, nikad nije kasno skrenuti pažnju na *Genezu cvijeta Bogdana Bogdanovića*. Ali ne treba ni propustiti prvi dobar povod i prilično mesto da se to učini.

Danas, kada treba savladati ciničnu racionalizaciju i ravnodušnost, i ne samo utvrditi brojke nego i pronaći osnovu sa koje se može uspostaviti istorijski i moralno održiv odnos prema zločinima u ratovima u Jugoslaviji na kraju XX veka, *Geneza cvijeta* je aktuelna knjiga. Ona govori, pre svega, o tome kako je jedan strašan zločin, onaj počinjen u Drugom svetskom ratu

u ustaškom logoru Jasenovac, univerzalnom porukom spomen-obeležja trajno smešten u istorijsko pamćenje. Grandiozni spomenik u Jasenovcu, 27 metara visine i isto toliko širine, u betonu u obliku cveta – „nikog nije vredao, nikom nije pretio, nije pozivao na osvetu, a ipak nije skrivao istinu“... (T. Bečnić Rimay). Na jednoj izložbi (Biennale u Veneciji, 1980) neki „nepoznati katolički prelat napisao je u knjizi utisaka: ‘Signore Bogdanoviću, Vi ste, verovatno, komunista, ali ovde na ovom Biennalu, očigledno samo Vi verujete u Boga’... Izjava je potvrđivala da je poruka spomenika, bar za normalan svet izvan jugoslovenskog lonca, čitljiva i nedvosmislena“ (B. Bogdanović). Da je univerzalna.

Bogdana Bogdanovića je gušila faktografija, bežao je od ilustracija, od rekonstrukcija, čemu je vreme, atmosfera i među umetnicima i u narodu, išla u prilog. Fizičke evokacije zla gotovo da se gnušao. Inspiraciju za „obeležavanje jednog logora smrti“, čije bi „podizanje i otkrivanje ujedno značilo i priznanje da je u pitanju nacionalni logor uništenja“, nalazio je u svom razumevanju i osećanju metafizike zločina. Nije on tražio simbole: oni su nalazili njega:

Naslucivao sam da se vrhunac užasa nalazi negde s druge strane kama, batova, probijenih lobanja, raskomadanih leševa, negde duboko u otrovnim talasima ljudske duše... Drugim rečima, žrtvama koje su morale stradati samo zbog etničkog, rasnog, konfesionalnog ili političko-filozofskog predznaka, obećao sam mistični povratak u večit krug života... Petnaestak godina posle završetka rata, smrt je još uvek bila negde iza naših leđa, bežali smo od njene senke, trudili smo se da je izbacimo iz noćnih mora. Na žalost, pitagorejska kružna formula život – smrt – život uvek se može čitati i obrnuto: smrt – život – smrt. Na to sam bio zaboravio, što je svakako bio ne samo previd, no i velika greška – to danas i te kako uviđam. Ali, verovatno, bila je to jedina greška koje se nikad zastideti neću (B. Bogdanović).

Geneza cvijeta otkriva kada je počelo prvo a kada drugo čitanje pitagorejske kružne formule. Sve do kraja pedesetih godina prošloga veka o zločinu u koncentracionom logoru Jasenovac vladao je muk: „Štaviše tragovi su bili skoro sasvim zatrveni, budući da je logor bio bar dvaput temeljno

razoren i prekopan“. Najpre, ustaše da uklone dokaze, pa partizani „možda kao neku vrstu magijske osvete nad predmetom i predelom“. Zatim, „uvek prisutan narod, glas božji, narod seljački... je raznosio šta se moglo razneti“. Najzad, priroda: „Šikara je uveliko bila preuzela vlast nad prostorima nekadašnjeg logora“ (B. Bogdanović).

Muk je, međutim, bio potmul i muk: ispod površine narastao je revolt. Jer, mnoga stratišta iz Drugog svetskog rata bila su obeležena, Jasenovac, jedno od najvećih u Evropi, ostao je bez obeležja. Broj ubijenih, proizvoljno ustanovljen posle Drugog svetskog rata, neprestano je uvećavan. Nastajala je jedna istorija koju više nisu mogli da koriguju ne samo zakašneli nalazi državne komisije nego ni rezultati nauke. Svi ovi razlozi, koji su uostalom postojali i ranije, svakako su uticali na donošenje odluke o izgradnji spomenika u Jasenovcu. Ali, bilo je potrebno još nešto – bila je potrebna ona promena u društvu do koje je došlo posle sukoba sa Staljinom 1948. godine. Glavni efekti te promene, prestanak spoljne opasnosti i unutrašnje otopljanje, počeli su da se osećaju na prelazu iz pedesetih u šezdesete godine prošloga veka. Tada je moglo da počne i čitanje pitagorejske kružne formule život – smrt – život. Nije, međutim, bilo dovoljno da je nju umeo da čita samo graditelj spomenika jasenovačkim žrtvama – jedan ex-jakobinac, deista, nadrealista, jedan neimar – filozof.

Odluku o spomeniku u Jasenovcu doneo je jugoslovenski partijski i državni vrh. Ne samo zato što je on o svemu odlučivao. Važnost pitanja uspostavila je hijerarhiju u odlučivanju. Pošto je, zajedno sa drugima, video nacrt spomenika i saslušao obrazloženje, Tito je rekao: „Pa, zašto da ne, moderno je, ali meni se to sviđa“. Spomenik neće prikovati Hrvate za ustaštvo niti će Srbe pozivati na osvetu. Instinkt je Titu govorio da su pitanja „zla i dobra, zločina i žrtve, života i smrti, bivstvovanja i ništavila“, metafizička a ne ideološka pitanja. I štogod da je o tom instinktu mislio graditelj Jasenovačkog cveta, taj instinkt je njemu pomogao.

Posle skoro četiri godine rada (1958–1962), graditelj je imao „do tančina prikazan spomenik, onakav kakav je danas“. Građenje je „išlo brzo i efikasno“. Na otvaranju spomenika – biblijska scena: hiljade ljudi, najviše

žena u crnini, prekida govornika i za svojim leđima ostavlja govornicu, jureći, uz prodoran krik, prema spomeniku. Zaustavlja se u podnožju spomenika, opkoljava ga i tu se smiruje. Graditelj gubi svest...

Bogdan Bogdanović nikada nije oprostio Josipu Brozu Titu što nije prisustvovao otvaranju spomenika. Pričao mi je kako je po povratku sa otvaranja spomenika, u bašti Kluba književnika glasno negodovao. Bašta se ispraznila. Ostao je samo slikar Stojan Ćelić, koji mu je prišao i rekao: „Vodim te kući. Ako dođu po tebe, svedočiću da si bio pijan“. Bogdan Bogdanović je cele noći čekao ali po graditelja Jasenovačkog cveta niko nije došao...

A zatim život Jasenovačkog cveta kao ogledalo potonje istorije.

„Žestok otpor“ spomeniku u Zagrebu, krajem šezdesetih godina, postepeno je jenjavao. Međutim, u Beogradu je počelo negodovanje, koje je kulminiralo krajem sedamdesetih godina. Tada je na jednom konkursu prvo mesto dobilo rešenje po kome „naspram cveta, s druge strane reke trebalo je da se pojavi prošupljena lobanja, skoro dvostruko veća od matičnog spomenika“ (B. Bogdanović). Počelo je obrnuto čitanje pitagorejske kružne formule život – smrt – život.

Posle pisma Centralnom komitetu Saveza komunista Srbije (1987), čiji je član bio sve do njegove Osme sednice, i posle knjige *Mrtvouzice. Mentalne zamke staljinizma*, Bogdan Bogdanović se našao na udaru zbog nacionalne veleizdaje. Kao krunski dokaz za tu optužbu uziman je Jasenovački cvet: zašto cvet a ne kama, i ako već cvet – zašto ne „kosovski božur“?

U ratu za teritorije –

Pod punim imenom i prezimenom krajinski junaci su davali izjave da će Jasenovački cvet, nesuđeni simbol ljubavi i praštanja svojeručno baciti u vazduh, a meni su u ime paravojnih štabova stizale pismene osude na smrt, sa potpisima i pečatima. Razlog im je izgledao sasvim ubedljiv; pitali su me: ‘Ko si ti da im praštaš?’ (B. Bogdanović)

Sa svoje strane, pak, hrvatski predsednik Franjo Tuđman smatrao je da bi spomenik

... trebalo preimenovati u nacionalni spomenik Hrvata... spomenik izmirenja – hrvatskih antifašista koji su od prvog trenutka ustali u odbranu Srba i hrvatskih fašista čiji je doslovni program bio da trećinu Srba proteraju, trećinu unište, a trećinu asimiluju... da ne bi bilo dvoumljenja, objavio je da žrtvama logora treba pribrojati i posmrtno ostatke mnogih drugih žrtava rata, pa i ustaša, dakle organizatora logora i logorskih krvnika (B. Bogdanović).

Nakon ratova devedesetih godina, u kojima se raspala jugoslovenska država, u leto 2003. godine počela je sanacija i konzervacija Jasenovačkog cveta pod nadzorom inženjera i autora projekta. Utemeljen na razumevanju i osećanju metafizike zločina, spomenik je odoleo izazovima strašnog kraja XX veka. Sa dostojanstvom i upornošću, on poziva na ponovno čitanje pitagorejske kružne formule: život – smrt – život. Tim novim ciklusom nade da će život trijumfovati završava se knjiga koja prati „genezu Cvijeta koji će završiti u Svemiru (i na crtežima i u zbilji) a koji svojim metafizičkim odlikama... vodi harmoničan i miran dijalog s jasenovačkim žrtvama“, kojima je i posvećen. Ali je i u dijalogu sa živima o njihovim odgovornostima za potisnuto pamćenje i za gorke plodove osвете.

PAVEL DOMONJI

JOSIP BROZ TITO: ČVRST I MEKAN

NA DANAŠNJI DAN umro je Josip Broz Tito. Iako je od njegove smrti prošlo 31. godina, još uvek izostaje diferenciran pristup u ocenjivanju njegovog istorijskog značaja i uloge. Broz spada među one vladare koji su za života hvaljeni i uzdizani, a nakon smrti blaćeni i satanizovani. I jedan i drugi odnos ne doprinose formiranju preko potrebnog objektivnog suda. Prodor snažnih emocija u vrednovanje nečije istorijske uloge nije izraz zrelosti jedne zajednice, niti se na taj način potvrđuje autonomija struke u odnosu na politiku i njene, često, veoma prizemne i instrumentalne zahteve. Možemo se samo nadati da će period demonizacije Josipa Broza biti kraći od perioda divinizacije i odsustva kritike.

Danas gotovo da nema oblasti u kojoj nije bilo pokušaja Brozove diskreditacije. Kao državnik on je sveden na orijentalnog despota, kao jedan od vođa nesvrstane politike demonizovan je kao bezobzirni autokrat koji je, zarad očuvanja lične vlasti, zemlju udaljio od Evrope i približio je Aziji i Africi, a kao klasni lider sveden je na otuđenog, vlastoljubivog manipulant. Potreba za diskreditacijom došla je do izražaja i u nizu drugih momenata. Tako je isticanje bizarnih detalja iz njegove privatne biografije, recimo, da je farbao kosu, da je voleo kaubojske filmove, da je voleo dobar viski, da je uživao u luksuzu i dobrim kubanskim cigarama, a naročito činjenica da je voleo žene, služila da se Broz prikaže kao bizarna, operetna figura koja se opire zakonima fizike, kao primitivna i nekultivisana osoba prostačkog ukusa, kao bonvivan, skorojević i oholi razmetljivac, te na koncu kao amoralni i pohotni moćnik.

Pa, šta ako je Broz voleo seks i lepe žene, dobar viski, skupa odela i dobre kubanske cigare? To znači da je bio je hedonist, da je imao veoma naglašen eros. Pa, upravo nas je taj eros spasio od njegovog tanatosa. Da nije bilo njega, tog erosa, cela bi država bila pretvorena u Goli otok. Što bi se reklo: čvrst erotski aparat – mekan totalitarizam!

Broz je vladao na temelju svoje harizme i nisu mu bile potrebne racionalne procedure da proverí svoju podršku u narodu. Doduše, ni podanici nisu insistirali da Broz u kompeticiji sa drugima potvrdi svoj autoritet. Oni koji ga danas opisuju kao okrutnog komunističkog vladara zaboravljaju da ga je takvim učinila njihova mizerija, servilnost i kukavičluk. Između vladara i podanika postojala je u ono vreme jedna vrsta konsenzusa i prećutnog pristanka na transfer slobode za sigurnost. Jednostavno rečeno, podanici su odustali od ključnih, pre svega, političkih sloboda, u zamenu za socio-ekonomsku sigurnost. Da su podanici bili toliko odani građanskoj demokratiji, kako to danas tvrde nacionalisti, Broz ne bi vladao toliko dugo. Njegova vladavina nije okončana pritiskom slobodoljubivih masa, niti trijumfom zahteva za uvođenjem parlamentarne demokratije, nego njegovom biološkom smrću. Ako biologija rešava ključna politička pitanja, onda bi nacionalističke demo(no)krate trebalo da se pokriju ušima i umuknu. No, konvertiti su ljudi bez integriteta i morala.

Do snažne demonizacije Broza došlo je sa usponom srpskog nacionalizma. Ta demonizacija nije slučajna, budući da se Titovo ime vezuje za nadnacionalnu vladavinu i internacionalističku ideologiju. Od najvećeg sina naših naroda i narodnosti, Tito je vrlo brzo postao lokalna varijanta balkanskog faraona koji je, maltene, od trenutka kada je zaseo na vlast gledao samo kako da Srbima što više naudi. Bilo bi, recimo, interesantno istražiti kakav odnos prema Brozu imaju pripadnici manjina i uporediti njihov sa odnosom pripadnika većine.

Verujem da će u političkoj memoriji manjina Tita pratiti pozitivan sud. Jedan od razloga za takav sud krije se i u činjenici da su manjine u Titovoj Jugoslaviji imale više prostora za razvoj i vlastitu afirmaciju, nego što je to slučaj u ovim etnocentričnim državama nastalim na razvalinama nekadašnje zajedničke države. Naravno, političke slobode su u toj državi bile ograničene, postojala je jedna, monopolistička partija, na čijem se čelu nalazio neprikosnoveni, harizmatični vođa. No, u toj državi nije bilo hegemonog naroda, a državna zajednica bez hegemonog naroda znatno je povoljniji okvir za manjine od zajednice u kojoj se država shvata kao ekskluzivno vlasništvo etničke većine.

Kada već pominjem etnonacionalizam, ne treba zaboraviti da je etnonacionalizam manjine suočavao sa krizom lojalnosti. Ne retko, pripadnici manjina su bili prisiljeni da biraju između lojalnosti državi i lojalnosti vlastitoj etničkoj grupi. To je nemoguća situacija za manjine, jer su prisiljene da biraju između lojalnosti državi koja ih ne priznaje, ignoriše, ponižava, proteruje i diskriminiše, i lojalnosti vlastitoj grupi koja, takođe, ume da bude veoma histerična i netrpeljiva.

Osim toga, u memoriji manjina Broz će biti zabeležen i kao vladar koji je na prostoru nekadašnje Jugoslavije osigurao najduži period mira. One manjine čije je istorijsko i skorašnje egzistencijalno iskustvo opterećeno terorom i etničkim čišćenjem, kao što je to slučaj sa, recimo, Bošnjacima ili Albancima, sasvim sigurno će o Titu suditi pozitivnije, nego oni u čije je ime taj teror primenjivan. Nije, dakle, ni malo slučajno što pripadnici manjina mir, kao jedno od ključnih političkih dobara, vezuju uz Titovo ime.

SAFETA BIŠEVAC

GOVORITE LI B-H-S-C?

Multikulturalnost i međusobno nepoznavanje na našim prostorima

NIKADA NISAM BILA u Latinskoj Americi, ali sam sigurna da je taj kontinent očaravajući. Kažu da nam tamošnji narodi odgovaraju po karakteru, a lepote različitih država ovog dela sveta nadaleko su znane. Smešten u Srednjoj Americi, Meksiko predstavlja i fizičku vezu između dva dela Amerike, Severnog i Južnog. I Meksikanci su nam navodno bliski po karakteru. Veseljaci i emotivci, vole pesmu, igru i "sve što vole mladi". Meksiko je šarolika zemlja, bogate istorije i kulture. Mada je španska kultura dominantna još od konkvistadora, u državi Panče Vilje i "brzog Gonzalesa", sačuvani su ostaci drevnih kultura. Očuvani su i jezici tih naroda, mada je španski odavno službeni jezik u Meksiku. "Mali" jezici su i u Meksiku suočeni sa opasnošću da nestanu, a u najvećoj opasnosti je jezik ajapaneko, koji govori tek dvoje ljudi.

Da nije vesti o svadi te dvojice "Ajapanekaca", ili Meksikanaca ajapaneskog porekla, na našem brdovitom Balkanu verovatno niko ne bi ni znao da postoji taj jezik. Na sreću ili nesreću, ipak smo saznali. Manuel Segovija (75) i Isidro Velaskes (69) su se potrudili da čujemo za ajapaneko jezik. Strane agencije javljaju da su Segovija i Velaskes poslednja dva govornika izumirućeg indijanskog jezika ajapaneko. Ali, ne govore jedan sa drugim, pa preti opasnost da ajapaneko, jezik koji je preživeo ratove, glad, poplave i revolucije, možda ne preživi netrpeljivost između dva čoveka čije su kuće udaljene jedna od druge samo 500 metara. Britanski Dejli telegraf piše da Segovija i Velaskes žive u selu Ajapa u tropskoj dolini južne meksičke države Tabasko.

*Jezička bliskost i svade

“To je tužna priča. Ali zaista je impresivno koliko dugo je ovaj jezik opstao”, kaže Danijel Suslak, lingvistički antropolog sa univerziteta Indijana, koji učestvuje u projektu pisanja rečnika jezika ajapaneko. Mada su britanske novine izvestile da se Segovija i Velaskes ne podnose i zbog toga ne govore, njih dvojica to demantuju. Segovija tvrdi da ne gaji animozitet prema Velaskesu, a Suslak kaže da njih dvojica jednostavno nemaju mnogo toga zajedničkog i zato ne govore. Jezik ajapaneko je opstao duže nego što je bilo ko očekivano, imajući u vidu činjenicu da je od sredine 20. veka u meksičkim obrazovnim institucijama deci bilo zabranjeno da govore bilo koji drugi jezik osim španskog. U Meksiku postoji 68 različitih domorodačkih jezika, koji imaju ukupno 364 varijante. Još nekima od tih jezika pretila opasnost da potpuno izumru, ali ajapaneko predstavlja najekstremniji slučaj. Nacionalni institut za domorodačke jezike planira da poslednji put pokuša da organizuje časove kako bi Segovija i Velaskes mogli da prenesu svoje znanje drugima. Segovija kaže da zna da se radi o trci s vremenom. “Kad sam bio dečak svi su govorili taj jezik. Ali on je kasnije malo po malo nestajao i sada će možda umreti sa mnom”, kaže on.

Jezicima kojim govore narodi nekadašnje Jugoslavije ne pretila, nasreću, ovakva opasnost, mada su nam komšijske, ali i druge, svađe uža specijalnost. Naši jezici će opastati, ma šta tvrdili dušebrižnici zgroženi uticajem stranih i većih jezika, ali i političkim promenama nastalim na ovim prostorima poslednjih decenija. Raspadom SFRJ od nekada jedinstvenog srpsko-hrvatskog jezika, dobili smo B (bosansko)-H(hrvatsko)-S(srpsko)-C(crnogorski). U procesu stvaranja samostalnih država na tlu nekadašnje

SFRJ, svi narodi su jezik koji govore nazvali svojim nacionalnim imenom i počeli da insistiraju na razlikama od drugih, komšijskih. Navodno su u Hrvatskoj titlovali neke filmove iz Srbije, a u Srbiji su se smejali “novokomponovanim” hrvatskim izrazima, istovremeno, po teoriji “amebe pa Srbi” instistirali na tome da ostala “braća” govore samo i jedino srpski. Ostali su se opirali i kao “utuk na utuk” naglašavali razlike posebno prema srpskom. Ko god putuje po Srbiji, BiH, Hrvatskoj, Crnoj Gori, lako može da se uveri da ni dve decenije insistiranja na lingvističkim razlikama ne sprečava jednog Beograđanina da razume Zagrepčanina, Sarajliju, Podgoričanina i obrnuto.

Uverila se u to pre više godina i supruga mog kolege, rođena Šumadijka. Koju godinu po završetku ratova, krenuo moj poznanik iz “srca Srbije”, Kragujevca preko Bosne ka Jadranskom moru. U sred neke zabiti učini mu se da su na pogrešnom putu i reče svojoj lepšoj polovini da pita prolažnicu da li su blizu mesta tog i tog. “Gospodo, razumete li srpski?”, obrati se Kragujevčanka starijoj Bosanki, za koju je, po marami i dimijama, zaključila da je muslimanka. “Pomalo”, odgovori upitana i uputi Kragujevčane u željenom pravcu. Moj poznanik je suprugu onda pitao otkud joj ideja da bosanski muslimani ne razumeju srpski, a ona je odgovorila da je samo htela da bude fina. Bio rat i ona nikog ne želi da vređa, pogotovo ne na nacionalnoj i verskoj osnovi.

Da su jezici koji govore Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Crnogorci na našim prostorim “isti, samo malo drugačiji”, shvatio je i na tlu nekadašnje SFRJ uglavnom omrznuti Haški tribunal koji “naš” jezik zvanično zove B-H-S, bosansko-hrvatsko-srpski. Crnogorski nedostaje jer je ta republika samostalna tek nekoliko godina, a verovatno će biti uključen ukoliko se, daleko bilo, neki državljani te zemlje nađe pred Tribunalom. Američke diplomate su još 2009. godine utvrdile da srpski, hrvatski, bosanski i crnogorski nisu četiri posebna jezika, već samo dijalekti jednog, odnosno regionalne verzije srpskohrvatskog jezika. Sve je počelo kada je pre dve godine glavni inspektorat američkog državnog sekretara napravio interni dokument pod nazivom “Balkanska jezička problematika”. U tom spisu, Harold Geisel,

tadašnji zamenik glavnog inspektora, izveštava o poseti američkim ambasadama u BiH, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji, kada su od službenika čuli “zabrinutosti vezane uz praksu da se bosanski, hrvatski i srpski tretiraju kao tri posebna jezika”.

Službenici su obavestili inspektora da je, zapravo, reč o dijalektima jednog jezika. Inspektori su tada zaključili da bi bilo dobro kada bi se prihvatilo taj stav. Smatrali su da se te varijacije mogu lako razumeti uz kratkotrajne vežbe, te da je nepotrebno da službenik koji se već obučio za, na primer, hrvatski jezik, mora da prođe ceo kurs bosanskog kao da je reč o različitom jeziku. U dokumentu se navodi da svi veći američki univerziteti s uhodanim programima slovenskih jezika tretiraju ove dijalekte kao jedan jezik. Inspektori su smatrali da bi ovakvim “uvođenjem” srpskohrvatskog jezika znatno uštedeli na obuci službenika, ali i da bi pružili opipljiv dokaz američke podrške za jačanje saradnje među narodima bivše Jugoslavije.

U dvema bečkim školama jedan od redovnih predmeta u novoj školskoj godini biće i bosansko-hrvatsko-srpski kao drugi strani jezik, izveštava Dojče vele. Kako objašnjava Simone Kercendorfer, profesorka zadužena za BHS nastavu u gimnaziji u petnaestom bečkom okrugu, nastavu će po mogućnosti držati izvorni govornici. Na nastavi će se voditi računa o tri varijante jezika – bosanskoj, hrvatskoj i srpskoj – pri čemu će se u okviru srpske varijante podučavati i ćirilčno pismo. Generalno, fokus projekta je, kako se navodi, dočaravanje jezičke raznovrsnosti Evrope. “Za đake poreklom iz bivše Jugoslavije učenje maternjeg jezika odigraće i važnu ulogu pri njihovoj integraciji u austrijsko društvo”, objašnjava Simone Kercendorfer.

Dilemom da li narodi na ovim prostorima govore jedan isti ili više različitih jezika bavi se i profesorka lingvistike iz Osijeka Snježana Kordić. U svojoj knjizi “Jezik i nacionalizam” objavljenoj prošle godine Kordić zastupa stav da se u BiH, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori govori istim jezikom. Prema njenim rečima, u lingvistici je definisano da se radi o istom jeziku ako je najmanje 81 odsto osnovnog rečničkog blaga zajedničko. “Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci, kad govore standardnim jezikom, imaju 100

odsto zajedničko osnovno rečničko blago”, navodi Kordić, koja je pre nekoliko godina bila optužena da “potkopava temelje hrvatske države” zbog svojih radova i stavova o jeziku.

*Nepoznavanje svog i drugih naroda

Na razlikama i podelama insistira značajan deo etabliranih intelektualnih elita, političke strukture, ali ne zaostaje ni građanstvo. To se bar može zaključiti po reakcijama na stavove profesorke Kordić. Na internet portalima bilo je “hiljade miliona” reakcija uglavnom, čini mi se, Hrvata i Srba, koji izgleda nisu obavešteni da je rat završen. Prvi, Hrvati, većinom su bili zgroženi “kukavičkim jajetom” koje pokušava da im “podmetne” Snježana Kordić. Drugi, Srbi, uglavnom naširoko analiziraju stavove profesorke iz Osijeka, po sistemu “džabe ste se odvajali”, poruke “svi vi govorite srpski” i slično. Baš takve reakcije potpuno su nepotrebne i promašene. Govorimo, razumemo se, a jezik možemo zvati kako želimo. Stalno insistiranje na različitosti, posebnosti i ekskluzivitetu deluju, najblaže rečeno, smešno.

Verovatno je teško naći narode koji su toliko bliski kao Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Crnogorci, a koji se, u suštini, toliko malo međusobno poznaju, bez obzira na činjenicu da smo decenijama živeli u granicama jedinstvene države. Na našim prostorima se, međutim, može primetiti ne samo neznanje o drugim, bliskim narodima, već i slabo poznavanje sopstvenog. U takvim okolnostima mitomanija je očekivana pojava. Istraživanje Beogradskog centra za ljudska prava u kome je učestvovalo 1.086 punoletnih građana Srbije, nazvano “Novosti iz prošlosti – Znanje, neznanje, upotreba i zloupotreba istorije” pokazuje da čak 68 odsto ispitanika veruje u istorijsku superiornost srpskog u odnosu na druge balkanske narode, 39 odsto veruje da su Srbi oduvek živeli na Balkanu, a 29 odsto da su svakako pre Hrvata došli na ove prostore.

Da su Solun i Beograd bili u sastavu Dušanovog carstva pogrešno misli 63 odsto, 55 odsto je u zabludi da je Niš bio deo Srbije u vreme Miloša Obrenovića, 45 odsto veruje da je Dubrovnik tokom istorije bio u sastavu srpske države. Srbi su kao veliki nacionalisti i vernici, ali samo 20,5 odsto ispitanika zna da je kralj Stefan Prvovenčani krunu dobio od pape, a na

pitanje ko su najznačajnije svetske ličnosti Isus Hrist je dobio zanemarljivih pet odsto. Ubedljivo najviše, 21 odsto dobio je Nikola Tesla, drugoplasirani je ni manje ni više no Josip Broz, a trećeplasirali Adolf Hitler sa osam odsto. Džabe potraga za grobom i prekrajanje istorije, Draže Mihailovića nema na ovom spisku.

Čak 70 odsto ispitanika misli da je Srbija uvek vodila samo oslobodilačke ratove, 51 odsto veruje da je u svim ratovima koje je vodila u poslednjih 200 godina bila pobednik. Ključnu ulogu u raspadu Jugoslavije 35 odsto ispitanika dodeljuje međunarodnoj zajednici. Kada se imenuju pojedinačni narodi, Hrvati su bez premca sa 70 odsto. Da su Slovenci glavni razbijači zajedničke države smatra čak 33 odsto ispitanika, 12 odsto veruje da su to Bošnjaci, a po devet odsto su dobili Srbi i Amerikanci. Očekivano, ni o događajima iz ratnih devedesetih ispitanici nisu pokazali posebno znanje, ali o tim nesrećama većina verovatno i ne želi išta da zna. Više od polovine ispitanika ne zna ko je bombardovao Dubrovnik, samo 12,8 odsto zna da je opsada Sarajeva trajala duže od tri godine, a čak petina tvrdi da Sarajevo uopšte nije bilo pod opsadom.

Da li bi rezultati bili značajno drugačiji da su ispitivani građani drugih zemalja i pripadnici ostalih naroda iz našeg okruženja? Verovatno ne bi. Bez uvrede, ali svi mi: Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Makedonci, Crnogorci, Bugari, Albanci i ostali "mali" smo narodi, a mnogo bismo voleli da smo najpametniji, najbolji, najlepši, najveći... Da su moji Bošnjaci odgovarali verovatno bi pokazali i veće nepoznavanje sopstvene istorije, percepcija devedesetih bi, s pravom, bila potpuno drugačija, a jedina bitnija razlika bi verujem bio odgovor na pitanje o najznačajnijoj svetskoj ličnosti. Prorok Muhamed je kod nas, ubeđena sam, neprikosnoven i prošao bi mnogo, mnogo bolje no Isus među Srbima. Da su Hrvati odgovarali na pitanje ko je prvi naselio Balkan, odgovor bi verovatno bio amebe pa mi, Hrvati. Šta bi tek Albanci rekli na to? Iliri pa amebe, verovatno.

Ali, ne treba se obeshrabrivati. Život u višetničkom i multikulturnom društvu nije lak ni u ekonomski razvijenijim i politički uređenijim državama EU. Ako u Holandiji islamofob Gerd Vilders dobija 1,6 miliona glasova

i presudno utiče na formiranje vlade, u Finskoj stranka "Pravi Finci" postaje treća po snazi, nemačka kancelarka Angela Merkel i njen britanski kolega premijer Dejvid Kameron tvrde da je projekat multikulturalnosti doživeo neuspeh u njihovim državama, a francuski predsednik Nikola Sarkozy povlači, najblaže rečeno kontraverzne, poteze, ne treba se čuditi našim balkanskim "razmiricama".

"ČIJA JE OVO PESMA?

Međusobna bliskost, na jednoj, ali i nepoznavanje pa i mržnja, na drugoj strani, neke su od odlika ne samo bivše Jugoslavije već i šireg prostora brdovitog Balkana. Ko nije gledao dokumentarni film "Čija je ovo pesma?" bugarske autorke Adele Peeve, puno je propustio. Neka se potru-di da odgleda film koji predstavlja svojevsnu odu balkanskoj lepoti i gluposti. Kroz priču o pesmi kod nas poznatoj kao "Ruse kose curo imaš", Peeva pripoveda o bliskosti koju narodi Balkana često i uspešno pretvaraju u mržnju i sukobe.

Peeva je ideju za snimanje filma dobila kada je u nekom istanbulskom restoranu sedela sa prijateljima iz različitih balkanskih zemalja. Orkestar u restoranu je zasnirao pesmu za koju su Peeva i svi za stolom tvrdili da je znaju od malena i da je poreklom baš iz njihove zemlje. Zaintrigirana idejom da uđe u trag njenom poreklu, autorka odlučuje da pesmu iskoristi za priču o vezama između ratom i drugim nedaćama, zavađenih balkanskih zemalja i pokaže da je dokaz zajedničkog istorijskog nasleđa i kulturne baštine. Ideja pohvale vredna, ali avaj..

Peeva putuje Turskom, Grčkom, Albanijom, BiH, Makedonijom, Srbijom i Bugarskom. U svakoj zemlji ljudi različitih nacionalnosti, veroispovesti, socijalnog i obrazovnog statusa pevaju joj i sviraju istu pesmu tvrdeći da je baš njihova. Usuđuje se da uz pitanje “čija je ovo pesma?”, postavi i dodatna, na koja dobija žestoke odgovore i jedva izvlači živu glavu. U Albaniji je tako rekla da je čula i da Srbi pevaju istu pesmu i pitala “da nije možda srpska?”. Dobila je jasan odgovor: “Srbi su narod bez ikakve kulture i ne može da bude njihova”. U BiH sem ljubavne verzije “Oj, devojko Anadolko”, postoji i islamska u kojoj se pominje Alah.

Kada je u kafani u Vranju pustila tu verziju, okupljeni, koji su je najpre vrlo prijateljski dočekali, počinju da joj prete i izbacuju je, uz konstataciju da je “provokator”. Bila je to uvertira za vrhunac koji je nastao u njenoj rodnoj Bugarskoj. Zadesila se tamo na proslavi pobede nad Otomanskim carstvom. Na pomenu da je to možda turska pesma, neki joj prete da će je obesiti o obližnje drvo, a jedan mladić joj pokazuje nož uz reči da bi “svakite Turcite” (svakog Turčina) najradije zaklao. Proslava se okončava paljenjem vatrometa koji pada u žbunje, izaziva požar, dok pijani ljudi, nesvesni opasnosti, nastavljaju slavlje. Autorka sa žaljenjem zaključuje da nije okрила poreko pesme, a da je Balkan i dalje podeljen čak i oko bezazlenih i lepih pesama.

SONJA BISERKO

ZAPADNI BALKAN I EVROPSKE INTEGRACIJE

BALKANSKI REGION JE dostigao jedan nivo razvoja koji u ovom momentu zahteva novi pristup međunarodne zajednice. Nedavno je održana i sesija Evropskog parlamenta (13. i 14. april) na temu „Zapadni Balkan –prema integrisanoj Evropi“. To je možda bio momenat za pojačan interes Evropskog parlamenta, kao i potrebu za dinamiziranje celokupnog evropskog angažovanja u tom prostoru.

Nažalost u regionu još uvek nisu stvorene pretpostavke neophodne za stvarnu demokratsku konsolidaciju pojedinih država pa tako ni za stvarnu normalizaciju odnosa među njima.

Nažalost nemoguće je govoriti o toliko neophodnim inter-kulturnim odnosima i kulturnoj integraciji Zapadnog Balkana u evropsku kulturnu orbitu bez uspostavljanja elementarnih uslova za taj, viši nivo odnosa regiona s Evropom. Zato je neophodno identifikovati gde je region sada i koji su to elementarni uslovi da bi se stiglo do nivoa o kojim se raspravljalo na sednici Evropskom parlamenta.

Kakvo je stanje u ovom trenutku? Bosna i Hercegovina blokirana je unutaršnjom krizom, na koju presudno utiče politika Srbije. Makedonija još uvijek nema snage za otvaranje ozbiljnog dijaloga s Grčkom, a pitanje njihovih odnosa, vezano uz državni identitet, urušilo je poziciju Makedonije u odnosu na EU, ali i na region. Slično je i sa Kosovom. Mišljenje Međunarodnoga suda pravde u Hagu (MSP) je potvrdilo legalnost kosovske nezavisnosti, ali se time nije promenio odnos Srbije prema Kosovu. Izveštaj Dika Martija o trgovini ljudskim organima značajno je narušio kredibilitet

kosovske države. Spekulisе se s tobožnjim fluidnim identitetom Crnogoraca, ali se ispušta iz vida činjenica da se crnogorska država ipak do izvesne mere konsolidovala i da se kreće ka NATO i EU brže od Srbije.

Balkanske zemlje prolaze kroz dva paralelna procesa: proces državne konsolidacije i istovremeno proces tranzicije novih država u višepartijski demokratski sistem i tržišnu privredu. Oba procesa idu sporo.

Državni je integritet i dalje fragilan, iz raznih razloga, uključujući i zbog zaoštrenih etničkih odnosa. Višepartijski sistem postoji formalno ali praksa i dalje odražava autoritarnost tih društava. Pomeranja ostvarena u prethodnoj Jugoslaviji su poništena ili se poništavaju a vrši se retradicionalizacija tih društava. Pritom, antikomunizam je paravan za uvođenje i naglašavanje nacionalističkih ideologija. Veliki je otpor stvaranju istinskog sistema demokratskih vrednosti, demokratskom pluralizmu i slobodnom tržištu.

Najveći je problem odnos Srbije prema susedima i njene želje da zadrži patronat nad njima. Ukoliko Beograd bude istrajavao na toj ambiciji, to će sprečiti demokratsku konsolidaciju njezinih suseda i uspostavljanje regionalne suradnje koja bi cijelom regionu mogla osigurati napredak u pristupanju Europskoj uniji i evro-atlantskim bezbednosno-političkim strukturama. Zabrinjavajuća je činjenica da dve decenije nakon raspada SFRJ aktuelni politički lideri još ne razumevaju kontekst evropske regionalne suradnje i u tom smislu šta znači „evropska perspektiva“. To kompromituje evropsku perspektivu.

Odnos Srbije prema susedima je vrlo ambivalentan što pokazuju i stvarni bilans prošlogodišnje veoma dinamične komunikacije na političkom nivou. I pored intenzivnog susretanja na najvišem nivou, bilans je ipak nepovoljan jer nerazrešni problemi iz prošlosti veoma opterećuju normalizaciju.

U suštini, u Beogradu još uvek preovlađuje mišljenje da "granice u regionu još nisu definitivne". Na udaru je posebno BiH, jer zvanična politika Beograda pothranjuje i podržava status quo, koji, u krajnoj liniji, srpska strana vidi kao projektovanu podelu. Valja da se stalno ima na umu da je prema susedima, posebno Bosni i Hercegovini, na delu još uvek istrajavanje na velikodržavom projektu koji je doveo da raspada ju i rata, ali sada „diplomatskim sredstvima“.

Kada je reč o samoj Srbiji i njenoj strateškoj orijentaciji, treba reći da je to jedina zemlja u regionu koja nije donela stratešku odluku o svojoj budućnosti: pripadnosti Evropi ili tzv. Istoku. Srpska je politika, još uvek, negde između.

Posebnu pažnju na planu uspostavljanja stvarne regionalne saradnje zaslužuje pitanje odnosa prema ratnim zločinima. Na nivou tužilaštva za ratne zločine, i pored nekih relevantnih ostvarenja, nisu još uspostavljene čvrste osnove poverenja i uvažavanja. Slučajevi Ganić, Jurišić, Purda, Divjak i Žuta svedestih sada preneo i na pravno polje preko kojeg želi konkretno ilustrovati da je reč bila o građanskom ratu, u kojem su Bosanci i Hrvati počeli sukob protiv JNA. Ti slučajevi idu na relativizaciju odgovornosti, čak iako se ta strategija Beograda pokazala providnom i neuspešnom jer se u svim navedenim slučajevima radilo o iznuđenim priznanjima (Purda) ili situacijama koje su bile rezultat tenzija koje su stvorile JNA i srpske snage (Dobrovoljačka ulica i Tuzlanska kolona).

Predstojeći popis srpskog stanovništva u Srbiji i regionu ogolio je i neke druge pretenzije, pri čemu se srpska populacija koristi samo kao instrument velikodržavne politike. Pokazalo se, na primer, da se i Crna Gora i dalje percipira kao privremena tvorevina. Povodom popisa Ministarstvo za dijasporu donelo je Strategiju očuvanja i jačanja odnosa matične

države i dijaspore, to jest, Srba u pojedinim zemljama regione. Ta strategija je izazvala burne reakcije u regionu jer se neizbežno percipira kao aspiracija Srbije da uređuje odnose unutar samostalnih susednih država.

U celini, na žalost, u regionu je poslednjih godina zabeležen trend regresije i urušavanja. Tome je doprinela i svetska ekonomska i finansijska kriza, kao i međunarodna politička kriza u vezi s velikim pomeranjima u globalnim odnosima. Naravno, unutrašnji problemi u svakoj od pojedinačnih zemalja u regionu i politika Beograda su ključni za blokadu i stagnaciju društava u regionu. Očito je da region nema ljudskih kapaciteta da iznese evropsku agendu na očekivani način.

Mnogo stvari je promenjeno uglavnom zahvaljujući naporima EU i njenoj politici uslovljavanja. Tako je uspostavljena intenzivnija komunikacija na političkom nivou, ali to nije praćeno i u ekonomskoj sferi uprkos očiglednoj potrebi da region krene putem stvarne saradnje.

Zapadni Balkan ima respektibilne potencijale, veće od onoga što je vidljivo. Ti su zarobljeni ili blokirani ne samo regresivnom i neodgovornom politikom, nego i mrežom kriminala i korupcije.

U tom se svetlu postavlja se pitanje, da li u takvim okolnostima EU treba insistirati na kriterijumima koje region nije u stanju da primeni bez daleko intenzivnijeg i neposrednijeg involvisanja Unije.

Naime, politički sistem u zemljama Zapadnog Balkana obeležen je fasadnom demokratijom kao osnovnom karakteristikom. Ta na papiru uvažava sve standarde i kriterije. Njihova implementacija je stvar političke volje i odgovornosti, kulture, tolerancije i pluralizma. Međutim, dve decenije pogubne politike devastirale su demokratske potencijale u regionu. Zbog toga je potrebna hrabrija, maštovitija i razrađenija strategija EU, umesto sadašnje koja sarađuje samo sa vladama zanemarujući goleme i prioritetne nerešene ekonomske i socijalne potrebe društava.

Da bi se zaustavili negativni trendovi i aspiracije pojedinih nacionalnih krugova, treba što pre dati status kandidata svim zemljama regiona, a uslovljavanje treba da bude usmereno pre svega na one koji opstruiraju reformske procese na unutrašnjem i regionalnom planu.

Isto tako, i članstvo u NATO-u, pre svega, Bosne i Hercegovine kao i Makedonije, neophodno je zbog bezbednosnog aspekta i suzbijanja velikodržavnih srpskih tendencija. To bi istovremeno stavilo i tačku na državna pitanja u regionu.

Osim toga, neophodno je uvažiti i činjenicu da se agende političkih elita i građana u čitavom regionu ne poklapaju. Davanjem statusa kandidata svim zemljama zapadnog Balkana pristupni fondovi postali bi dostupni, pa tako i potaknuto mobilisanje građana za preuzimanje odgovornosti u rešavanju egzistencijalnih problema. Samo to može sprečiti novi talas socijalnog radikalizma.

Pri tome važno je da se evropske ideje i koncept na pravi način približe svakom građaninu. Samo tako se može očekivati njihov istinski angažman u evropeizaciji regiona.

To nije jednostavno jer i sama Evropa preispituje neke sopstvene koncepte, ali je svakako nužno insistirati na neospornim osnovnim postulati-
ma kao što su pravna država, tržišna privreda, ljudska prava i demokratski pluralizam.

Najvažnije je svakako da Balkan dobije osećaj pripadnost evropskoj porodici unutar koje može tražiti rešenja za sve svoje strateške interese.

SESKA STANOJLOVIĆ

JA U KINI

DA NIJE TIJENANMENA, čovek ne bi znao da je (ponovo) u Peking. Ta najčešće glasno izgovorena asocijacija važi za većinu ljudi kojima se ukaže prilika da nakon izvesnog broja godina ponovo dođu u kineski glavni grad. To važi i za potpisnika ovih redova: sadašnji Peking, odeven u staklo, čelik i mermer, je najuverljiviji vizuelni odraz zemlje u nezadrživom usponu i istinski predstavnik njene rastuće ekonomske, i svetske moći.

U detaljima moglo bi se o tome govoriti i zamornim jezikom brojki. Pekinškim širokim avenijama i preko šest kružnih tokova koji ga opasuju kreće se svakodnevno 3 miliona automobila (ako je još do pre neku godinu broj bicikala u odnosu na broj automobila bio 1:10 u korist dvotočkaša, sada je upravo obrnuto); u gradu ima oko 4000 zgrada viših od 30 spratova, a trenutno je “u radu” oko 10.000 novih gradilišta; nema u svetu hotelskog ili trgovinskog lanca koji drži do sebe, a da u kineskoj prestonici nema hotel, šoping centar, poslovnu zgradu, arhitektonski što elegantniju, blistaviju i raskošniju. Sa svojih, niko ne zna tačno koliko stanovnika (procene se kreću između 13 i 18 miliona), grad je izrastao u svetsku metropolu, kojoj u leđa već sada gledaju ostali azijski konkurenti Hong Kong, Tokio, Kuala Lumpur...kao uostalom i mnoga iz drugih krajeva sveta. Rečju, Peking kojeg smo mi, koji šmo u njemu nekada živeli, više ne postoji. Ovo je praktično novi grad, kao što su i Šangaj, Šenžen i svi veliki gradovi u Kini koji su se u nepune dve poslednje decenije promenili iz temelja.

Čak ni vreme u Peking u više kao što je bilo. Umesto vedrog septembarskog neba, što je nekada, nakon tromesečnog pretoplog i prevlažnog leta donosilo istinsko olakšanje, nad gradom, gotovo do kraja prvog jesenjeg meseca lebdi teška, vlažna izmaglica. Pekinški dnevници sada posebno registruju svaki septembarski sunčani dan, kao obećavajući fenomen

u borbi protiv globalnog zagrevanja, među čijim je glavnim izazivačima i sama Kina.

“Moj muž je stalno na putu. Putuje sa jednog kraja zemlje na drugi”, priča slučajna poznanica u vozu na liniji Šangaj – Peking (ovaj supermoderni “Kina-ekspres”, koji povremeno razvija brzinu od 242 kilometara na sat, a u proseku ide “samo” 160, sveo je 1400 kilometara razdaljine između dva grada na napunih devet sati vožnje), Lin Je. “Da ima i sto života, ne bi stigao da uradi sve što je potrebno”, dodaje. On je, naime, inženjer ekologije i uključen je u trenutno visoko pozicioniran nacionalni prioritet – očuvanje životne sredine, dramatično devastirane ekonomskim razvojem koji nije pitao za cenu. Sa Sjedinjenim Državama Amerike Kina je najveći svetski zagađivač prirodnog okruženja – kada se putuje vozom stiče se utisak da pekinška izmaglica koja zaklanja sunce, lebdi praktično nad celom zemljom – što u poslednje vreme, kao jedna od najznačajnijih kontroverzi kineskog uspona, postaje sve aktuelnija politička tema. Sa razlogom, jer iako od nedavno godišnje troši 200 milijardi dolara u sanaciju nekontrolisano ugrožavanih reka, zemljišta i atmosfere, što je 10 odsto domaćeg bruto proizvoda, Kini će biti potrebne godine, možda i decenije da otkloni načinjenu štetu.

Lin je inače, finansijski stručnjak i radi kao nezavisni konsultant – trenutno ima ugovor sa Svetskom bankom. Sa mužem i dvoje dece živi u Šangaju. Samouverena, elegantna, otvorena za razgovor. Kinezima je najbolje predstaviti se kao građanin bivše Jugoslavije. To svi znaju. Lin još dodaje da je “Jugoslavija u početku bila komunistička zemlja”. A na pitanje “da li je Kina još uvek komunistička zemlja”, u odgovor stiže samo njen zvonki smeh. Volela bi da putuje u Evropu i raspituje se o destinacijama koje bi trebalo obići. Volela bi jako, kaže, ali, dodaje, nema se – vremena.

Ta prosečna šangajska porodica predstavnik je nove kineske generacije uspešnih, sada u srednjim godinama, koji su unutrašnji motor razvojnog buma koji brzo i neumitno uzdiže Kinsu u svetsku velesilu. Taj obrazovani sloj koji se već konstituisao kao dobro stojeća srednja klasa, oslonjen je na daleko brojniji ešalon većinskog stanovništva koji se, iako daleko od

materijalne blagodeti, ipak uključilo u trku za društveno-državni prosperitet, čini tu ogromnu, oslobođenu energiju, koja pulsira u Kini i koja se oseća na svakom koraku. Ljudi, njihove preduzetničke sposobnosti, ali i spremnost na samoodricanje, trpljenje, kao i radna (samo)discipline najdragoceniji su kineski potencijal, koji se svakodnevno materijalizuje novim poduhvatima i novim uspesima. Ilustracije radi, na gradilištima u Šangaju koji u odnosu na Peking nije izgubio ništa od tradicionalnog takmičarskog duha, trenutno je angažovano ukupno milion ljudi. Oslobođena preduzetnička i radna energijao i po zvaničnim izjavavama kineskih rukovodilaca, kada se o tome povede reč sa stranim delegacijama, odnosno, "ljudski faktor" je za Kinu ono što je, na primer, za Arape – nafta.

Rezultat – zemlja koja se još pre nepunih dvadesetak godina borila da iskoreni glad, sada je vlasnik najvećih deviznih rezervi na svetu, koje i statistika jedva uspeva da prebroji: u septembru su iznosile 1200 milijardi dolara, pri čemu treba imati u vidu da u proseku mesečno rastu za 20 milijardi (takođe, dolara). Samo tokom prošle godine u Kinu je stiglo 69 milijardi dolara direktnih investicija. Proizvodi "made in Čina" osvojili su svet, što povremeno izaziva prilična koškanja sa bogatim svetskim proizvođačima i tržištima, poput Evropske unije i Amerike. Međutim, prema kineskim računicama, svaka američka porodica kupovinom kineskih proizvoda uštedi mesečno 300 dolara, što je zlata vredna garancija da opasnosti od zatvaranja američkih trgovina za kinesku robu, praktično nema.

Prema prognozama eksperata kineska ekonomija će možda već pre kraja ove godine prestići nemačku, što znači da će se Kina smestiti na treću poziciju svetskih ekonomskih velesila (iza Amerike i Japana). Globalni uspeh merljiv je gotovo u svakom kineskom domaćinstvu, iako ne u jednoj meri i na isti način. Razlike koje tu nastaju i koje su sve šire i sve dublje druga su velika kontroverza "kineskog čuda". Moja prijateljica Čen koja je pre nepunih dvadeset godina zarađivala 25 dolara mesečno, sada inkasira 8000 juana, odnosno 800 eura. Iz zajedničkog stana (pre bi se to moglo zvati, zajedničkom spavaonicom), preselila se najpre u manji stan, a sada sa mužem i dve kćeri živi u jednom od brojnih satelitskih naselja u okolini

Pekinga. Naselje, koje je sa kompletnom infrastrukturom izgrađeno za četiri godine, projektovao je Holandanin, pa su kuće od crvene cigle, u nizovima koje presecaju betonski kanali sa vodom, građene u severnoevropskom stilu (a po američkom standardu). U zgradi koja ima samo dva stana, Čen ima veliku kuhinju, trpezariju, dnevni boravak i kupatilo u prizemlju i četiri spavaće sobe i dva kupatila na spratu; plus, malu baštu u dvorištu – sve u svemu 270 kvadrata. Stan je, kada je ugovoren koštao 1,3 miliona juana (130.000 eura) i već sada staje vredí dvostruko više (cene nekretnosti u Pekingu vrtoglavo rastu, gotovo 10 odsto iz meseca u mesec). Braćni par Čen – muž u provinciji Šandong vodi manju fabriku – otplaćivaće ga 19 godina.

Pre dve godine u obližnje naselje iz unutrašnjosti su se doselili i Čenini roditelji, duboko zašli u osamdesete. “Moji roditelji žale za prošlim vremenima i misle da je tada bilo bolje”, kaže Čen. Dodaje da joj se čini kako na isti način razmišljaju i ostali Kinezi starije generacije koji su se lakše snalazili u situaciji kada su svi imali isto, odnosno, uglavnom nisu imali ništa. Ali je, tako to njima izgleda, tada sve bilo mnogo jednostavnije.

PUT U VISOKO DRUŠTVO

Zemlja koja je osamdesetih godina prošlog veka bila sinonim za “zemlju bicikala”, sada je drugo svetsko tržište automobila. Takođe, prema istraživanju koje je upravo ovih dana objavio američki magazin “Tajm”, Kina je treći najveći svetski konzument luksuznih roba, kupujući 12 odsto svetske proizvodnje dobara “klase A”. Ako se taj trend nastavi, Kina će prestići SAD, i sa Japanom do 2015. godine postati najveći svetski kupac luksuznih dobara: kineski japiji kupuju sve – od skupih satova do luksuznih uvoznih kola. Na njihovoj top-listi je sledećih pet svetskih brendova: Šanel, Roleks, Lakoste, Dior i Bali. Da ne zaostane u trci, Armani planira da u Kini iduće godine otvori 24 novih prodavnica.

To zauvek prohujalo vreme pripadalo je tvorcu Narodne Republike Kine Mao Zedongu. Pre 31 godine, 7. septembra Mao je umro, i, zanimljivo, kineski mediji toga dana, ove 2007, nijednim retkom nisu obeležili taj datum. Svejedno, njegov veliki portret i dalje stoji na Tijananmenu, centralnom prestoničkom trgu, koji je svojom grandioznom, ali svedenom arhitekturom, odoleo svim dosadašnjim pekinškim menama. Netaknut je i mauzolej u kome pod staklenim sarkofagom počiva Mao, zajedno sa prošlošću isunjenom promašajima i traumama koje su nosile njegov pečat.

Bez obzira na to Kinezi ga se ne odriču –sa skinutim kapama i u dubokoj tišini svakodnevno u dugim kolonama prolaze kraj njegovog odra – a to važi i za aktuelno rukovodstvo. U svakom slučaju, ne na teoretskom planu, a praksa i tako ide svojim tokom. Oslonjena na viziju Maovog pragmatičnog naslednika Deng Hsijaopinga koji je Kinu otvorio prema svetu i inicirao unutrašnje ekonomske reforme utemeljene na preduzetništvu

NOVI VETAR

Uz veliku medijsku promociju u Kini je ovih dana objavljeno mišljenje stručnjaka da najveća hidroelektrana na svetu “Tri klisure” može izazvati ekološku katastrofu. Imajući u vidu da je ovaj građevinski poduhvat na Jangceu svojevrsni simbol kineskog ekonomskog uspona,ovo priznanje ima posebnu težinu. Naime, otkako je prošle godine puštena u probni pogon zabeležena su brojna klizišta, urušavanje obala, zagađivanje vode, brzo širenje algi, otežano snabdevanje pijaćom vodom okolnih naselja. Upoznavanje javnosti sa ekološkom pretnjom hidroelektrane čija je izgradnja stajala 25 milijardi dolara, zbog koje je potopljeno 116 naseljenih mesta i raseljeno 1,5 milion stanovnika, primljena sa odobravanjem, pogotovo od ekologa koji su se od početka suprotstavljali ovom (pre)ambicioznom projektu. Takođe se uzima kao još jedan dokaz otklona sadašnjeg šefa države i partije Hu Đintaoa od prethodnika Đijang Cemina koji se smatra odgovornim za realizaciju ovog projekta

i tržištu, zemlja je, najpre postepeno, a onda sve brže, poslednjih godina nezaustavljivo, počela da se uzdiže. Čarobna ideološka formula sažeta je u rečenici (formulisao ju je Dengov bliski saradnik i potonja najskuplja žrtva, Džao Cijang početkom osamdesetih godina prošlog veka) da se Kina nalazi “u početnoj fazi socijalizma” koja može da traje i 100 godina.

NEPODOBNE PUTNICE

Pre tri godine Seška i ja smo krenule na Tibet bez ikakvih priprema i, po dogovoru, bez konsultacije s lekarima, što se na Internetu obavezno preporučuje i za osobe znatno mlađe od nas. Prethodno smo u Pekingu uživale gostoprimstvo porodice Udovički, koja nas je ukrala u voz za Lasu s neskrivenom zabrinutošću.

Druge noći 48.časovnog uzbudljivog puta, tokom kojeg se prelazi visina i iznad 5.000 metara, dobili smo kartone u koje smo morali da unesemo lične podatke i brojeve telefona osobe (ili osoba) koje mogu da budu pozvane u slučaju da nam se nešto dogodi. Kondukter, koji je podelio kartone svim putnicima, ubrzo se vratio u našu šestokrevetnu kabinu.

Seška, koja je do tada satima opušteno ležala na svom ležaju (i povremeno, u retkim prilikama koje je imala, izlazila da popuši cigaretu), gledala je u konduktera napeto, sedeći kao savijena opruga. Kad se ispostavilo da je kondukter došao da probudi jedan kineski par čija se stanica približavala, s olakšanjem se vratila u svoj ležeći položaj rekavši: ”Uh, strašno sam se uplašila. Mislila sam da je video naše godine i da je došao da nas skine s voza”.

Kad bi se sudilo po pušenju, što se Seške tiče, nije bilo mesta za ikakvu zabrinutost. U Lasi, na 3600 metara, pušila je kao usred Beograda, bez ikakvih problema, a na Jezeru od žada, na visini od 4.500 metara, ona i vozač našeg dzipa (Kinez) nisu vadili cigarete iz usta.

D.C.B

“Početna faza” prevedena na običan jezik znači da se tokom nje mogu koristiti efikasne metode kapitalističkog sistema kao što su privatno vlasništvo, preuzetništvo, profit, tržište...

Početkom iduće sedmice u zgradi Svekineskog narodnog kongresa, takođe na Tijenanmenu, počće 17. Kongres Komunističke partije Kine. Prestižnim skupom, kongresi se održavaju svakih pet godina, Partija kao da na trenutak izlazi iz anonimnosti u koju se dobrovoljno povlači u međuvremenu. To opet, nikako ne znači da partijsko rukovodstvo ne drži čvrsto sve konce vlasti u rukama. Naprotiv. Od poslednje velike unutrašnje krize, koja se okončala krvavim gušenjem studentskih demonstracija (juna 1989, na Tijenanmenu), Partija se pokazala uspešnim menadžerom ukupnog društveno-ekonomskog razvoja, kineskog globalnog uspona i istovremeno, suverenim kontrolorom njegovih povremeno vrlo kontroverznih tokova (socijalnog raslojavanja, neujednačenog regionalnog razvoja, nezaposlenosti, korupcije). “Preći sa jednog kursa rigidne ideologije na kurs “socijalizma sopstvenih boja”, pri tome ostvariti neverovatan rast uz poštovanje tržišnih principa, a ne uzdrmati stabilnost zemlje, pogotovo ovako velike i sa velikim razlikama u obrazovanju (još oko 800 miliona ljudi živi na selu) je izvanredan uspeh”, kaže ambasador Udovički.

U skladu sa sopstvenom tradicijom Partija dobro čuva sopstvene tajne. Mnogobrojni strani novinari u Pekingu i sinolozi iz bližeg i daljeg okruženja čeprkaju po frazama skrivenog značenja, koje ovih dana objavljuju pekinški listovi, u nastojanju da dokuče šta donosi predstojeći partijski skup. Po opštoj oceni, učvršćivanje liderske pozicije šefa partije i države Hu Đintaoa koji je oba ključna kormila preuzeo pre pet godina. Uz oslanjanje na “misao” Mao Zedonga, “teoriju” Deng Hsijaopinga, “tri opredeljenja” Đijang Cemina, što čini statutarnu ideološku osnovicu KPK, amandanima na partijski statut ona će biti dopunjena teorijskim doprinosom Hu Đintaoa o “naučnom razvoju”. U toj skrivalici mnogi prepoznaju ne samo Huovo nastojanje da se i formalno uspne do pijedestala na kome već stoje nekadašnji lideri, već i da izađe iz senke svog neposrednog pret-hodnika Đijang Cemina. Njegovo spominjanje “etike” i “morala” u retkim

javnim partijskim istupima, kao i “društvene harmonizacije”, kao prioriteta, kao cilja, mnogi identifikuju sa distanciranjem od Đijangovog nesputa(va) nog ekonomskog rasta koji je doveo do devastiranja životnog okruženja i korupcije koja je u njegovo vreme dobila razarajuće dimenzije. Takođe i do disharmonije u društvenom (raslojavanje na bogate i siromašne) i regionalnom razvoju.

Te “korekcije” ni na koji način neće ugroziti osnovni pravac kojim se Kina kreće ka glavnom cilju – stići i prestići Japan i Ameriku. Neće, za sada, ni dotaći jednu od najdelikatnijih unutrašnjih tema, političke reforme. O njima se glasno govorilo krajem osamdesetih godina prošlog veka, ali je svaki razgovor o tome nakon 1989. godine zamukao. Usamljeni glasovi koji podsećaju na nekadašnje težnje da se i partija i društvo počnu demokratizovati, ostaju bez odjeka, ili gotovo bez njega. Nepune dve nedelje uoči Kongresa, 90-godišnji Li Žui, nekadašnji sekretar Mao Zedonga u jednom je pekinškom listu objavio poziv Partiji da se priseti sopstvenih nekadašnjih obećanja: “Verujem da je reforma naše partije ona vododelnica koja će odrediti uspeh ili neuspeh naših ukupnih reformi”, napisao je on i dodao da partija mora da krene putem koji će obezbediti i garantovati ljudima “uživanje njihovih građanskih prava u slobodi izražavanja, slobodi informisanja, slobodi izdavaštva i slobodi udruživanja”. Sličan apel Li je preko novina objavio i pre pet godina (uoči tadašnjeg partijskog kongresa), ali se dogodilo samo to da je list u kome je objavljen nakon toga ugašen. Isto važi i za, takođe usamljena nastojanja da se o nekim tamnim stranicama novije istorije razgovara javno i iskreno (grupa intelektualaca pokrenula je takvu inicijativu ove godine, povodom 30-godišnjice završetka “kulturne revolucije”) ostaju bez odjeka. Kina ne dira u svoje tabue, ili ih odlaže za neko drugo vreme.

FOTO: DRAGAN KUJUNDŽIĆ

BIOGRAFSKI PODACI

JOŠ TOKOM STUDIJA na zagrebačkom Pravnom fakultetu, počela je da radi kao novinar u tada uglednom hrvatskom dnevniku "Vjesnik", za koji je potom izvestavala i iz Pule, Osijeka, Ljubljane i na kraju Beograda, gde je bila i šefica dopisništva te kuće.

Od 1994. do 2008. radila je u nedeljniku Vreme, gde je godinama bila urednik spoljne rubrike. U tom svojstvu, ali i u svojstvu člana Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije i njenog poznatog aktiviste, često je pozivana da komentariše aktuelne događaje i za domaće, ali i za strane medije, kao što su BBC, Voice of America i druge.

U vreme posete Bila Klintona Sarajevu (1999, godine tokom promotivnog samita Pakta o stabilnosti u jugoistočnoj Evropi), bila je jedan od četiri novinara (a Vreme jedan od četiri nedeljnika) s prostora bivše Jugoslavije koje je američka administracija odabrala da zajednički intervjuiše predsednika SAD.

Ma, rekla sam ti...

